
**RÍMSKO-KÁNONICKÉ ZÁKLADY
A RIEŠENIA PROBLÉMOV
SLOVENSKEHO VEREJNEHO
PRÁVA**

**RÍMSKO-KÁNONICKÉ ZÁKLADY
A RIEŠENIA PROBLÉMOV
SLOVENSKEHO VEREJNEHO
PRÁVA**

Martin Gregor, Matúš Nemeč, Vojtech Vladár

leges

Citačný vzor:

GREGOR, M. – NEMEC, M. – VLADÁR, V.: *Rímsko-kánonické základy a riešenia problémov slovenského verejného práva*. Praha: Leges, 2022, 167 s.

Autori:

doc. JUDr. Martin Gregor, PhD. (kapitola 1)

prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD. (kapitola 2)

prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD. (kapitoly 3, 4 a 5)

Recenzenti:

Mgr. Matej Pekarík, PhD.

doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Monografia je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

Vydalo Nakladatelství Leges, s. r. o., Lublaňská 4/61, Praha 2,
v roce 2022 jako svou 845. publikaci.

Vydání první

Edice Teoretik

Návrh obálky Michaela Vydrová

Redakce Mgr. Mária Pavláková

Sazba Gradis

Tisk Tiskárna PROTISK, s. r. o., České Budějovice

www.knihyleges.cz

© Martin Gregor, Matúš Nemeč, Vojtech Vladár, 2022

ISBN 978-80-7502-644-6

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Gregor, Martin, 1992–

Rímsko-kánonické základy a riešenia problémov slovenského verejného práva /
Martin Gregor, Matúš Nemeč, Vojtech Vladár. – Vydání první. – Praha : Leges, 2022. –
167 stran. – (Teoretik)

Obsahuje bibliografii a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7502-644-6 (vázáno)

* 340.15 * 348 * 27-74 * 342 * (437.6) * (048.8:082)

– římské právo

– kanonické právo

– veřejné právo – Slovensko

– kolektivní monografie

342 – Ústavní právo. Správní právo [16]

Obsah

1 Rímske ústavné a správne právo	11
1.1 Verejné právo v období rímskeho kráľovstva	13
1.1.1 Rímsky kráľ	14
1.1.2 Rímsky senát v období kráľovstva	17
1.1.3 Ľudové zhromaždenia v období kráľovstva	17
1.1.4 Zhromaždenia centúrií (<i>comitia centuriata</i>)	19
1.1.5 Zhromaždenia okrskov (<i>comitia tributa</i>)	20
1.1.6 Zánik kráľovstva	21
1.2 Verejné právo v období rímskej republiky	22
1.2.1 Rímske magistratúry: pojem a hierarchia	23
1.2.2 Právomoci magistrátov	30
1.2.2.1 Zisťovanie vešteckých znamení (<i>auspicia</i>)	30
1.2.2.2 Vojenské velenie (<i>imperium</i>)	31
1.2.2.3 Disciplinárna a policajná zložka (<i>coercitio</i>)	32
1.2.2.4 Výkon súdnictva (<i>iurisdictio</i>)	34
1.2.2.5 Právo zrušiť rozhodnutie iného úradníka (<i>intercessio</i>)	35
1.2.3 Prehľad najvýznamnejších magistratúr	36
1.2.3.1 Konzulát	36
1.2.3.2 Diktátor (<i>dictator</i>)	39
1.2.3.3 Cenzori (<i>censores</i>)	40
1.2.3.4 Tribúni ľudu (<i>tribuni plebis</i>)	42
1.2.4 Republikánsky senát	43
1.2.5 Ľudové zhromaždenia	47
1.3 Prehľad základných ústavných zmien v období cisárstva	49
1.4 Územno-administratívne členenie	53
1.5 Záver	54
2 Rímske trestné právo	57
2.1 Obyčajové právo	59
2.2 Mágia, náboženstvo a tresty	60
2.3 Klasifikácia trestných činov v rímskom práve	63
2.4 Trestné činy v Zákone dvanástich tabúl	65

2.5	<i>Perduellio a lex Iulia maiestatis</i>	66
2.6	Záver	69
3	Kánonické ústavné a správne právo	73
3.1	Ústavné právo	74
3.2	Správne právo	83
3.2.1	Avignonská kúria	83
3.2.1.1	<i>Fiškalizmus</i>	83
3.2.1.2	<i>Stylus curiae a usus forensis Rotae Romanae</i>	86
3.3	Záver	91
4	Kánonické trestné právo	99
4.1	Trestnoprávna teória	100
4.2	Kompetencie Cirkvi	109
4.3	Procesnoprávne maximy	115
4.4	Vplyvy na sekulárne právo	121
4.5	Záver	123
5	Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo a návrhy <i>de lege ferenda</i>	129
5.1	Správne právo	132
5.2	Trestné právo	141
5.3	Občianske a rodinné právo	145
	Bibliografia	151

Úvod

Do rúk sa Vám dostáva posledný výstup vo forme vedeckej monografie z projektu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“, ktorý bol riešený na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rokoch 2017 až 2022. Ten bol poňatý obzvlášť komplexne s prvoradým zameraním na rímskoprávne, ako aj kánonickoprávne východiská súčasného verejného práva, poukazujúc na ich reálne či potenciálne vplyvy na právnu históriu. Okrem dejín je toto dielo zamerané i na analýzu súčasných problémov slovenského verejného práva a na nachádzanie potenciálnych riešení vychádzajúcich z rímsko-kánonických prameňov, noriem, inštitútov či princípov, ktoré mali vo viacerých ohľadoch determinujúci vplyv i na právo Slovenskej republiky. Prvá kapitola je zameraná na rímskoprávne pojednanie a člení sa na dve podkapitoly. Prvá z nich, spracovaná riešiteľom projektu JUDr. Martinom Gregorom, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, sa zaoberá rímskoprávnymi základmi súčasného ústavného a správneho práva. Druhú podkapitolu, pojednávajúcu o vplyvoch rímskeho práva na oblasť trestného práva, pripravil riešiteľ projektu prof. JUDr. Matúš Nemeč, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Celá druhá kapitola, predstavujúca kánonistické pojednanie s obdobným zameraním ako predchádzajúca kapitola, avšak za zohľadňovania iných historických súvislostí, bola spracovaná zodpovedným riešiteľom projektu prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtechom Vladárom, PhD. z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Tá poukazuje na kánonickoprávne vplyvy na súčasné právo, rovnako v rovine práva ústavného, správneho i trestného. Ako je zrejmé, cieľom úvodných dvoch kapitol bolo poskytnúť všeobecný prehľad o rímsko-kánonických základoch európskeho verejného práva, z ktorých možno dedukovať potenciálne súvislosti aj vo vzťahu k právu slovenskému. Posledná kapitola bola obdobne spracovaná zodpovedným riešiteľom, a to predovšetkým na podkladoch legislatívneho návrhu pripraveného jednotlivými riešiteľmi projektu, ktorý bol 22. júna 2022 predložený príslušným orgánom verejnej správy, konkrétne Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky, Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky a Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky. Jej cieľom je ponúknuť analýzu problémov verejného práva Slo-

venskej republiky vrátane návrhov *de lege ferenda* s potenciálnom ich reálného odstránenia a zvýšenia jeho kvality.

Vojtech Vladár

1 RÍMSKE ÚSTAVNÉ A SPRÁVNE PRÁVO

Rímski právnici boli odjakživa považovaní najmä za praktikov, ktorí sa skôr zaoberali riešením konkrétnych prípadov, než by venovali pozornosť teoretickým konštrukciám. V časoch svojej najväčšej slávy neprikladali abstraktným pojmom osobitný význam.¹ Až v poklasickej dobe sa začali v právnej vede objavovať odkazy na filozofické princípy a zo štylistického hľadiska bola dovtedajšia stručnosť vo vyjadrovaní nahradená rétorickými „arabeskami“.² Preto, aj keď nachádzame v dielach klasických právníkov nejakú vzletnú definíciu – spomeňme napríklad učebnice (*Institutiones*) od Ulpiana³ či Florentina⁴ – ihneď sa objavuje podozrenie, či nejde o zá-sah justiniánskych kompilátorov, ktorí mali sklon zachovať diela svojich predchodcov v duchu doby „prikrášľovať“.

Kazuistický prístup rímskej jurisprudencie bol jedným z faktorov rozvoja rímskeho súkromného práva. Oproti tomu však v podstate zabránil, aby sa právnici detailnejšie venovali otázkam verejného práva, najmä pokiaľ ide o ústavné a správne právo. V antickom Ríme podliehali tieto právne odvetvia predovšetkým politickým reáliám. Jednotlivé zmeny boli zavedené najmä v dôsledku politických turbulencií a zápasov, pričom zrod a existencia právnej vedy už dopredu predikovali určitý nezájum právníkov o danú oblasť.⁵ Aj v rímskom prostredí sa síce pestovala štátoveda, ale zrejme išlo skôr o doménu filozofie prevzatej od Grékov. Práve pod týmto vplyvom môžeme nájsť úvahy o charaktere štátu nielen u Cicerona, ale aj u ďalších rímskych mysliteľov. Sumárne teda možno verejné právo v antic-

¹ SCHULZ, F.: *History of Roman Legal Science*. Oxford: Clarendon Press, 1946, s. 130.

² REBRO, K.: *Juliánova náuka o práve obyčajovom*. Bratislava: Právnická fakulta Slovenskej univerzity, 1944, s. 66n.

³ Ulp. D 1,1,1,1: „Zaslúžene nás každý nazýva jeho kňazmi. Pretože si slušnosť vážime a ku znalosti dobrého a spravodlivého sa verejne hlásime, oddeľujeme slušné od neslušného...“. K tejto problematike bližšie pozri WALDSTEIN, W.: *Zu Ulpian's Definition der Gerechtigkeit*. In *Festschrift für Werner Flume zum 70. Geburtstag*. Köln: Schmidt, 1978, s. 213 – 232.

⁴ Flor. D 1,5,4: „Sloboda je prirodzená možnosť konať to, čo sa komu páči, ak tomu neb-
ráni sila alebo právo.“

⁵ WALTER, U.: *Politische Ordnung in der römischen Republik*. Berlin Walter de Gruyter, 2017, s. 71.

kom Ríme zaradiť oveľa viac do politickej či filozofickej, ale aj historickej roviny.

Napriek tomu treba zdôrazniť, že Rímska ríša vo všetkých štádiách svojho vývoja mala určité skúsenosti so správou verejných záležitostí, ktoré boli inkorporované do jej ústavného a administratívneho usporiadania. Na jednej strane mohla z nazhromaždenej myšlienkovvej bázy priamo čerpať moderná politická teória, čím antické úvahy ďalej rozvíjala, na strane druhej môže ohľadnutie za rímskou ústavou pôsobiť prinajmenšom ako inšpiračný zdroj pre súčasnú teóriu i prax verejného práva. V tejto štúdiu sa preto budeme usilovať poukázať na niektoré myšlienky, ktoré by mohli byť zaujímavým impulzom pre rozvoj štátovedy aj v súčasnosti.

Počas celého obdobia rímskych dejín nebol prijatý žiadny právny predpis, ktorý by komplexne upravil otázky formy vlády ako ekvivalent písanej ústavy. Takýto akt napokon nebol v danom období pre staroveké štáty typický, ba ani potrebný. Fungovanie Rímskej ríše sa zakladalo nielen na uplatňovaní ústavných tradícií a obyčají, ale aj na veľkom počte zákonov, ktoré prijalo ľudové zhromaždenie. Ústavných otázok sa mohli týkať aj uznesenia senátu a neskôr (v období principátu) cisárske konštitúcie. Hoci táto právna úprava bola relatívne difúzna, rozhodne možno dospieť k záveru, že z teoretického hľadiska sa bolo možné odvolávať na nepísanú ústavu.

I napriek uvedenému je zároveň nutné varovať pred používaním moderných pojmov v antických reáliách. Už samotný pojem „štát“ bol vymedzený len veľmi nejasne.⁶ Vo všeobecnosti ho možno charakterizovať minimálne prostredníctvom dvoch pojmov. Jednak ide o často používaný zvrät „*res publica*“, teda doslova vec verejná. Primárne pritom nejde o označenie republikánskej formy vlády, ako by to mohli interpretovať súčasné náhľady. V tomto prípade sa ním totiž vyjadroval mocenský prvok, zosobnený v politickej a právnej organizácii rímskeho štátu, so zameraním na presadzovanie verejného záujmu a s tým súvisiacu správu spoločnosti. To bol aj jeden z dôvodov, prečo cisár Augustus začína principát vyhlásením, že došlo k obnoveniu republiky, teda k obnoveniu pokojnej správy verejných záležitostí po občianskych vojnách. Druhým významným pojmom bol

⁶ Zo slovenskej literatúry k tejto problematike bližšie pozri napríklad PRUDOVIČ, M.: *Ústava rímskej republiky*. Praha: Leges, 2021, s. 23.

populus Romanus, ktorý predstavoval personálny prvok. Išlo o všetkých rímskych občanov, teda o archaický pokus vymedziť „rímsky národ“.⁷

1.1 Verejné právo v období rímskeho kráľovstva

Ústava kráľovského Ríma vychádzala do určitej miery z recepcie správy verejných záležitostí v gréckych mestských štátoch, respektíve v kráľovstvách Etruskov. Snáď preto spočívala na troch pilieroch, konkrétne na (domnelom) vyvážení prvkov monarchie, aristokracie a demokracie. Uvedené spôsoby vlády zosobňoval úrad rímskeho kráľa, senát a ľudové zhromaždenia. Okrem toho však na usporiadanie rímskeho kráľovstva vplývala aj už samotná stratifikácia archaickej spoločnosti. Ústavné pomery najstarších čias vychádzali priamo z pravidiel organizácie spoločnosti, ktorej hierarchickú štruktúru možno označiť za bájnu. Jej najmenšou jednotkou bola rodina (*familia*), ktorú viedol otec rodiny (*pater familias*) s veľkou právomocou nad podriadenými členmi i majetkom rodiny. Jednotlivé rodiny boli ďalej prepojené v rámci rodu (*gens*), ktorý mal už aj ústavný význam.⁸ Ten zhromažďoval všetkých slobodných príslušníkov rodu (*gentiles*), ktorí v mýtických prvopočiatkoch obhospodárovali spoločnú pôdu, vykonávali rovnaké náboženské obrady a navonok ich spájalo aj tzv. rodové meno (*nomen gentile*).⁹ Príslušníci rodu si spomedzi seba volili svojho staršinu (*princeps gentis*). Podľa tradície v Ríme existovalo presne 300 rodov (*gentes*). Pod ochranou rodu žili aj závislé osoby, najmä tzv. klienti, ktorí nemali žiadne politické práva.

Vyšší stupeň spoločenskej organizácie predstavovali kúrie (*curia*). Etymologicky zrejme tento výraz pochádza zo substantíva *coviria*, teda zhro-

⁷ CHRISTES, J.: *Populus und res publica in Ciceros Schrift über den Staat*. In *Res Publica und Demokratie: Die Bedeutung von Cicero für das heutige Staatsverständnis*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007, s. 85.

⁸ KRÁL, J.: *Státní zřízení Římské*. Upravil V. Groh. Praha: Jednota českých filologů, 1921, s. 31.

⁹ Každý rod mal vlastné náboženské úkony čo do času, miesta či spôsobu náboženských obradov, pričom ich kult bol vzývaný z pokolenia na pokolenie. Bôžikovia rodu totiž chránili výlučne jeho členov a len nimi chceli byť aj vzývaní a oslavovaní. Každý rod mal aj spoločné pohrebisko. Vymretím rodu sa strácala celá magická sila (o tradíciách rodu Fabiovcov hovorí napríklad Liv. 5,46). Bližšie k tejto problematike pozri SMITH, Ch.: *The Religion of Archaic Rome*. In *A Companion to Roman Religion*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007, s. 34.

maždení mužov.¹⁰ Tie združovali každého rímskeho občana, bez ohľadu na výšku majetku. Jednu kúriu tvorilo 10 rodov, čo vzhľadom na ich počet znamená, že rímska spoločnosť sa mala ideálne skladať z 30 kúrií. Pravdepodobne každú kúriu viedol náčelník (*curio*). Jednotlivé kúrie boli ďalej zoskupené v kmeni (*tribus*). Každý kmeň sa skladal z 10 kúrií, čo predznamenáva existenciu troch veľkých kmeňov (*Rammes*, *Tities* a *Luceres*).¹¹ Zoskupenie jednotlivých kmeňov napokon predstavovalo rímsky národ (*populus Romanus*).¹² Načrtnuté ideálne usporiadanie starorímskej spoločnosti malo zásadné ústavnoprávne konzekvencie.

1.1.1 Rímsky kráľ

Najvyšším predstaviteľom výkonnej moci v Ríme bol pôvodne kráľ (*rex*), ktorý pôsobil ako reprezentant rodového zriadenia.¹³ Nešlo však o dedičnú monarchiu, keďže tento úrad sa obsadzoval voľbou.¹⁴ V prípade uvoľnenia kráľovského trónu nastávalo až do okamihu zvolenia nového kráľa medzivládie (*interregnum*). Počas tohto obdobia dočasne prevzal kráľovské právomoci tzv. medzikráľ (*interrex*). Zakaždým išlo o jedného zo senátorov,

¹⁰ VAAN, M.: *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*. Leiden: Brill, 2008, s. 157.

¹¹ Podľa jednej z teórií sa rímske kmene členili podľa pôvodu ich členov na: *Rammes* (Rimania), *Tities* (Sabíni) a *Luceres* (Etruskovia). Podľa ďalšej a pravdepodobnejšej teórie dostali pomenovanie podľa miesta svojho bydliska v Ríme: *Rammes* (na kopci Palatín), *Tities* (na kopci *Caelium*) a *Luceres* (na kopci Eskvilín). Často sa však možno stretnúť s názorom, že celé kmeňové zriadenie Rimianov je vo všeobecnosti poznačené etruským vplyvom. Bližšie k tejto problematike pozri Plut., Rom. 20. Porov. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimianov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 66.

¹² Nemožno opomenúť ani výraznú podobnosť tohto usporiadania s gréckymi reáliami, kde sa spoločnosť tiež skladala z kmeňov (*fyła*), ktoré sa delili ďalej na zoskupenia rodov, teda kúrie (*frátria*), pričom tie pozostávali z rodov (*genos*).

¹³ Právnik Pomponius vo svojej Príručke (D. 1,2,2,14) uvádza: „Čo sa týka úradníkov, je známe, že na počiatku tejto obce mali všetku moc králi.“ Táto zmienka sa pokladá aj za dôkaz o tom, že rímsky kráľ nebol pokladaný za úradníka (magistráta).

¹⁴ BERNHÖFT, F.: *Staat und Recht der römischen Königszeit*. Stuttgart: Verlag von F. Enke, 1882, s. 94. Romulus po sebe nezanechal priamych potomkov a je známe, že po jeho smrti vypukla anarchia. Preto prvé ustanovenie kráľa (s účinkami precedensu) sa uskutočnilo voľbou. Avšak údajne vzhľadom na skúsenosti Sabínov sa napokon Rimania priklonili k tomu, že nástupcovia na trón majú pochádzať z rodu vládnuceho kráľa. Priklonenie sa k dynastickému princípu malo stabilizačné účinky a väčšinou zabraňovalo anarchii (v tejto súvislosti si spomeňme na voľby poľského kráľa v ranom novoveku).

ktorý sa ujal moci na päť dní.¹⁵ Po ňom nasledovali v presne určenom poradí ďalší senátori na rovnako dlhé obdobie. Po zvolení nového kráľa mal byť ten vo funkcii slávnostne potvrdený inauguráciou. Tento ceremoniál viedol osobitný kňaz, zvaný augur (*auguratio*).¹⁶ Rituál sprevádzalo úsilie zistiť vôľu bohov prostredníctvom vešteckých znamení. Kráľovská moc (*potestas regia*) pritom spočívala na náboženskej charizme jeho osobnosti.

Kráľova pôsobnosť sa vzťahovala na úlohy najvyššieho kňaza, najvyššieho sudcu a hlavného veliteľa rímskej armády. Nevládol ako absolutistický monarcha novovekého vzoru, ale skôr ako kráľ v gréckom *polis* (*basileos*). Rozsah a zameranie kráľovských právomocí boli úmerné pomerom v ďalších mestských štátoch. Podľa Dionýzia z Halikarnasu vychádzali už od Romula, ktorý „... pre kráľa vyhradil najvyššiu moc pri príprave náboženských osláv a obetí, vrátane akýchkoľvek ďalších otázok týkajúcich sa uctievania bohov. Ďalej mu zveril najvyšší dohľad nad dodržiavaním spravodlivosti, ochranu zákonov a mravov. Z toho titulu sa stal sudcom najhorších zločinov, menej závažné síce ponechával na posúdenie senátu, ale dbal na to, aby v jeho rozhodnutiach senátu nenastala chyba. Ďalej mal kráľ právo zvolávať senát i ľudové zhromaždenie, aby vyjadrili svoj názor na základe hlasovania. Tieto prerogatíva zveril kráľovi a k tomu pripojil právo najvyššieho velenia vo vojne [...]. Romulus prevzal tieto ustanovenia z ústavy Spartanov, lebo moc ich kráľov tiež nebola svojvoľná, no *gerusia* (pozn. – rada starších) vykonávala kontrolu nad všetkými verejnými záležitosťami“¹⁷

Z hľadiska archaickej spoločnosti bol obzvlášť dôležitý náboženský kontext kráľovského úradu. Rimania ho pokladali za akéhosi prostredníka medzi bohmi a ľuďmi. Pôsobil ako najvyšší kňaz a vykonával obety niektorým rímskym bohom. Ďalej bol povinný dbať o organizáciu náboženských sviatkov a patrične uctievanie každého božstva, čo bolo o to dôležitejšie, že v najstaršej dobe pevný kalendár ešte nebol dostatočne zaužívaný. Vo svojich rukách teda spájal najvyššiu svetskú a náboženskú moc.

¹⁵ Bližšie k problematike „regentstva“ v období kráľovstva pozri RUBINO, J.: *Untersuchungen über römische Verfassung und Geschichte*. Cassel: J. Krieger Verlag, 1839, s. 90 – 91.

¹⁶ COLI, U.: *Aspetto religiosa della regalità: Inaugurazione del re*. In *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 17 (1951), s. 77 – 98.

¹⁷ Dion., Hall. 2,14. Porov. *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. Translation by E. Cary. Volume I. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1960, s. 353.

V istom zmysle súvisela s náboženstvom aj kráľovská funkcia najvyššieho sudcu. Najmä v oblasti trestného práva mohol potrestaním vinníka uspokojiť rozhnevané božstvo, a to nielen vtedy, ak išlo o protiprávny čin, ktorý Rimania pokladali za bezbožný. V období úzkeho prepojenia náboženských a právnych noriem si v zásade každé previnenie voči verejnému poriadku zároveň žiadalo aj určité zadostučinenie, respektíve pokánie. Preto kráľ mohol v trestnom procese rozhodovať o živote a smrti obžalovaného. Vo všeobecnosti sa kráľova právomoc zabezpečiť poriadok a disciplínu v štáte často prirovnávala k postaveniu otca (*pater familias*) rímskej rodiny, ktoré bolo tradične silné.

Okrem toho sa s úradom kráľa v staroveku tradične spájala aj vojenská právomoc. Kráľ predstavoval najvyššieho veliteľa rímskej armády v čase vojny i mieru. Táto moc mu bola zverená na základe právomoci, ktorú Rimania nazývali impériom.

Za svoju činnosť kráľ neniesol právnu zodpovednosť a požíval status neodkultelného, na základe čoho mu nesmel ublížiť nikto z Rimanov. Kráľ smel používať vonkajšie odznaky moci, ktoré neskôr prevzali aj rímski úradníci (magistráti) v neskoršom období. Mal právo na sprievod 12 strážcov (liktorov). Pokiaľ ide o ich počet, Titus Livius vysvetľuje, že „... niektorí sa domnievajú, že sa pri tom Romulus riadil počtom vtákov, ktorí mu veštbou zvestovali kráľovskú moc [...] iní sa domnievajú, že tento zvyk prevzal od susedných Etruskov“.¹⁸ Symbolom moci bol zväzok prútov (*fascēs*), ktorý niesli pred ním liktori.¹⁹ Samotný kráľ býval v tzv. kráľovskom dome (*domus regia*) na Svätej ceste (*Via sacra*). V čase vojny mu náležal purpurový plášť (*trabea*), inak si obliekal purpurovú tógu. K jeho ďalším insígniám patrilo žezlo a kreslo bez operadla na vyvýšenom mieste (*sella curulis*).

Kráľ mal k dispozícii aj pomocný úradnícky aparát, pričom najvýznamnejšie miesto spomedzi všetkých zastával veliteľ jazdy (*tribunus celerum*). Jeho pozíciu dosvedčil aj právnik Pomponius, ktorý o tom napísal: „V týchto časoch pôsobil aj veliteľ jazdcov, ktorý zastával druhé miesto po kráľovi.“²⁰ Tento úradník zastupoval kráľa pri zasadaní ľudového zhromaž-

¹⁸ Liv. 1, 8. Porov. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971, s. 51.

¹⁹ „Latinovia kedysi vyjadrovali slovo zviazať slovom *ligare*. Z toho pochádza výraz *licitor*, ktorým označujú zriadencov, ktorí nosia spomenuté prúty, hoci skôr používali iba palice.“ Plut., Rom. 26. Porov. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 74.

²⁰ Pomp. D 1,2,2,15.

denia. Počas kráľovej neprítomnosti bol zrejme menovaný aj mestský prefekt, ktorý dohliadal na verejný poriadok (*custodia urbis*).

1.1.2 Rímsky senát v období kráľovstva

Podľa tradície antických autorov vytvoril tento orgán už pri založení Ríma bájný Romulus: „Romulus určil sto najlepších mužov ako radcov a ich zbor nazval senátom. Slovo senát nepochybne znamená to isté, čo v gréčtine *gerusia*, teda rada starších. Radcom sa dostalo titulu patricij [...]. Títo najpoprednejší a najmocnejší muži mali dbať o ľudí s nižším postavením s otcovskou starostlivosťou a záujmom. Preto ich pôvodne oslovovali jednoducho otcovia (*patres*).“²¹ V podobnom duchu sa o vzniku a funkciách senátu zmienil aj Titus Livius: „Romulus vytvoril poradný zbor ako oporu svojej moci. Zvolil sto senátorov. Nazval ich *patres*, teda otcovia – názov vyplýval z ich dôstojnosti – a ich potomstvo dostali titul patricijovia.“²²

Z citovaného textu vyplýva jedna zo základných funkcií rímskeho senátu. Zasadali v ňom predstavitelia vybraných rímskych rodov, ktorí predstavovali kráľov poradný zbor (*regium consilium*), a tým zároveň jeho moc obmedzovali. Napokon nie je bez významu, že výraz senát etymologicky vychádza zo slova *senex*, čo priamo odkazuje na členstvo v rade starších. Starší postupom času nenadobúdali svoju dôstojnosť len vekom, ale „otcami“ sa stávali z titulu svojej vznešenosti ako hlavy patriciov.

1.1.3 Ľudové zhromaždenia v období kráľovstva

Najstarším typom ľudového zhromaždenia bola tzv. *comitia curiata*. Ako vyplýva z jej názvu, základnú jednotku tohto orgánu predstavovali kúrie – v zásade išlo o zhromaždenie kúrií. Každá kúria disponovala jedným hlasom. Na prijatie návrhu ľudovým zhromaždením bolo teda potrebných 16 hlasov. Z procedurálneho hľadiska malo najskôr prebehnúť hlasovanie v rámci jednotlivých kúrií a podľa výsledku ich vnútorného rozhodnutia sa kúria priklonila ako celok k pozitívnemu alebo negatívnemu stanovisku v hlasovaní všetkých kúrií. Toto ľudové zhromaždenie bolo povolané rozhodovať o najdôležitejších otázkach rímskej politiky, napríklad o vy-

²¹ Plut., Rom. 13. Porov. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 56.

²² Liv. 1,8. Porov. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971, s. 51.

hlásení vojny a uzatvorenia mieru, o voľbe kráľa, ako aj voľbe nižších úradníkov. Každá kúria údajne mala jedného liktora, ktorý zvolával jej členov (*curiales*).²³

To isté ľudové zhromaždenie však mohlo zasadať aj v špecifickej forme ako *comitia calata*. Z personálneho hľadiska bolo celkom totožné so zhromaždením kúrií, no keďže na ňom neprebiehala hlasovanie, účastníci nemuseli byť striktne zorganizovaní. Neskôr zhromaždeniu predsedal *pontifex maximus*, no nezabúdajme, že v čase kráľovstva zastával túto úlohu kráľ. Týmto spôsobom sa podieľalo aj na schvaľovaní viacerých úkonov súkromného práva, ako napríklad osvojenia rodinného príslušníka či zriadenia najstaršej formy rímskeho testamentu, keďže išlo o zásahy do podstaty rodu ako takého. V súčasnosti však už boli vznesené relevantné pochybnosti o tom, či bol takýto vyspelý inštitucionálny mechanizmus prilihavý primitívnym pomerom archaickej doby. Naše poznatky o rímskom kráľovstve považujeme za oveľa vierohodnejšie, ak podobné politické inštitúcie nachádzame v príbuzných „štátnych útvaroch“ daného obdobia, ale natoľko ideálny počet rodov, kúrií a kmeňov je zrejme skôr produktom tradície než praktickej reality.

Na druhej strane sú však aj v Grécku dochované správy o reformách politického systému. Je známe, že Solón už okolo roku 590 pred Kr. rozdelil občanov Atén do majetkových tried. Jeho reformu približne v roku 510 pred Kr. doviedol do konca Kleisthenes, keď územie Atén teritoriálne rozdelil na tri časti.²⁴ Tento vývoj v Aténach vlastne vyjadruje takmer rovnaké pnutie v Ríme. To napokon vyústilo do zmien, ktorých realizácia bola pripisovaná predposlednému rímskemu kráľovi Serviovi Tulliovi. V tomto prípade išlo o najvýznamnejšiu reformu rímskej ústavy z čias kráľovstva, hoci dnes sa vedú spory o tom, či k tomu došlo v súlade s tradíciou, respektíve či vôbec nejaký Servius Tullius existoval.²⁵ Zmeny sa totiž mohli usku-

²³ Noct. Att. 15,27,1. Porov. *Die Attische Nächte des Aulus Gellius. Zweiter Band*. Leipzig: Fue Verlag, 1876, s. 299.

²⁴ ŽELEZKOVÁ, G.: Otrokársky štát a právo. In *Všeobecné dejiny štátu a práva (1. a 2. časť)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 28 – 30. Bližšie k tejto problematike pozri tiež WELVEI, K.: *Die griechische Polis: Verfassung und Gesellschaft in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2017, s. 205n. Územie starovekého Izraela rozdelil z teritoriálneho hľadiska medzi dvanástich správcov kráľ Šalamún (1Kr 4,7).

²⁵ THOMSEN, R.: *King Servius Tullius: A Historical Synthesis*. Copenhagen: Gyldendal, 1980, s. 174. V uvedenej knihe autor zastáva názor, že najmä rozdelenie obyvateľov podľa majetku prebehlo zásadne neskôr, a to podľa neho až v 2. storočí pred Kristom.

točniť aj evolučne. Moderné vedecké teórie preferujú skôr záver, že reforma sa takýmto postupným vývojom uskutočnila oveľa neskôr, konkrétne v období republiky.²⁶ Od druhej polovice 20. storočia naopak zaznamenávame prenikanie „revizionistického“ prístupu k starým teóriám, ktorý sa im usiluje prisúdiť istú mieru relevancie.

Rozhodujúce je, že podstata celej reformy spočívala v rozdelení rímskej spoločnosti podľa majetkového a územného kritéria. Reagovala predovšetkým na prírastok nového obyvateľstva, ktoré nemalo žiadne politické práva, keďže pôvodný rímsky systém bol uzavretý a práva priznával jedine členom kúrií.

1.1.4 Zhromaždenia centúrií (*comitia centuriata*)

Podľa tradície „reforma Servia Tullia“ rozdelila rímskych občanov z majetkového hľadiska na triedy, ďalej sa členiace na centúrie. Práve centúrie sa stali základnou jednotkou nového typu ľudového zhromaždenia, známeho ako *comitia centuriata*, ktoré neskôr nadobudlo kľúčový význam v procese prijímania zákonov a abstrahovalo si právo rozhodovať o všetkých najdôležitejších otázkach rímskej politiky. Rozhodovalo podľa centúrií.

Z majetkového hľadiska bola rímska spoločnosť rozdelená do piatich tried (*classes*) a privilegovanej skupiny jazdcov. Každá z tried sa potom ešte členila na nižšie jednotky – tzv. stotiny – respektíve centúrie. Rozdelenie obyvateľstva teda zároveň vyjadrovalo aj členenie vojenských útvarov rímskej armády.²⁷ Súhrnne vzniklo 193 centúrií, avšak ich počet nebol v každej triede rovnaký. Závisel od majetkových pomerov jej príslušníkov. Od toho sa zároveň odvíjala aj povinnosť vystrojiť vojakov z týchto tried príslušnými zbraňami. Občania v:

- elitnej triede jazdcov bojovali so štítom a mečom na koni, skladali sa z popredných mužov rímskej obce, spolu tvorili 18 centúrií;
- prvej triede vlastnili majetok aspoň vo výške 100 000 assov a viac; v boji používali prilbu, brnenie, okrúhly štít a meč (všetko z kovu), pričom zahrňovali 80 centúrií;

²⁶ LAST, H.: The Servian reforms. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 35 (1945), No. 1 – 2, s. 47. Bližšie k tejto problematike pozri tiež HACKL, O.: *Die sogenannte servianische Heeresreform*. München: Uni-Druck, 1959, 114 s.

²⁷ STEMMLER, M.: *Eques romanus: Entstehungsbedingungen einer römischer Adelskategorie im Heer und in den Comitia centuriata*. Frankfurt am MaIn Peter Lang Verlag, 1997, s. 21 – 23.

- druhej triede museli vlastniť majetok aspoň vo výške 75 000 až 100 000 assov; na rozdiel od 1. triedy bojovali s iným typom štíta, bez panciera, celkovo ich bolo 20 centúrií;
- tretej triede vlastnili majetok ocenený vo výške 50 000 až 75 000 assov; bojovali s rovnakými zbraňami ako predchádzajúce skupiny, ale bez chráničov nôh; rovnako dokázali vyzbrojiť 20 centúrií;
- štvrtej triede hospodárili s majetkom v rozmedzí od 25 000 až 50 000 assov; bojovali iba s oštepom a kopiou ako ľahkoodenci; disponovali 20 centúriami;
- piatej triede vlastnili majetok vo výške 11 000 až 25 000 assov; bojovali s prakmi a hádzali po nepriateľoch kamene; pre túto triedu bolo určených 30 centúrií, pričom k nej sa pripájali ešte
- trubači, ktorí nedosahovali minimálnu výšku majetku, boli oslobodení od vojenskej služby a vytvorili jednu centúriu.²⁸

Centúrie z každej triedy sa okrem toho členili na mladších (*iuniores*), ktorí bojovali na vojenských výpravách a na starších (*seniores*), ochraňujúcich samotné mesto. Klasifikačným kritériom bolo dosiahnutie 45. roka života.

1.1.5 Zhromaždenia okrskov (*comitia tributa*)

Servius Tullius mal Rím rozdeliť aj z územného hľadiska na okrsky (*tribuae*). V dôsledku zohľadnenia teritoriálneho členenia napokon vznikol aj tretí druh ľudového zhromaždenia (*comitia tributa*), ktorý však v ústavnej praxi získal najmenší politický vplyv. V dôsledku rozhodovania o menej závažných otázkach sa stalo známym ako tzv. ľahšie zhromaždenie (*comitia leviora*).²⁹

Územie mesta Ríma (*tribus urbanae*) bolo podľa reformy rozdelené na štyri okrsky (*Succusana, Palatina, Esquilina* a *Collina*).³⁰ Okrem toho

²⁸ Prevzaté z Liv. 1,43. Porov. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971, s. 99.

²⁹ Všimnime si, že v období Sullovej diktatúry sa Appianos pomerne významne zmienuje o tom, že: „Hlasovať o zákone sa pritom nemalo po tribuách, ale po centúriách, podľa ustanovení kráľa Tullia.“ App., Bell. civ. 1,59. Porov. APPIANOS: *Križe rímskej republiky*. Praha: Svoboda, 1989, s. 55. Blížšie k tejto problematike pozri aj MARASTONI, S.: *Servio Tullio e l'ideologia silana*. Roma: G. Bretschneider, 2009, s. 51n.

³⁰ Správa o štyroch okrskoch pomenovaných podľa vrchov sa nachádza už v: Dion. Hall.

vzniklo asi 16 vidieckych okrskov (*tribus rusticae*), ktoré svoj názov získali podľa vybraných patricijských rodov.³¹ V priebehu času sa ich počet neustále zväčšoval (napríklad v roku 241 pred Kr. bolo vidieckych okrskov až 31).³² Občania boli do jednotlivých tribuí pôvodne začlenení podľa umiestnenia ich nehnuteľného majetku (*assidui*). Mohli však byť stále príslušníkmi len jednej tribuy. Podľa systému tribuí občania platili dane a bolo im pridelované obilie, ako aj iné príležitostné dary. Na čele každého okrsku stál úradník (*curator tribuae*). Vidiecke okrsky sa mohli členiť ešte na menšie celky (*pagi*).

„Serviovská reforma“ dotvorila triedu ľudových zhromaždení antického Ríma, ktoré jednak rešpektovali rodový (genokratický), majetkový a napokon aj územný princíp.

1.1.6 Zánik kráľovstva

Vláda posledného (nemenej mýtického) rímskeho kráľa Tarquinia Superba bola poznačená porušovaním ústavných tradícií a nesmiernou spupnosťou panovníka.³³ Keď sa k tomu pridalo spáchanie viacerých zločinov zo strany kráľa a jeho suity, došlo okolo roku 510 pred Kr. k zosadeniu rímskych kráľov na základe luniovho zákona (*lex Iunia de Tarquiniiis exilio multandis*).³⁴ Ním bola zároveň vyhlásená republika, pričom každý pokus o obnovenie kráľovstva (*regnum affectatum*) sa odvtedy pokladal za ťažký zločin.

Konkrétnym podnetom pre zvrhnutie kráľov a vyhnanie ich rodu bola samovražda Lukrécie, ctihodnej manželky istého Collatina, ktorú znásil-

4,14. Porov. *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. Translation by E. Cary. Volume II. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1960, s. 313.

³¹ K ich úplnému výpočtu bližšie pozri MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. Dritter Band, 1. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887, s. 171. Práve v dôsledku analýzy, kedy jednotlivé patricijské rody vznikali a zanikali sa dá približne určiť aj čas realizácie tejto reformy. Práve to je jeden z faktorov, ktorý podľa Mommsena, „... ak rovno nezneumožňuje, tak určite aspoň spochybňuje“ vierohodnosť realizácie reformy Servia Tullia.

³² KINCL J.: Dějiny římského státního zřízení. In *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963, s. 200.

³³ „Tarquinius ako prvý z kráľov zrušil mrav pýtať sa na radu senátu, ale štát spravoval sám, len so svojimi dôverníkmi. Bez vôle národa a senátu vyhlasoval a končil vojny, mier, zmluvy a spojenectvá.“ Liv. 1,51. Porov. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971, s. 110.

³⁴ Podľa rímskej tradície došlo k vyhnaniu kráľov 24. februára. Tento deň oslavovali ako sviatok (*regifugium*). Bližšie k tejto problematike pozri SCULLARD, H.: *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*. London: Thames & Hudson, 1981, s. 82.

nil a zhanobil Sextus Tarquinius.³⁵ V dôsledku hry osudu sa v tomto procese výrazne angažoval Lucius Iunius Brutus, po ktorom bol pomenovaný aj citovaný zákon. Išlo o slávneho predka neskoršieho Marca Iunia Bruta, ktorý pod ťarchou dejinnej zodpovednosti svojho rodu pocítoval oveľa výraznejšie potrebu zachovať republiku aj prostredníctvom vraždy Gaia Iulia Caesara v roku 44 pred Kr., ktorý si čoraz viac nárokoval kráľovskú hodnosť.³⁶ V rámci heroického opisu scény po smrti Lukrécie nám Titus Livius zachoval symbolickú zmienku aj o Luciovi Iuniovi Brutovi: „S nárekom naposledy vykriekli meno mŕtvej jej muž i otec. Zatiaľ čo ich premohol žiaľ, Brutus vytrhol zakrvácaný nôž z Lukrécieinej rany a držiac ho pred sebou zvolal: ‚Pri tejto krvi prisahám, a Vás, Bohovia, si beriem za svedkov, že ja, Lucius Brutus, Tarquinia Superba, jeho zločinnú manželku, celé potomstvo a všetky deti odtiaľ vyženiem ohňom, mečom a nestrpím, aby oni, ani nikto iný, viac v Ríme kraľoval.‘“³⁷

Táto prisaha – či sa to už tak stalo alebo nie – skutočne zmenila osud Ríma a my sa domnievame, že každý zásadný ústavný prevrat je zväčša v dejinách sprevádzaný nielen príslušným emočným vypätím, ale aj veľkolepým gestom, často stelesneným v prisaha. Spomeňme si napríklad na slávnu prisahu v tenisovej hale (loptičkární, niekedy aj Loptovej sieni) vo Versailles 20. júna 1789, ktorú zložili poslanci francúzskych Generálnych stavov s tým, že sa nerozídu dovtedy, kým neprijmú francúzsku ústavu ako ľudové zhromaždenie.³⁸

1.2 Verejné právo v období rímskej republiky

Vznik republiky paradoxne nepredstavoval podnet pre výraznejšie zmeny ústavného mechanizmu. Pravdaže, úrad kráľa zanikol, no pomyselné tri

³⁵ Liv. 1,59. Bližšie k tejto problematike pozri LIVIUS: *Dějiny I.* Praha: Svoboda, 1971, s. 120.

³⁶ V čase Caesarovej vlády sa tradovalo dvojveršie: „Brutus kráľov vyhnal, prvým konzulom sa stal, Caesar vyhnal konzulov, aby on sám kraľoval.“ Túto historiku zachytil Gaius Suetonius v *Životopisoch rímskych cisárov*. Suet., Caes. 80. Porov. SÜETONIUS TRANQUILLUS, G.: *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 49.

³⁷ Liv. 1, 59. Porov. LIVIUS: *Dějiny I.* Praha: Svoboda, 1971, s. 120.

³⁸ ŠTENPIEN, E.: *Svetové dejiny štátu a práva*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2013, s. 154.

piliere verejnej moci ostali zachované. Rím sa aj naďalej držal osvedčeného modelu, ktorý oveľa neskôr charakterizoval historik Polybios ako rovnováhu medzi monarchistickým, aristokratickým a demokratickým princípom verejnej moci.³⁹

Popri zákonodarnej moci ľudových zhromaždení, ku ktorým sa čoskoro pridružilo aj zhromaždenie plebejcov, naďalej pôsobil senát ako predstaviteľ záujmov aristokracie. Týchto kolektívnych orgánov sa zmeny v zásade nedotkli.⁴⁰ V súvislosti s pádom kráľovstva však vzišla otázka, kto prevezme exekutívnu moc, ktorú dovtedy vykonával kráľ. Preto museli byť do republikánskeho aparátu zavedené nové prvky. Svetské povinnosti kráľov prevzali magistráti.⁴¹ Ich náboženskú agendu zverili najvyššiemu veľkňazovi (*pontifex maximus*), pochádzajúcemu z kňazského kolégia pontifikov, ktorý sa aj usadil v kráľovskom sídle na Svätej ceste.⁴² Náboženské obety mal vykonávať tzv. kráľ obetník (*rex sacrorum*). Napriek tomuto pomenovaniu bola jeho funkcia symbolická a politicky úplne bezvýznamná.

1.2.1 Rímske magistratúry: pojem a hierarchia

Administratíva Rímskej republiky kladla osobitné nároky najmä na magistrátov, ktorí sa stali nástupcami kráľa, a tým aj stelesnením „monarchického“ prvku rímskej ústavy. Ich autorita bola často prirovnávaná k moci otca rodiny len s tým rozdielom, že magistrátovi podliehali všetci rímski

³⁹ Polyb. 6,11 – 13. Porov. POLYBIOS: *Dějiny III (kniha VI. – XVIII)*. Přeložil P. Oliva. Praha: Baset, 2011, s. 23. Bližšie k tejto problematike pozri tiež EHRHARDT, A.: *Politische Metaphysik von Solon bis Augustin*. Erster Band. Tübingen: Paul Siebeck, 1959, s. 191.

⁴⁰ WELWEI, K.: *Demokratische Verfassungselemente in Rom aus der Sicht des Polybios*. In *Res publica reperta: Festschrift für Jochen Bleicken zum 75. Geburtstag*. Stuttgart: Steiner Verlag, 2002, s. 25 – 35.

⁴¹ Vžitá kontinuita medzi mocou kráľa a magistrátov vychádza najmä z analistických správ, pričom Theodorovi Mommsenovi slúžila ako podklad pre vypracovanie jeho teórie o impériu magistrátov. Je však známe, že vieru v pôvodné pramene nemožno preceňovať. V súčasnej medzinárodnej romanistike sa už tejto konštrukcii prisudzuje omnoho menšia váha. Porov. KUNKEL, W.: *Magistratische Gewalt und Senatsherrschaft*. In *ANRW 1, 2 (TEMPORINI, H. [ed.]: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, Band 1, 2*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1972), s. 5.

⁴² Pôsobnosti najvyššieho kňaza v období rímskej republiky som sa bližšie študoval v štúdiu GREGOR, M.: *Pontifex maximus: ústavné zakotvenie a právomoci najvyššieho kňaza v období Rímskej republiky*. In *Právny štát – medzi vedou a umením: Právne aspekty zriadenia Rímskej ríše a Katolíckej cirkvi*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 26 – 38.

občania.⁴³ Termín magistrát (z latinského *magistrare*, teda viesť, riadiť) vždy označoval nielen konkrétny úrad, ale aj osobu, ktorá ho zastávala. Rimania nevypracovali abstraktnú definíciu tohto pojmu. Ich funkcie však vymedzil už oveľa skôr napríklad Aristoteles, ktorý za úradníkov považoval: „... osoby, ktoré sú oprávnené rozhodovať o určitých záležitostiach, radia sa o nich a na základe toho vydávajú príkazy, lebo právo niečo prikazovať je osobitným znakom moci úradníka“.⁴⁴ Podobne ako v Grécku, aj rímske magistratúry mali výsostne čestný charakter. Úradníkovi bol síce prepožičiavaný rešpekt jeho úradu (*honor*), no zároveň za výkon svojej funkcie nepoberal žiaden plat. Mali právo len na náhradu vynaložených výdavkov.

Jednotlivé úrady sa z hľadiska kvantity i kvality vyvíjali len postupne, pričom bezprostredne po vzniku republiky sa možno v tradícii stretnúť s jediným významným úradníkom, ktorého úlohou bolo celkom nahradiť kráľa. Práve kvôli tejto kľúčovej úlohe sa museli rímski magistráti od kráľa aj odlišovať, aby sa predišlo svojvôli a zneužívaniu úradného postavenia. Na rozdiel od neho podliehali vecným, časovým alebo funkčným obmedzeniam ich právomoci. Z toho dôvodu vykonávali svoje funkcie na časovo obmedzené obdobie, ktoré spravidla trvalo jeden rok. V prostredí rímskeho verejného práva ho chápeme ako princíp anuity. Uvedený pojem bol odvodený z latinského slova *annus*, teda rok. Magistráti nastupovali do úradu spravidla od 1. januára. Tento dátum bol však zavedený pomerne neskoro (od roku 154 pred Kr.), pričom dovtedy sa tzv. úradný rok začínal od 15. marca (na marcové ídy).

Časovo obmedzený výkon moci predstavoval jednu z hlavných a zároveň najstarších republikánskych zásad, ktorá od počiatku ostro kontrastovala s doživotnou mocou rímskeho kráľa. Napokon aj Titus Livius napísal, že: „... za počiatok slobody sa táto doba (pozn. – po vyhnaní kráľov) počíta skôr preto, že konzulský úrad bol obmedzený na dobu jedného roka. Nie preto, že by sa snáď z právomoci niekdajších kráľov niečo ubralo. Všetky práva kráľov si konzuli ponechali“.⁴⁵ S časovým obmedzením úzko súvisel aj zákaz opakovaného zastávania úradu (*continuatio*). Ide o to, že po skončení ročného funkčného obdobia nebolo možné, aby sa magistrát ujal

⁴³ WENGER, L.: Hausgewalt und Staatsgewalt im römischen Altertum. In *Miscellanea Francesco Ehrle II: Scritti di storia e paleografia*. Roma: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1924, s. 37.

⁴⁴ Arist., Pol. 4,15. Porov. ARISTOTELÉS: *Politika*. Praha: Petr Rezek, 1998, s. 232.

⁴⁵ Liv. 2,1. Porov. LIVIUS: *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971, s. 124.

toho istého úradu opakovane. Zároveň medzi pôsobením v tom istom úrade mal byť podľa plebiscita z roku 342 pred Kr. minimálne desaťročný odstup (*iteratio*).⁴⁶ Predmetné pravidlo zakotvila tzv. *lex Villia Annalis* z roku 180 pred Kr., ktorá navyše zaviedla presné pravidlá, ktoré bolo potrebné rešpektovať pri uchádzaní sa o jednotlivé úrady. Podľa nich mal úradník zastávať vo svojej kariére jednotlivé funkcie od tých menej významných až po tie najdôležitejšie v presne vymedzenom časovom harmonograme (*cursus honorum*).⁴⁷ Niektorí autori sa domnievajú, že tým do rímskej ústavy prenikol „princíp veku“, čo znamená, že určitých úradov sa mali ujať len muži s dostatočným vekom a skúsenosťami.⁴⁸ Vekové obmedzenie na výkon určitých funkcií je napokon známe aj Ústave SR č. 460/1992 Zb.⁴⁹

Aby sa moc v Rímskej republike nekoncentrovala v rukách jedinej osoby, spravidla boli výkonom určitého úradu poverené dve alebo hneď niekoľko osôb. Pluralita osôb, ktoré pri výkone tej istej funkcie podliehali vzájomnej kontrole, bola podstatou princípu kolegiality. Cieľ tejto zásady sa teda upínal na obmedzenie svojvôle jednotlivca nie z časového, ale funkčného hľadiska. Právomoc (spravidla dvoch) magistrátov nebola vecne rozdelená, obaja kolegovia mohli zasahovať do všetkých oblastí, na ktoré sa vzťahovala ich funkcia. Žiaden z nich nebol podriadený tomu druhému, a preto mali vo všetkom rovnakú moc i postavenie v zmysle pravidla: „Označenie kolegovia používame pre tých, ktorí majú rovnakú moc.“⁵⁰ V praxi však bolo celkom obvyklé, keď medzi kolegami v tom istom úrade bola uzavretá aspoň neformálna dohoda o vecnom, či dokonca teritoriálnom vymedzení pôsobnosti jednotlivých úradníkov, aby nedochádzalo k nežiaducim a zmätočným zásahom do spoločnej sféry vplyvu.

⁴⁶ Predmetnou problematikou som sa bližšie zaoberal v článku GREGOR, M.: Princípy anuity a kolegiality v rímskom práve a ich uplatniteľnosť pri správe verejných záležitostí v súčasnosti. In *Bratislavské právnické fórum 2021: Inšpirácie rímskeho a kánonického práva v období krízy hodnotových princípov v práve*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021, s. 31n.

⁴⁷ BECK, H.: *Karriere und Hierarchie: Die römische Aristokratie und die Anfänge des cursus honorum in der mittleren Republik*. Berlin Akademie Verlag, 2005, s. 51.

⁴⁸ DOSTALÍK, P.: Čas jako právní skutečnost v římském ústavním právu. In *Acta Historico-iuridica Pilsnensia 2007*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 63.

⁴⁹ Vekové obmedzenie pre vykonávanie funkcie je stanovené napríklad v prípade poslanca Národnej rady SR na 21 rokov (čl. 74 ods. 2); prezidenta SR na dosiahnutie 40 rokov (čl. 103 ods. 1); sudcu Ústavného súdu SR na 40 rokov (čl. 134 ods. 4) a pod.

⁵⁰ Ulp. D 50,16,173.

V ústavnej praxi vyvolávalo závažné dôsledky práve to, či išlo o úradníka s rovnakou mocou (*par potestas*), alebo s vyššou mocou (*maior potestas*). Platilo totiž, že každý úradník v rovnakom alebo vyššom postavení mohol zrušiť – vetovať – akékoľvek rozhodnutie svojho kolegu či podriadeného (*intercessio*). Tým bol síce zvýraznený pocit právnej neistoty medzi účastníkmi právnych vzťahov, no zároveň išlo v starovekých podmienkach o jedinečný mechanizmus preskúmavania rozhodnutí jednotlivých úradníkov, keď sa každý nespokojný občan mohol obrátiť na úradníka s rovnakou alebo vyššou právomocou a žiadať ho o pomoc vo vzťahu k vydanému rozhodnutiu. Týmto spôsobom sa vlastne začali formovať prvé princípy odvolania voči rozhodnutiu úradníka v administratívnej praxi.⁵¹

Napriek tomu Rimania neinklinovali k vytvoreniu exaktnej administratívnej hierarchie. Republikánskemu aparátu boli vzdialené monokratické princípy riadenia. Jednotlivé zložky rímskej „verejnej správy“ naopak vykazovali vysoký stupeň samostatnosti. Pri riešení konkrétnej situácie však bolo dôležité rozhodnúť, kto mal pri prípadnom strete úradníkov vyššie alebo nižšie postavenie (rovnaké postavenie mali len kolegovia v úrade). Vrchnostenská pozícia bola vymedzená na základe celého radu pravidiel, pričom je signifikantné, že problematika právomoci a kompetencií jednotlivých orgánov verejnej moci bola náročnou, niekedy až neprehľadnou témou nielen v súčasnosti, ale aj v antickom Ríme.⁵²

Postavenie magistrátov sa primárne odvíjalo od skutočnosti, či danému úradu bola priznaná vyššia moc (*imperium*), alebo len nižšia moc (*potestas*). „Bežnou“ právomocou, ktorú nazývame *potestas*, disponoval každý magistrát bez rozdielu. Pri určitých funkciách k tomu navyše pristupoval akýsi vyšší stupeň moci, známy ako *imperium*. To predstavovalo najvyššiu úradnú právomoc v oblasti vedenia vojny, súdnictva a administratívy. Medzi úradníkov s impériom patrili predovšetkým konzuli, ďalej prétori ako tzv. menší kolegovia konzulov. Oproti nim stáli všetci úradníci, ktorí impériom nedisponovali.

⁵¹ IVANČO, M.: Apelačný systém v civilnom procese v retrospektíve a kontexte minulej právnej úpravy. In *Banskobystrické právnické dni: Identifikácia únosnej miery autonómie právnych odvetví a súčasnej potreby ich synergie*. Banská Bystrica: Belianum, 2018, s. 111n.

⁵² Z hľadiska teórie práva právomoc predstavuje spôsobilosť štátnych orgánov na základe ústavy a zákonov uskutočňovať príslušné funkcie štátu vydávaním právnych predpisov. Môžeme tomu teda rozumieť tak, že ide o súhrn právnych nástrojov, ktorými tento orgán disponuje v súvislosti s plnením jemu zverených úloh.

Pre držiteľov impéria bolo ďalej podstatné geografické vymedzenie ich moci. Z tohto hľadiska možno veľmi prísne rozlišovať medzi oblasťou Ríma a ostatnými časťami ríše. Prvé z týchto teritórií zahŕňalo mesto Rím až do prvého mílnika od rímskych hradieb, čo tvorilo približne 1 000 rímskych krokov (dnes asi 1,5 kilometra). Druhú oblasť predstavoval celý zvyšok územia Rímskej ríše. Pomyselná hranica medzi týmito sférami sa nazývala *pomoerium*. Predmetné územné členenie predstavovalo rezíduum z čias, keď Rím bol iba mestským štátom.⁵³ Z tohto hľadiska možno rozlišovať dva druhy impérií:

1. *imperium domi*, ktoré pôsobilo vo vnútri Ríma (*intra pomerium*);
2. *imperium militiae*, platné v ostatných častiach ríše, teda *extra pomerium*.⁵⁴

Mestskí magistráti mohli uplatniť svoje impérium len vo vnútri *pomeria*. To znamená, že týmto teritoriálnym kritériom bola obmedzená napríklad aj prétorova právomoc prerokovať civilné spory. Naopak, v oblasti za pomeriom mestskí magistráti nedisponovali žiadnou mocou, pričom ich nahradzovali tzv. promagistráti, ktorí boli oprávnení spravovať ďalšie územia.⁵⁵ Predmetné ohraničenie zároveň ovplyvňovalo aj výkon niektorých občianskych práv, napríklad odvolať sa k ľudu voči uloženému trestu (*provocatio*) bolo možné uplatniť len vo vnútri pomeria, nie však mimo tohto okruhu. Napriek tomu najvyšší magistráti ako diktátor alebo konzuli v zásade mohli využívať oba druhy impérií, hoci boli právne oddelené. Význam tohto členenia rástol v priebehu vývoja a rozširovania ríše, pretože ak magistrát alebo promagistrát odišiel z oblasti, na ktorú sa vzťahovalo jeho impérium, a prešiel cez *pomerium*, z právnej stránky týmto prechodom strácal všetky svoje oprávnenia.

⁵³ „Romulus opísal obvod mesta v tvare kruhu. Upevnil na pluh bronzový lemeš a zapriahol k nemu býka s kravou. Sám ich poháňal a vyoral hlbokú brázdú okolo budúceho mesta, pričom tí, čo išli za ním, mali za úlohu hrudy, ktoré vyletovali spod pluhu, vracať späť do kruhu. Hovorili tomu skrátene *pomerium*, to znamená *post murum*, čiže za hradbou alebo vedľa hradby.“ Plut., Rom. 11. Porov. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 54.

⁵⁴ EMMELIUS, D.: *Das Pomerium: Geschriebene Grenze des antiken Rom*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021, s. 27.

⁵⁵ KARLOWA, O.: *Intra pomoerium und extra pomoerium: Ein Beitrag zum römischen Staatsrecht*. Heidelberg: Köster, 1896, s. 34.

Z toho vyplýva, že rímska republika nemala žiadne centralizované orgány štátnej správy. Zavedený model vychádzal z predpokladu, že Rím tvoril primárne pôvodný mestský štát s vlastnými úradníkmi. Zvyšok jeho rozsiahleho územia bolo vnímané ako podriadené – dobyté – teritórium s (politicky) druhoradým významom. Preto Rím v období republiky spravovali mestskí magistráti, ktorí predstavovali nielen lokálnu rímsku správu, ale zároveň mali vplyv na chod politiky celej ríše.

Práve podľa miesta výkonu úradnej služby bolo možné magistrátov deliť na mestských (*magistratus populi Romani*) a miestnych (*magistratus municipales*). Do prvej skupiny patrili úradníci, ktorí spravovali mesto Rím a svoju moc uplatňovali len v jeho hraniciach. V zásade išlo o úradníkov, ktorí boli riadne zvolení ľudovými zhromaždeniami, napríklad konzuli, prétori či cenzori. Naproti tomu druhá skupina magistrátov pozostávala buď z úradníkov, ktorým pripadla správa rímskych osád (municípií) v Itálii, alebo aj rímskych obcí v provinciách. Volili ich väčšinou miestne zhromaždenia občanov. Medzi nich zaraďujeme napríklad *duoviri iure dicundo*, *quattuorviri* a *quaestores municipales*.⁵⁶ Správou provincií boli poverovaní spravidla tí mestskí úradníci, ktorým sa skončilo funkčné obdobie v Ríme. Túto kategóriu tvorili práve tzv. promagistráti, v dôsledku čoho vznikli hodnosti ako prokonzul (teda väčšinou bývalý konzul) alebo proprétor (väčšinou bývalý prétor). Právomoc promagistráta mohla byť v prípade potreby zverená aj poverenej osobe.

Od rozlíšenia vyššej a nižšej kategórie právomoci (*imperium – potestas*) závisel aj spôsob ustanovovania jednotlivých magistrátov. Tento prístup k deleniu reflektoval aj Aulus Gellius Messala v knihe „O auspiciách“.⁵⁷ Vyšších magistrátov (*magistratus maiores*) volilo centuriátne ľudové zhromaždenie. Keďže toto zhromaždenie prepožičalo dotknutému úradníkovi vyšší stupeň legitimacy, títo zároveň disponovali impériom. Patril sem napríklad diktátor, konzuli a prétori. Nižších magistrátov (*magistratus minores*) volilo menej významné tribútne ľudové zhromaždenie a v dôsledku toho im prislúchala už zmienená nižšia kategória právomoci (*potestas*). Rima-

⁵⁶ Bližšie k tejto problematike pozri LANGHAMMER, W.: *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus municipales und der Decuriones in der Übergangphase der Städte*. Wiesbaden: Steiner Verlag, 1973, s. 12n.

⁵⁷ Noct. Att. 13,15,6. Porov. Die Attischen Nächte des Aulus Gellius. Zweiter Band. Leipzig: Fues's Verlag, 1876, s. 189.

nia sem zaradovali edilov, kvestorov, eventuálne aj tzv. kolégium 26 mužov (*vigintisexviri*).

S delením na vyšších a nižších magistrátov zároveň čiastočne súviselo aj to, či im bola priznaná právomoc súdiť občanov (teda či mohli vykonávať jurisdikciu). Už v rímskom práve sa funkcie symbolicky spájali s nádherou stoličky, na ktorých pri výkone svojej funkcie príslušní úradníci sedeli. Preto magistráti so súdnou právomocou mohli používať tzv. kurulské kreslo (*sella curulis*). Išlo o zvláštny stolec zo slonoviny, so skríženými nohami a poduškou, ktorý navonok stelesňoval sudcovskú moc úradníka. Od neho sa odvodzovalo aj pomenovanie všetkých „kurulských“ magistrátov (*magistratus curules*), kam patril najmä diktátor, konzuli, prétori a kurulskí edili. Úradníkom (*magistratus non curules*), ktorí nemali oprávnenie súdiť, prislúchalo jednoduchšie tzv. kvestorské kreslo. Prirodzene, používali ho napríklad kvestori.

Podľa rímskych ústavných tradícií bolo možné deliť magistrátov aj z hľadiska pravidelnosti ich ustanovovania na riadnych (*ordinarii*) a mimoriadnych (*extraordinarii*). Riadni magistráti boli volení ľudovými zhromaždeniami na pravidelnej báze – v určitej časovej lehote – väčšinou každoročne v súlade s princípom anuity. Sem možno zaradiť konzulov, cenzorov, prétorov, kvestorov a edilov. Naproti tomu mimoriadni magistráti boli ustanovení len v prípade potreby (teda hroziaceho nebezpečenstva alebo iného výnimočného stavu), pričom ich funkcia sa zväčša obmedzovala na nevyhnutný čas. Patril sem predovšetkým úrad diktátora, diktátorovho veliteľa jazdy (*magister equitum*), mestského prefekta (*praefectus urbi*) a vojenských veliteľov s konzulárnou mocou (*imperium consulare*), respektíve aj zbor decemvirov (*decemviri legibus scribundis*).

Na rozloženie jednotlivých magistratúr navyše vplývala aj sociálna štruktúra rímskeho obyvateľstva. Kvôli ochrane záujmov plebejcov sa vytvoril asymetrický model administratívy, keďže pre túto spoločenskú triedu boli ustanovení vlastní magistráti, ktorí sa mali starať výlučne o problémy tejto skupiny. Z toho hľadiska preto musíme rozlišovať riadnych (*magistratus patricii*) a plebejských úradníkov (*magistratus plebei*). „Patricijskí“ úradníci síce boli pôvodne vyberaní iba z vládnucej spoločenskej triedy, no postupom času sa tieto pravidlá stále viac zrovnoprávňovali v prospech plebejcov. V skutočnosti však stále išlo o magistrátov celej rímskej obce, ktorá zahŕňala všetkých obyvateľov. Typicky išlo o konzulov, cenzorov a prétorov. Plebejci dostali právo na ustanovovanie vlastných úradníkov po ich

tzv. secesii, teda demonštratívnom odchode z Ríma na Svätú horu v roku 494 pred Kr. Rimania im slúbili, že v prípade ich návratu si budú môcť voľiť vlastných úradníkov na osobitnom plebejskom zhromaždení. Títo magistráti mali pochádzať výlučne z radov plebejcov, avšak súčasne aj náplň ich funkcie sa upriamovala iba na ochranu tejto skupiny voči patricijským úradníkom. Išlo o plebejských tribúnov (*tribuni plebis*) a edilov (*aediles plebis*).

1.2.2 Právomoci magistrátov

Každému magistrátovi prislúchali vo väčšej či menšej miere presne určené právomoci. V rímskom ústavnom práve ich tradične rozdeľujeme podľa jednotlivých oblastí pôsobnosti na zisťovanie vešteckých znamení ako rezíduum sakrálnych povinností kráľa,⁵⁸ vojenské velenie, disciplinárnu, policajnú a nariadenovaciu právomoc magistrátov nad občanmi, výkon súdnictva v rámci sporovej i nesorovej agendy vrátane práva zrušiť rozhodnutie svojho kolegu alebo nižšie postaveného úradníka. Okrem toho nemožno zabudnúť na to, že vysokí úradníci mohli predsedáť ľudovým zhromaždeniam a rokovať so senátom, podobne ako tribún ľudu predsedal zhromaždeniu plebejcov.

1.2.2.1 Zisťovanie vešteckých znamení (*auspicia*)

Magistrát vykonával svoje povinnosti nielen vo vzťahu k občanom, ale zároveň za svoje skutky zodpovedal aj bohom. Rímske náboženské predstavy sa stavali skepticky k možnosti veštecky predpovedať vývoj udalostí v budúcnosti. Na druhej strane pripúšťali, že bohovia môžu prejavíť svoje sympatie prostredníctvom znamení, či sú k pripravovanému konaniu ľudí naklonení pozitívne (teda mu žehnajú), alebo skôr negatívne. Podľa mladších autorov nešlo o prejav sakrálneho práva, keďže rímsku obec pred jednotlivými bohmi zastupovali kňazi, nie magistráti. *Auspicium* preto malo skôr povahu obyčaje, ktorú bolo potrebné vykonať pred každým závažným rozhodnutím.⁵⁹ Podstata tejto veštby spočívala v pozorovaní javov, ktoré boli

⁵⁸ Predmetné spojenie zdôrazňuje napríklad HÄGERSTRÖM, A: *Das magistratische ius in Zusammenhang mit dem römischen Sakralrecht*. Uppsala: Alqvist & Wiksell, 1929, s. 47.

⁵⁹ KUNKEL, W.: *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik. Zweiter Band*. München: C. H. Beck, 1995, s. 29.

bežne prítomné v prírode. Rimania priznávali tieto účinky piatim druhom znamení:

1. letu vtákov na oblohe, prípadne ich zvukom (*signa ex avibus*), pričom išlo o najčastejší spôsob zisťovania vôle bohov, ktorý sa realizoval aj na Kapitole;
2. chôdzi a zvukom štvornohých zvierat (*pedestria auspicia*);
3. pozorovaniu nebies, najmä výskytu bleskov a hromov (*caelestia auspicia*);
4. pozorovaniu chôdze nelietajúcich vtákov (*auspicia ex tripudiis*), pričom osobitný význam pripisovali správaniu sliepok počas kŕmenia, tento spôsob sa pre svoju jednoduchosť používal najmä na bojových výpravách;
5. varovaniu (*signa ex diris*), teda mimoriadnym prírodným úkazom a katastrofám, ktoré si nedokázali vysvetliť.

Prvé štyri druhy znamení magistrát posudzoval na základe vlastnej iniciatívy, keď predpísaným postupom (*legum dictio*) požiadal bohov o zoslanie znamenia (*auguria impetrativa*). Z povahy varovania vyplýva, že prichádzalo náhle a zo strany úradníka bolo len spozorované (*auguria oblativa*).

Analýza týchto znamení sa v záujme štátu (*auspicia publica*) uskutočňovala pred každým dôležitým aktom, napríklad pri voľbe a menovaní nových úradníkov, zvolávaní ľudového zhromaždenia či vyhlásení vojny. V zásade každý úradník mal právo a povinnosť skúmať veštecké znamenia (*ius spectationis*). Týmto spôsobom komunikoval s bohmi a skúmal prospešnosť zamýšľaného konania. Ak viacerí úradníci nedospeli ku konsenzu vo veci interpretácie spozorovaných znamení, spravidla platil výklad najvyšších úradníkov, teda konzulov či diktátora (*auspicia maxima*).

1.2.2.2 Vojenské velenie (*imperium*)

Hoci termín *imperium* vo všeobecnosti predstavoval vyšší stupeň moci úradníka, v užšom zmysle zosobňovalo iba právomoc magistráta veliť vojsku.⁶⁰ Každý magistrát s impériom (*cum imperio*) bol z toho titulu oprávnený veliť armáde. To neznamená, že by každý z nich musel v praxi naozaj

⁶⁰ RADIN, M.: *Imperium*. In *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento II*. Palermo: G. Castiglia, 1936, s. 22.

bojovať. Naopak, ak išlo o úradníka, ktorý pôsobil počas celého funkčného obdobia iba vo vnútri mestských hraníc (napríklad mestský prétor), svoju veliacu právomoc nad vojskom dokonca ani realizovať nesmel, keďže magistráti ju mohli uplatniť len *extra pomerium*. Z toho dôvodu vojenskú právomoc najčastejšie využívali konzuli (výnimočne diktátor) ako vrchní vojenský velitelia rímskej republiky.

Vojenské velenie magistrátov zahŕňalo najmä právo a povinnosť pripraviť armádu do boja, čo spočívalo najmä vo verbovaní nových brancov. Pri získavaní nových vojakov však magistrát podliehal viacerým vecným i funkčným obmedzeniam (hoci prétor bol riadnym držiteľom impéria, zásadne sa v tejto oblasti neangažoval). Počas vojnových zajatí mal magistrát s impériom tiež právo menovania dôstojníkov, ktoré však bolo postupne obmedzené voľbou viacerých vojenských predstaviteľov ľudovými zhromaždeniami (napríklad kvestorov alebo vojenských tribunov pri jednotlivých légiách). Na druhej strane úradníci menovali nižšie postavených centuriónov a mohli obsadiť aj „špeciálne funkcie“, ktorých vznik si vynútil vývoj v oblasti vojenstva.⁶¹

Po začatí vojnového ťaženia mal magistrát právo viesť bojové operácie v teréne. Zároveň disponoval právom ujednávať dohody s nepriateľom, ktoré mali lokálny či krátkodobý význam. Napríklad mohlo ísť o uzavretie časovo limitovaného prímeria alebo dojednanie podmienok kapitulácie. O vyhlásení vojny alebo uzavretí mieru však rozhodovalo ľudové zhromaždenie, prípadne senát.

Magistrát musel napokon spravovať aj hospodárske záležitosti armády, predovšetkým zverených finančných prostriedkov na vedenie vojny. Už v druhej polovici 5. storočia pred Kr. im v tomto ciele pomáhali tzv. vojenský kvestori, ktorí boli poverení dohliadaním na vojenské príjmy a výdavky.

1.2.2.3 Disciplinárna a policajná zložka (*coërcitio*)

Magistrát bol zároveň povinný dohliadať aj na udržiavanie poriadku v oblasti, ktorá mu podliehala. Na tento účel mu slúžilo právo potrestať „neposlušných“ obyvateľov (*ius coërcendi*). Predmetné oprávnenie si však nemožno zamieňať s výkonom súdnictva. Hoci magistrát týmto aktom

⁶¹ HEUSS, A.: Zur Entwicklung des Imperiums der römischen Oberbeamten. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. Vol. 64 (1944), s. 62.

spôsoboval páchatelovi určitú ujmu – podobne ako pri uložení trestu súdom – jeho opatrenie smerovalo k tomu, aby páchatel upustil od protiprávneho konania. V tomto prípade išlo o prostriedky donucovacieho charakteru blízke svojpomoci, ktorým sa mala dosiahnuť ochrana verejného poriadku a stav súladný so zákonom. Jeho primárnym cieľom teda nebolo samoučelné potrestanie páchatela.

V praxi magistrát mohol toto právo uplatniť napríklad kvôli neuposlúchnutiu jeho rozkazu, pri verbálnom alebo fyzickom útoku na jeho osobu, ako aj v prípade, ak mu bolo iným spôsobom bránené vo výkone jeho služobných povinností. Vyšší magistráti boli dokonca oprávnení trestať nižších úradníkov za nedbalé plnenie si povinností, ba úradník, ktorý predsedal zasadaniam senátu, mohol trestať aj senátorov za ich neprítomnosť alebo neochotu hlasovať. Eventuálne naplnenie týchto skutkových podstatí pritom záviselo od voľného uváženia magistráta.

Predmetná právomoc spravidla náležala úradníkom s impériom, akými bol diktátor, konzuli a prétori. Magistráti bez impéria disponovali nižšou právomocou trestať (*coërcitio minor*), ktorá ich oprávňovala len na ukládanie pokút či prípadné zhabanie veci. Kvestorom bola táto možnosť úplne odňatá. Osobitným prípadom bola úradná svojpomoc najvyššieho kňaza (*pontifex maximus*), ktorý ju mohol uplatniť iba vo vzťahu k podriadeným kňazom a kňážkám, keďže v tejto pozícii mal postavenie otca rodiny. Patricijskí úradníci mohli výkonom trestu poveriť svojich pomocníkov, kým plebejský tribún ľudu musel realizovať uložený trest vlastnoručne. Pri výkone svojej disciplinárnej právomoci magistráti mohli uplatniť nasledujúce sankcie:

- peňažná pokuta (*multum*);
- zhabanie veci (*pignoris capio*);
- zadržanie (*prensio*) a uvrhnutie do okov (*deductio in vincula*);
- fyzické tresty, najmä bičovanie (*verberatio*);
- trest smrti.

Okrem toho trest zhabania celého majetku mohol uložiť tribún ľudu ako alternatívu voči trestu smrti. Prepadnutý majetok bol zasvätený bohom (*bonorum consecratio*). Podobné oprávnenie magistrátov však bolo limitované, aby sa zamedzilo svojvôli. Voči uloženiu trestu smrti, fyzickým trestom, ako aj peňažnej pokute, ktorá presahovala stanovenú výšku 3 020 assov, bol rímsky občan oprávnený vzniesť odvolanie k ľudovému

zhromaždeniu (*provocatio*). V tomto prípade mohlo potrestanie určitého skutku zo strany magistráta prerásť až do trestného procesu.⁶²

1.2.2.4 Výkon súdnictva (*iurisdictio*)

Výkon súdnictva úzko súvisel s tvorbou honorárneho práva. Z toho dôvodu boli touto agendou poverení najmä mestskí prétori a cudzineckí prétori. Tomu bol prispôsobený aj rozsah ich agendy. Ako napísal Ulpianus: „Úrad so súdnou právomocou má veľmi široké oprávnenia, lebo môže priznať držbu pozostalosti, uviesť do držby veci, ustanoviť deťom poručníka, ak ho nemajú, a určiť stranám sporu sudcu.“⁶³ V zásade teda išlo o úkony, ktoré tradične vybavoval prétor. V tomto prípade išlo najmä o riešenie tzv. sporovej agendy (*iurisdictio contentiosa*).

Určitý úsek v rámci výkonu jurisdikcie prináležal aj konzulom ako najvyšším úradníkom rímskej republiky. Pred zriadením úradu prétora totiž práve oni zodpovedali za výkon súdnictva. Tí mohli aj naďalej vykonávať tzv. nesporovú jurisdikciu (*iurisdictio voluntaria*), v ktorej sa medzi stranami nevyskytoval reálny spor⁶⁴ a prítomnosť úradníka bola potrebná len pre splnenie určitých formálnych požiadaviek (napríklad pri prepustení otroka na slobodu civilným spôsobom, pri scudzovacom úkone, tzv. *in iure cessio*).⁶⁵ Osobitnú jurisdikciu na trhoch (najčastejšie vo veciach kúpnej zmluvy) napokon vykonávali kurulskí edili.

V oblasti trestného práva procesného môžeme dokonca nájsť osobitných úradníkov, ktorí sa zaoberali riešením špecializovaných trestných činov. Konzuli mohli podľa potreby zriadiť mimoriadnu magistratúru – *duumviri perduellionis* – teda dvoch komisárov vyšetrujúcich zločin velezrady (*perduellio*). V počiatočnej fáze republiky tiež pôsobili *quaestores parricidii*, ktorí, ako stáli úradníci, pripravovali trestné konanie vo veciach hrdelných zločinov.

⁶² LINTOTT, A.: *Provocatio*: From the Struggle of the Orders to the Principate. In ANRW 1, 2 (TEMPORINI, H. [ed.]: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Band 1, 2. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1972), s. 266.

⁶³ Ulp. D 2,1,1.

⁶⁴ V skutočnosti sa nesporová agenda zakladala na obradných úkonoch. Ich cieľom bolo, aby magistrát predniesol výrok, ktorým potvrdil určitú právnu skutočnosť. Tento akt vyžadoval rímsky právny formalizmus na deklarovanie nového právneho stavu.

⁶⁵ Rozlišovanie medzi sporovou a nesporovou agendou rozhodne nevzniklo v období rímskej republiky, ale je omnoho mladšieho dáta.

1.2.2.5 Právo zrušiť rozhodnutie iného úradníka (*intercessio*)

Z princípu kolegiality vyplývalo, že každý úradník mohol zrušiť rozhodnutie svojho kolegu v úrade (*ius intercedendi*), čo pôsobilo ako určitý korektív eventuálnej svojvôle jednotlivých magistrátov.⁶⁶ V tomto prípade vystupovali proti sebe dvaja úradníci rovnakej úrovne (*par potestas*), pričom pri vzniku tohto rozporu medzi dvoma kolegami malo prednosť postavenie nesúhlasiacej strany, lebo jej nebolo možné niečo vnútiť.⁶⁷ Z tohto pomeru na druhej strane vyplývalo, že ani úradníka, ktorý vydal napadnuté rozhodnutie, nemohol namietajúci kolega (*intercedent*) donútiť, aby rozhodol inak, teda konformne s jeho vôľou. Nespokojný intercedent bol oprávnený samostatne rozhodnúť v spornej veci, čo však prirodzene podliehalo recipročnému právu intercesie zo strany druhého kolegu.

Rozširujúci výklad princípu kolegiality postupne umožnil, aby aj úradníci s vyššou mocou (*maior potestas*) mohli rušiť rozhodnutia nižšie postavených úradníkov. Z formálneho hľadiska bol predseda diktátor pokladaný za silnejšieho kolegu konzulov, a preto bol zároveň oprávnený rušiť ich rozhodnutia. To však neplatilo naopak. Podobne prétori sa považovali za nižších kolegov konzulov, z tohto dôvodu mohli konzuli voči nim uplatniť právo intercesie. Táto právomoc však bola typická najmä pre tribúnov ľudu ako ochrancov plebejcov.⁶⁸

Intercesiu mohli uplatniť najmä voči rozhodnutiam konzulov, ale aj iných tribúnov navzájom. Dokonca boli oprávnení namietat návrhy zákonov, ktoré konzuli predložili ľudovému zhromaždeniu. Len úrad diktátora nepodliehal žiadnym vecným a funkčným obmedzeniam. Pokiaľ absentovala jasná mocenská pozícia medzi jednotlivými kategóriami magistrátov, intercesiu takisto nebolo možné vzniesť (napríklad vzťah edila ku kvestorovi). Týmto spôsobom nebolo možné zrušiť ani vynesení rozsudok v civilnom konaní, keďže rímsky sudca nebol úradníkom, ale súkromnou osobou.

⁶⁶ Postup zrušenia rozhodnutia sa zvykne v rímskom práve označovať ako *kasacia*.

⁶⁷ Toto pravidlo bolo známe už právnikovi Sabinovi: ... *in re enim pari potiorum causam esse prohibentis constat* (teda, že „... v prípade rovnakého práva sa za silnejšiu považuje strana, ktorá niečo zakazuje“ Pap. D 10,3,28.

⁶⁸ Pomoc, ktorú tribúni poskytovali plebejcom ako ochranu voči svojvóli rímskych magistrátov, nazývame *auxilium*, respektíve *ius auxilii*.

Hlavným predpokladom platnosti intercesie bolo jej osobné ohlásenie, čo znamená, že magistrát ju musel vzniknúť v prítomnosti úradníka, ktorého rozhodnutie namietal. Konajúci úradník však nemohol intercesiu uplatniť úplne bezdôvodne a svojvoľne. Viazala sa totiž na dva relevantné dôvody:

1. buď rímsky občan vzniesol proti rozhodnutiu magistráta odvolanie (*appellatio*), v rámci čoho išlo práve o výkon pomoci poškodeným občanom,
2. alebo magistrát kontroloval návrhy zákonov a uznesenia senátu.⁶⁹

Uplatnenie práva intercesie prinášalo zmätok do rímskeho ústavného života a často spôsobovalo vznik priveľkej právnej neistoty. V tejto súvislosti treba poukázať na to, že neuvážené používanie práva veta je niekedy spôsobilé znefunkčniť celý systém. Osobitne to môžeme demonštrovať na dejinách poľského snemu („sejmu“) a bezbrehom uplatňovaní *liberum veto*.

1.2.3 Prehľad najvýznamnejších magistratúr

O rozvoj súkromného rímskeho práva sa najviac zaslúžili nepochybne prétori (najmä mestskí prétori, od ktorých sa v roku 242 pred Kr. odčlenili cudzineckí prétori). Z hľadiska mechanizmu fungovania rímskeho štátu však najvýznamnejšiu úlohu zastávali konzuli ako predstavitelia riadnej magistratúry na vrchole rímskej administratívy. V prípade potreby mohol byť výnimočne ustanovený aj diktátor, ktorého úrad sa napokon v období krízy republiky stal nástrojom na posilňovanie autoritatívnych prvkov v rímskej ústave. Popri ďalších magistratúrach na rímske verejné právo vplýval napríklad cenzor, ktorý rozhodoval nielen o zložení senátu, ale v zásade aj o právnom postavení každého rímskeho občana. Celkom osobitné postavenie mali tribúni ľudu ako ochrancovia plebejcov.

1.2.3.1 Konzulát

Pôvod konzulátu nie je celkom jasný. Podľa tradície rímskych historikov vznikol bezprostredne po vyhnaní kráľov. Pôvodne konzulov označovali ako *praetores maiores* (spojenie *prae-itor* je ekvivalentom pre vojvodu, re-

⁶⁹ BIANCHINI, Mariagrazia. Sui rapporti fra „provocatio“ ed „intercessio“. In *Studi in onore di Gaetano Scherillo I*. Milano: Istituto editoriale Cisalpino, 1972, s. 97.

spektíve doslova osoby idúcej vpred, teda na čele vojska). Niektoré výskumy však predpokladajú, že kráľov nahradil na počiatku republiky jediný úradník – tzv. *praetor maximus*, ktorého pôsobenie odlišovalo od kráľov jedine časové obmedzenie.⁷⁰ V skutočnosti je zrejmé, že princíp kolegiality sa naozaj presadzoval len postupne. Dvojica úradníkov sa v tomto postavení objavuje až neskôr. Kontinuita tohto úradu bola navyše prerušená najprv vládou decemvirov a asi po roku 449 pred Kr. boli na toto miesto ustanovení vojenský tribúni s konzulskou mocou (*tribuni militum consulari potestate*). Z toho dôvodu by jeden z pravdepodobných záverov mohol znieť tak, že obdobie 5. storočia pred Kr. bolo érou „experimentovania“, keď sa konzulský úrad len postupne vyvíjal prostredníctvom rôznych evolučných stupňov, ktoré nám dnes nemusia byť celkom jasné.

K definitívnemu ustáleniu konzulátu s dvomi úradníkmi a jeho pevnému zakotveniu v sústave štátnych orgánov dochádza až na základe Liciniovo-sextiovskej zákonov (*leges Licinia Sextiae*) z roku 367 pred Kr. Ich význam tkvel najmä v tom, že dovtedy výlučne patricijský úrad konzulov mohli obsadiť aj plebejci. Odvtedy boli konzuli spravidla volení tak, aby jeden z nich pochádzal z radu patricijov a druhý z plebejcov. Ešte dôležitejšie však bolo zriadenie osobitného úradu prétora ako nižšie postaveného kolegu (*collega minor*) konzulov. Keďže konzuli boli často zamestnaní vojnovými výpravami a na výkon súdnictva im neostával čas, podľa týchto zákonov mal do značnej miery prevziať ich súdnu agendu najmä mestský prétor.

Konzulát tvorili dvaja konzuli, ktorí boli najvyššími úradníkmi rímskej republiky. Volilo ich centuriátne ľudové zhromaždenie (*comitia centuriata*) na dobu jedného roka. Rok, v ktorom pôsobili, dostal meno podľa nich (*eponymium*). Išlo však len o poctu. Každý konzul mal zároveň nárok na sprievod dvanástich liktorov. Z vecného hľadiska konzuli prevzali niekdajšie právomoci rímskeho kráľa (s výnimkou jeho náboženských povinností), ktoré boli pôvodne veľmi široké. Tento úrad bol však primárne zameraný na vedenie vojnových výprav a riadenie expanzívnej zahraničnej politiky, čo v rímskych reáliách predstavovalo dosť frekventovanú a náročnú záležitosť. Neustály územný rast Ríma napokon pôsobil ako determi-

⁷⁰ Niektorí vedci sa naopak domnievajú, že popri tomto „najvyššom prétorovi“ museli pôsobiť aj nižší prétori (tí mali byť minimálne traja). Bližšie k tejto problematike pozri WESSENBERG, G.: *Praetor maximus*. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. Vol. 65 (1947), s. 322.

nant pre špecifikáciu rímskych magistratúr, ktoré potom *de facto* prevzali určité právomoci konzulov. Okrem výkonu civilnej jurisdikcie, ktorá pripadla prétorom, možno spomenúť najmä úrad cenzora či úrad kvestorov.

Ak riadny konzul (*consul ordinarius*) zomrel alebo z iných dôvodov nemohol ďalej vykonávať svoju funkciu, bol na jeho miesto zvolený náhradný konzul na daný rok (*consul suffecti*), ktorý nastupoval len na zvyšok pôvodného funkčného obdobia, pričom úradný rok po ňom nedostával pomenovanie. Ak sa náhle uprázdnila pozícia oboch konzulov, v období do zvolenia náhradných konzulov vykonával ich pôsobnosť medzikráľ (*interrex*), pochádzajúci z radu po piatich dňoch sa cyklicky striedajúcich senátorov.

V období vrcholnej republiky historik Polybios o právomociach konzulov napísal: „Konzuli v Ríme rozhodujú o všetkých verejných záležitostiach [...]. Do senátu uvádzajú posolstvá, predkladajú mu na prejednanie naliehavé prípady a zabezpečujú realizáciu jeho uznesení. Ich povinnosťou je dozeráť na verejné záležitosti, ktoré má prerokovať ľud, predkladajú mu návrhy a dohliadajú na uskutočnenie toho, čo ľud schválil. V ich právomoci je príprava na vojnu a vedenie akýchkoľvek vojnových operácií. Môžu vznášať požiadavky na rímskych spojencov, riadiť vojenský odvod a vyberať najschopnejších mužov na vojenskú službu [...]. V ich právomoci je napokon hospodárenie s verejnými prostriedkami.“⁷¹

Konzuli boli pokladaní za najvyšších úradníkov rímskej republiky, a preto mali právo zvolávať a riadiť zasadnutia všetkých ľudových zhromaždení (*ius cum populo agendi*), mohli im predkladať návrhy zákonov a ďalších rozhodnutí. Okrem toho mali konzuli právo zvolávať senát, rokovať s ním a predkladať mu návrhy (*ius cum patribus agendi*).

Okrem toho boli až do konca prvej púnskej vojny jedinými riadnymi úradníkmi, ktorí disponovali najvyšším vojenským impériom v teritoriálne neobmedzenej podobe. Po vytvorení rímskych provincií, kde pôsobili miestodržiteľia (promagistráti) s konzulskými právomocami, však došlo k tomu, že konzulom bola priznaná neobmedzená vojenská právomoc na území Itálie a miestach, kde sa viedla vojna.⁷² Vo vnútri rímskych hraníc však vojenské impérium spočívalo (neuplatňovalo sa). K tejto právomoci zároveň patrilo právo dohliadať na prípravu armády a povolávanie mužov

⁷¹ Polyb. 6,12. Porov. POLYBIOS: *Dějiny III. (kníha VI. – XVIII)*. Preložil P. Oliva. Praha: Baset, 2011, s. 29.

⁷² DAHLHEIM. W.: *Gewalt und Herrschaft: Das provinzielle Herrschaftssystem der römischen Republik*. Berlin Walter de Gruyter, 1977, s. 49 – 50.

do zbrane, na čo nepotrebovali súhlas ľudového zhromaždenia a v zása-
de ani senátu. Rímskych spojencov mohli tiež žiadať o vyslanie pomoc-
ných vojenských zborov a posíl. Napokon mohli menovať niektorých vo-
jenských veliteľov.

Najmä v staršej dobe konzulom zároveň prislúchala správa štátneho
majetku a financií, pričom nakladať s ním mohli podľa svojho uváženia.
Neskôr ich však začala v tomto ohľade obmedzovať narastajúca moc sená-
tu. Konzuli tak boli aj neskôr oprávnení vypisovať nové dane, ale spravidla
k tomuto kroku pristupovali po získaní predchádzajúceho súhlasu senátu.
Viac však nemali priamy prístup do štátnej pokladnice, ale zakaždým sa
museli obrátiť na kvestorov volených ľudovým zhromaždením. Tí síce mu-
seli príkazy konzulov vyplniť, avšak i napriek tomu tento prvok verejnej
kontroly zostával zachovaný.⁷³

S cieľom udržať verejný poriadok konzuli disponovali aj disciplinárnou
právomocou (*coërcitio*), v dôsledku čoho síce mohli podriadené osoby
bez súdu potrestať smrťou, fyzickými trestami či vysokou peňažnou poku-
tou, avšak voči podobnému rozhodnutiu sa rímski občania mohli odvo-
lať k ľudovému zhromaždeniu (*provocatio*). Uvedené právo však podlieha-
lo významnému obmedzeniu, keďže uplatniť ho bolo možné len v rámci
vnútorných hraníc mesta Rím, nie na všetkých ríše. Konzuli teda nemali
úplné právo nad životom a smrťou rímskych občanov, čo potvrdil aj práv-
nik Pomponius: „Konzuli sú nazvaní podľa toho, že sa majú najviac sta-
rať (*consulare*) o spoločné veci.“⁷⁴ Ale predsa, aby si nečinili nárok na všet-
ku kráľovskú moc, bolo zákonom ustanovené, že existuje právo odvolania
voči nim k ľudovému zhromaždeniu a že nemôžu smrťou trestať rímskeho
občana bez súhlasu ľudu.⁷⁵

1.2.3.2 Diktátor (*dictator*)

V rímskom verejnom práve nachádzame aj východiská, ktoré bolo možné
uplatniť pri riešení krízových situácií. Mimoriadne stavy si vyžadovali ob-
medzenie tradičných občianskych práv a vytvorenie mašinérie schopnej

⁷³ PINA POLO, F.: *The Consul at Rome: The Civil Functions of the Consul in the Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 131.

⁷⁴ Gramatik Varro odvodzuje etymológiu slova konzul od „poskytovania rady senátu a ľudu“. De L. Lat. 5, 80. Porov. VARRO: *On the Latin Language. Volume I*. Cambridge: Harvard University Press, 1937, s. 77.

⁷⁵ Pomp. D 1, 2, 2, 16.

efektívne potlačiť následky určitej krízy. V tomto zmysle potrebu úradu diktátora (*magister populi*) odôvodnil Pomponius takto: „Keď nastali ťažké vojny, bolo nutné čas od času ustanoviť úradníka s vyššou mocou; vtedy vznikol úrad diktátora, voči rozhodnutiam ktorého sa neuplatňovalo právo odvolania k ľudovému zhromaždeniu.“⁷⁶ Už z tohto textu vyplýva, že v tomto prípade išlo o mimoriadneho úradníka, ktorý bol ustanovený v časech najvyššej núdze. Jeho ustanovenie mohlo mať viacero príčin:

- stav vojenského ohrozenia (*rei gerundae causa*),
- iná vnútorná kríza (*dictatura seditionis sedandae*),
- výnimočne však mohol byť ustanovený aj symbolicky (napríklad s cieľom usporiadať hry, či dokonca zatĺcť kliniec do stĺpa na odvrátenie moru).

Jeho funkčné obdobie trvalo na nevyhnutne potrebný čas, maximálne však na šesť mesiacov. Diktátor mal právo na sprievod 24 liktorov, pričom jeho hlavným úradníkom bol veliteľ jazdy (*magister equitum*). *De iure* pôsobil ako vyšší kolega konzulov, ale v skutočnosti disponoval neobmedzenou mocou v štáte.⁷⁷ Rozhodnutia diktátora nebolo možné zrušiť prostredníctvom práva intercesie. Voči jeho donucovacej právomoci občania nemohli uplatniť odvolanie k ľudovému zhromaždeniu. Jeho autorita vychádzala z legálneho nerešpektovania akýchkoľvek limitov, ktoré platili pre bežných úradníkov v rámci republikánskej ústavy. Od kráľa ho preto odlišovala len dočasnosť funkcie. Z tohto hľadiska bolo obzvlášť nebezpečné, keď sa na konci rímskej republiky rozmohol fenomén tzv. doživotnej diktatúry. Rímske dejiny dosvedčujú, že permanentný stav krízy môže ohroziť fungovanie tradičného republikánskeho modelu tým, že dôjde k posilneniu autokratických prvkov v rámci formy vlády.

1.2.3.3 *Cenzori (censores)*

Funkcia cenzora bola v republikánskom Ríme považovaná za prejav najvyššej cti, akú mohol rímsky občan získať. Predstavovala pomyselný vrchol politickej kariéry, pričom spravidla sa jej ujali osoby, ktoré už absolvovali konzulát. Hoci ústavný systém predpokladal pravidelné kreovanie tohto úradu (preto sa aj obvykle zaraďuje medzi riadne magistratúry), paradox-

⁷⁶ Pomp. D 1, 2, 2, 18.

⁷⁷ VARCL, L.: Konzulát a diktatura. In *Listy filologické*. Roč. (1949), č. 1, s. 8 – 26.

ne, nefungoval permanentne. Cenzori pracovali len v čase realizácie cenzu, presnejšie sčítania rímskych občanov a ich majetku (*lustrum*). Podľa výsledkov ich cenzori rozdeľovali do vymedzených majetkových tried. Táto klasifikácia mala vplyv na vojenské povinnosti, politické práva i daňové zaťaženie jednotlivých občanov.

Sčítanie občanov pôvodne prislúchalo konzulom, avšak okolo roku 443 pred Kr. (snáď na základe Aemiliovho zákona) došlo k vytvoreniu samostatného úradu cenzorov, ktorí sa mali sústrediť iba na túto úlohu.⁷⁸ Cenzori boli volení centuriátnym ľudovým zhromaždením každých päť rokov, pričom ich funkčné obdobie bolo rozložené na osemnásť mesiacov, počas ktorých museli uskutočniť cenzus. Po zvyšok času ich úradné povinnosti spočívali a ich právomoci prechádzali na iných magistrátoch. Ľudové zhromaždenie vždy zvolilo do tohto úradu dvoch kolegov. Ak jeden z nich zomrel alebo abdikoval, *ipso facto* prestal pôsobiť aj druhý kolega, pričom samotný úrad sa obsadzoval nanovo. Okrem výkonu samotného cenzu im Oviniov zákon (*lex Ovinia*) z roku 312 pred Kr. priznal aj právo vytvoriť zoznam senátorov (*lectio senatus*), čo v praxi znamenalo možnosť relatívne voľne vyberať a ustanovovať senátorov. Jednou z dôležitých povinností cenzorov bol aj dohľad nad mravmi (*regimen morum*).⁷⁹ Ak to uznal za nutné, mohol nemravne žijúcemu občanovi uložiť pokarhanie (*nota censoria*).

Cenzora teda môžeme vymedziť ako úradníka, ktorý nemal výkonnú moc v pravom zmysle, avšak v rámci svojej funkcie hodnotil ostatných občanov podľa presných majetkových a iných kritérií, čím mal zároveň vplyv na vymedzenie ich právneho a spoločenského postavenia. Svojím zameraním bol však tento úrad poplatný skôr starovekej spoločnosti a jej potrebám.

⁷⁸ ASTIN, A.: Censorship in the Late Republic. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Vol. 34 (1985), No. 2, s. 177.

⁷⁹ Bližšie k tejto problematike pozri ASTIN, A.: *Regimen morum*. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 78 (1988), s. 14 – 34. Mommsenovu staršiu koncepciu dohľadu nad mravmi v modernej literatúre kritizuje napríklad BEHEIRI, N.: *Das regimen morum der Zensoren: Die Konstruktion des römischen Gemeinwesens*. Berlin Duncker & Humblot, 2012, s. 31n.

1.2.3.4 Tribúni ľudu (*tribuni plebis*)

Určité sociálne skupiny potrebujú aj dnes svojich obhajcov, ktorých úlohou je dohliadať na dodržiavanie ich práv zo strany celej spoločnosti a zároveň zabezpečovať nediskriminačné zaobchádzanie s osobami z týchto komunít. Podobným „ombudsmanom“ pre neurodzené rímske obyvateľstvo (plebejcov) boli ich vlastní úradníci. Plebejci odjakživa požívali v rámci rímskej obce určitú kultúrnu a náboženskú svojbytnosť, avšak ich trvalým cieľom sa ešte za čias ranej republiky stalo dosiahnutie politickej autonómie, ideálne aj právne zrovnoprávnenie s patricijmi.

Podľa tradície si plebejci vynútili zriadenie týchto orgánov už spomínaným demonštratívnym odchodom z Ríma na Aventínsky pahorok v roku 494 pred Kr. (*secessio plebis in Montem sacrum*). Vďaka ich úsiliu získali nielen vlastné zhromaždenie (*concilium plebis*), ale aj osobitných úradníkov garantujúcich ochranu ich práv. Tými boli plebejskí tribúni a nižšie postavení plebejskí edili. Od Treboniovho plebiscitu (*plebiscitum Trebonium*) z roku 448 pred Kr. boli tribúni ustanovovaní do funkcie na základe voľby zhromaždenia plebejcov.

Na prvopočiatku zrejme pôsobili dvaja tribúni ľudu.⁸⁰ Tento počet bol dvojnásobne navýšený na základe Publiliovho zákona z roku 471 pred Kr. Neskôr sa ich množstvo ustálilo na desiatich tribúnoch. Základným predpokladom pre zastávanie tohto úradu bola príslušnosť k plebejcom, ktorú však bolo možné obísť aj tzv. prestúpením k plebejcom (*transitio ad plebem*). K tomuto kroku napokon pristúpili viacerí patricijovia najmä na konci republiky, keď ich oslovilo postavenie a vplyv tribúnov ľudu.⁸¹ Tí pritom neboli po dlhý čas považovaní za riadnych rímskych úradníkov (*non populi, sed plebis magistratus*), čo sa zmenilo najneskôr na základe Hortenziovho zákona (*lex Hortensia*) z roku 287 pred Kr., ktorý priznal aktom plebejského zhromaždenia (*plebiscitum*) rovnakú silu, ako mali zákony ľu-

⁸⁰ Etymologicky bol názov tohto úradu prevzatý od vojenských tribúnov (*tribuni militum*) vzhľadom na to, že prví plebejskí tribúni boli zvolení z radu plebejských vojenských tribúnov umiestnených pri rímskych légiách. De L. Lat. 5,81. Bližšie k tejto problematike pozri VARRO: *On the Latin Language. Volume I*. Cambridge: Harvard University Press, 1937, s. 79.

⁸¹ THOMMEN, L.: *Volkstribunat der späten römischen Republik*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1989, s. 117.

dových zhromaždení celej rímskej obce. Tým sa aj postavenie tribúnov „zrovnoprávnilo“ s postavením iných magistrátov.

Najvýznamnejšou právomocou tribúnov ľudu (*tribunicia potestas*) bola ochrana plebejcov voči rozhodnutiam patricijských magistrátov (*ius auxilii*). S tým úzko súviselo rozsiahle právo veta voči rozhodnutiam iných úradníkov (*intercessio*). Najčastejšie ho uplatňovali v prípade, ak príslušník plebejcov vzniesol odvolanie voči dekrétu magistráta.⁸² Tribúni však boli oprávnení realizovať aj abstraktnú kontrolu „ústavnosti“, v rámci ktorej mohli namietat návrhy zákonov (*rogatio*), predložených ľudovému zhromaždeniu za predpokladu, že porušovali práva plebejcov. To isté platilo aj voči návrhom, ktoré boli prednesené na zasadaniach senátu.

K ich ďalším právam patrilo vedenie zhromaždenia plebsu, predsedanie mu a predkladanie návrhov (*ius agendi cum plebe*). Z historického hľadiska už Iciliov zákon (*lex Icilia de tribunicia potestate*) z roku 492 pred Kr. umožnil tribúnom pokutovať osobu, ktorá narušala priebeh plebejského zhromaždenia. Tribúni ľudu požívali výsadu najvyššej miery ochrany vlastnej osoby, ktorá sa prejavovala v ich absolútnej nedotknuteľnosti (*sacrosanctitas*).⁸³ Túto ochranu zakotvil už jeden z Horáciových zákonov (*leges Valeriae Horatiae*) z roku 449 pred Kr. V súlade s ním mal byť útočník na telesnú integritu tribúna potrestaný smrťou.

1.2.4 Republikánsky senát

Senát ostal aj naďalej orgánom rímskej aristokracie. Jeho členovia nepochádzali z ľudovej voľby, ale menoval ich magistrát (cenzor) na základe veľkosti majetku a spoločenského postavenia. Senát mal predstavovať zoskupenie tých najlepších z najlepších (*optimus quisque*). Senátormi sa pritom spravidla stávali bývalí magistráti. Na čele tohto orgánu stál služobne najstarší senátor, ktorý v minulosti zastával úrad cenzora (*princeps senatus*). S týmto postavením sa spájala čestná výsada prehovoriť v senáte ako

⁸² HUMBERT, M.: Le tribunat de la plèbe et le tribunal du peuple: remarques sur l'histoire de la provocatio ad populum. In *Mélanges de l'Ecole française de Rome*. Vol. 100 (1988), s. 431 – 503.

⁸³ Bližšie k tejto problematike pozri GIOFFREDI, C.: Il fondamento della tribunicia potestas e i procedimenti normativi dell'ordine plebeo: *sacrosanctum – lex sacrata*. In *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 11 (1945), s 37 – 64.

prvý (*ius sententiae dicendae*), avšak v ostatných ohľadoch išlo len o symbolickú poctu.⁸⁴

Počas mýtického obdobia kráľovstva mal senát údajne 100 členov. Predpokladá sa však, že ešte v priebehu trvania tohto režimu bol počet senátorov zvýšený na 300. Rímsky historik o tom napísal: (pozn. – Brutus, ktorý vyhnan kráľov) „... výraznejšie pozdvihol vážnosť senátu najmä rozmnožením senátorského stavu. Doplnil počet otcov, ktorý sa zmenšil popravami z rozkazu kráľa, na jeho celkový počet 300 členov z popredných príslušníkov jazdeckého stavu“.⁸⁵ Túto zmienku si dovoľujeme interpretovať v tom zmysle, že v čase vyhnaní kráľov sa senát už skladal z 300 členov, avšak v dôsledku popráv bolo v počiatkoch republiky nevyhnutné chýbajúcich senátorov do tohto počtu doplniť. Uvedený počet bol pre senát charakteristický po väčšinu času rímskej republiky.

Až v období jej krízy – za vlády diktátora Lucia Cornelia Sullu – došlo v roku 81 pred Kr. k dvojnásobnému navýšeniu počtu senátorov na 600.⁸⁶ Neskôr rady jeho členov opäť rozšíril Gaius Iulius Caesar na 900 mužov, no po jeho smrti stúpol počet senátorov dokonca na 1 000. V tomto duchu historik Suetonius farbisto opísal stav senátu na konci republiky: „... v rozrastajúcom sa senáte vládol zmätok a neporiadok. Bolo ich totiž vyše tisíc a patrili k nim aj takí, ktorí si to vôbec nezasluhovali, čo sa tam dostali po zavraždení Caesara len vďaka protekcii alebo úplatkom. Ľud ich nazval senátormi zo záhrobia“.⁸⁷ Z hľadiska ich významu sa senátori delili do viacerých kategórií. V senáte napríklad zasadala skupina bývalých konzulov (*consulares*) a bývalých prétorov (*praetorii*). Hoci pôvodne senát predstavoval radu starších, veľmi skoro sa upustilo od požiadavky, aby mal senátor aj primeraný vek.

Kompetencie senátu neboli exaktne vymedzené, čo mu umožňovalo, aby z titulu „autority otcov“ (*auctoritas patrum*) zasahoval do akýchkoľvek verejných záležitostí republiky.⁸⁸ Napriek tomu možno predsa len nájsť ty-

⁸⁴ BRTKO, R.: Význam a pôsobnosť rímskeho senátu. In *Hybné sily rozvoja regiónov*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu, 2012, s. 39 – 46.

⁸⁵ Liv. 2,1. Porov. LIVIUS. *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971, s. 124.

⁸⁶ HARDY, E.: The Number of the Sullan Senate. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 6 (1916), s. 59 – 62.

⁸⁷ Suet., Aug. 35. Porov. SUETONIUS TRANQUILLUS, Gaius. *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 71.

⁸⁸ GRAEBER, A.: *Auctoritas patrum: Formen und Wege der Senatsherrschaft*. Berlin Springer Verlag, 2001, s. 17.

pické oblasti jeho pôsobnosti, ktoré sa historik Polybios pokúsil vymedziť takto: „Senát dohliada na štátnu pokladňu, rozhoduje o všetkých jej príjmoch a výdavkoch. S výnimkou platieb určeným konzulom totiž nemožno schváliť jediný výdaj bez uznesenia senátu. Senát vyšetruje previnenia spáchané v celej Itálii ako zrada, sprisahanie, travičstvo a úkladná vražda. Ďalej sa stará o vysielanie posolstiev do krajín mimo Itálie, rozhoduje o tom, aké posolstvá majú byť prijaté a akú odpoveď majú dostať.“⁸⁹

Citovaný fragment dôkladne analyzuje činnosť republikánskeho senátu, no jedna z jeho najdôležitejších právomocí tu chýba. Senát bol totiž činný aj v oblasti normotvorby, a to i napriek tomu, že nedisponoval zákonodarnou právomocou, ktorá bola vyhradená ľudovým zhromaždeniam. Každý magistrát však bol povinný referovať o svojom legislatívnom návrhu v senáte. Na základe svojho výnimočného postavenia mal senát pôvodne právomoc schvaľovať už prijaté zákony ľudových zhromaždení (*ex post*). Prípady odopretia súhlasu so zákonom však nie sú známe. Na základe zákona navrhnutého diktátorom Quintom Publiom Philom z roku 339 pred Kr. bol tento dodatočný súhlas senátu s prijatým zákonom zmenený na predbežný súhlas, z čoho vyplývalo, že stanovisko senátu si bolo potrebné vyžiadať ešte pred samotným rokovaním ľudového zhromaždenia (*ex ante*).⁹⁰ V období neskej republiky nadobudol senát dokonca aj právo udeľovať dišpenz (výnimku) spod všeobecnej platnosti zákona (*legibus solvere*) v konkrétnych prípadoch. Okrem toho mal senát právomoc vydávať aj vlastné predpisy – uznesenia senátu (*senatusconsulta*) – s tradične ustálenou skratkou *Sc*. Ich platnosť bola podmienená nielen verejným vyhlásením, ale aj uložením písomnej verzie uznesenia v Štátnej pokladnici (*aerarium*). Uznesenie senátu malo mať v zásade nižšiu právnu silu ako zákon, hoci dlhodobý vývoj (najmä na prelome republiky a princípatu) skôr ukazoval na to, že uzneseniam senátu sa priznávala moc zákona.

Pôsobnosť senátu sa ďalej vzťahovala – podľa Polybiovhho fragmentu – na oblasť zahraničnej politiky. Senát prijímal vyslancov z cudzích krajín a vysielal k nim rímskych poslov, viedol diplomatické rokovania s inými štátmi, rozhodoval o postavení rímskych spojencov (vrátane eventuálnej pomoci štátom závislým od Ríma), diskutoval o návrhoch na vyhlásenie

⁸⁹ Polyb. 6,13. Porov. POLYBIOS: *Dějiny III. (kniha VI. – XVIII)*. Přeložil P. Oliva. Praha: Baset, 2011, s. 34.

⁹⁰ TALBERT, R.: *The Senate of Imperial Rome*. Princeton: University Press, 1984, s. 114.

vojny a uzavretie mieru, ktoré sa potom predkladali ľudovému zhromaždeniu.

V rámci vnútornej politiky plnil senát predovšetkým kontrolnú funkciu. V tomto ohľade tak vykonával dohľad nad jednotlivými úradníkmi v meste, ako aj nad správou rímskych provincií, vybavujúc tiež sťažnosti voči jednotlivým miestodržiteľom a ďalším úradníkom. Magistráti zvyčajne prediskutovali so senátom každé závažnejšie opatrenie. Okrem toho senát dozeral aj na finančnú politiku štátu. V tejto oblasti konkrétne vykonával dohľad nad štátnymi financiami, kontroloval príjmy do štátnej pokladne a jeho schváleniu podliehala aj väčšina výdavkov. Zodpovedal za zostavenie určitej formy „rozpočtu“.⁹¹ Magistráti rokovali so senátom o všetkých podstatných záležitostiach práve preto, aby si zaistili poskytnutie dostatočných finančných prostriedkov na realizáciu svojich zámerov. Ďalej sa senát zaoberal otázkami zásobovania obyvateľstva, zvlášť dovozom obilia do Itálie. Popri tom tiež schvaľoval investície do veľkých štátnych stavieb a komunikácií. V určitom zmysle možno senát označiť aj za ochrancu rímskych mravov a garanta verejného poriadku. V tomto duchu tiež chránil tradičné náboženské predstavy Rimanov a dozeral na stavbu chrámov. Do jeho kompetencie patrilo aj schvaľovanie nových náboženstiev. Ich výkon však mohol aj zakázať, ako sa to stalo napríklad v prípade kultu boha Baccha (*Sc. de Bacchanalibus*).⁹²

Nemožno povedať, že by v období republiky senát disponoval súdnou právomocou. V oblasti trestného práva však mohli byť zriaďované mimoriadne trestné súdy (*quaestiones extraordinariae*), ktoré stíhali vybrané trestné činy. Tie obsadzovali senátori spolu s prétorom. Senát mal napokon úlohu „koordinačného centra“ pri riešení ústavných kríz a ďalších naliehavých situácií. V núdzi bol senát oprávnený vydať tzv. *senatusconsultum ultimum*, na základe ktorého bolo možné vymenovať diktátora. Rozhodoval tiež o osobách, ktoré vyhlási za nepriateľov štátu a nariadi vymazanie ich pamiatky z historickej pamäte (*damnatio memoriae*). Výnimočne – najmä na konci republiky – mohol senát magistrátom udeliť mimoriadne právomoci na obnovenie poriadku, ktoré niekedy sa rovnali absolútnej moci.

⁹¹ BURDESE, A.: *Manuale di diritto pubblico romano*. Torino: UTET, 1987, s. 74.

⁹² K tejto problematike bližšie pozri MLKVÝ, M.: *Senatusconsultum de Bacchanalibus*. In *Leges singulares*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 138n.

Nielen vďaka týmto právomociam, avšak najmä v dôsledku jeho praktického politického vplyvu, ktorý nebol priamo právne zakotvený, ale vyplýval z autority tohto orgánu, predstavoval rímsky senát v období republiky centrum politického života. Z poradného orgánu kráľov sa postupne vyvinul najvýznamnejší orgán rímskeho ústavného vývoja. Toho dôkazom bola aj zaužívaná skratka rímskeho štátu – „SPQR“ (*Senatus populusque Romanus*) – v rámci ktorej bol tento orgán v podobe názvu „senát a ľud rímsky“ povýšený na prvé miesto v hierarchii rímskej štátnosti. Z hľadiska moderného konštitucionalizmu bolo postavenie rímskeho senátu nesporne zaujímavé. S istou dávkou odvahy by sme ho mohli prirovať k „hornej komore“, ktorá nebola zložená z predstaviteľov ľudu, ale menovaných zástupcov rímskej aristokracie. Tento orgán mal nepriamy dosah na zákonodarný proces prostredníctvom kontroly návrhov, ktoré boli predložené ľudovým zhromaždeniam. Jeho súhlas so zákonom mal spočiatku povahu následnej kontroly, neskôr kontroly predbežnej. Už samotné balansovanie medzi nimi je zaujímavé, napríklad z hľadiska kontroly ústavnosti.

1.2.5 Ľudové zhromaždenia

Ľudové zhromaždenia predstavovali aj naďalej demokratický element republikánskej ústavy. V tomto období pretrvávala ich tripartícia, ktorú podľa tradície zakotvila ústavná reforma Servia Tullia. V prvom rade stále existovalo zhromaždenie kúrií (*comitia curiata*). Už v období ranej republiky stratilo akýkoľvek politický význam, no napriek tomu si uchovalo aspoň ceremoniálny význam. Jeho právomoc sa obmedzovala na prijímanie formálneho aktu o udelení impéria novozvolenému magistrátovi (tzv. *lex curiata de imperio*).⁹³ Pre rímske súkromné právo bola dôležitejšia jeho obdoba – *comitia calata* – ktorej predsedal najvyšší kňaz (*pontifex maximus*) ako náhradník v pozícii kráľa. Tie sa schádzali dvakrát ročne v presne určené dni (v marci a máji), pričom ich zasadania si zachovávali určitý náboženský ráz. Okrem toho rozhodovali aj o platnosti osvojenia osoby (adrogácie). Takisto platnosť najstaršieho typu rímskeho testamentu bola viazaná na vyhlásenie poslednej vôle jednotlivca pred týmto ľudovým zhromaždením.

⁹³ TIBILETTI, G.: The „*comitia*“ during the decline of the Roman republic. In *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 25 (1959), s. 94 – 127.

Najväčší vplyv si uchovalo zhromaždenie stotín (*comitia centuriata*), založené na báze centúrií. O kompetenciách tohto najdôležitejšieho zhromaždenia (preto sa nazývalo *comitatus maximus*) historik Polybios napísal: „Ľud rozhoduje o počtách a trestoch. Vykonáva súdnu moc najmä v prípadoch uloženia vysokých peňažných pokút [...]. Ľud prislúcha rozhodovať o treste smrti. Na druhej strane ľud zveruje úrady tým, ktorí si to zaslúžia. To je v každom štáte najkrajšou odmenou ušľachtilosti. V právomoci ľudu je tiež preverovanie zákonov a rozhodovanie o mieri a vojne. Je to ľud, ktorému prislúcha potvrdzovať alebo odmietať spojenectvá a iné zmluvy.“⁹⁴

Citovaný fragment od Polybia opäť vystihol podstatu pôsobnosti zhromaždenia stotín. Spočiatku disponovalo výlučnou právomocou na prijímanie rímskych zákonov; volilo vyšších rímskych úradníkov, napríklad konzulov a prétorov; zároveň rozhodovalo o odvolaní rímskeho občana proti trestu, ktorý mu uložil magistrát v rámci svojej disciplinárnej právomoci; okrem toho sa v staršej dobe podieľalo aj na súdení najťažších trestných činov. Napokon nemožno opomenúť ani jeho úlohu v oblasti zahraničnej politiky, kde v konečnom stupni rozhodovalo ako najvyššie povoláný orgán o vyhlásení vojny (*leges de bello incidendo*), ako aj o uzavretí mieru.⁹⁵

Teritoriálne usporiadanie naďalej akcentovalo zhromaždenie tribuí (*comitia tributa*). Aj v období rímskej republiky bolo pokladané za najmenej dôležitý typ ľudového zhromaždenia. Medzi jeho právomoci patrila voľba nižšie postavených magistrátov (napríklad kvestorov). Postupne však predsa prebralo určité zákonodarné právomoci od centuriátneho zhromaždenia. Na konci republiky mohlo schvaľovať všetky bežné zákony.

Špecifickým typom ľudového zhromaždenia sa napokon stalo zhromaždenie plebejcov (*concilium plebis*). Predpokladá sa, že z časového hľadiska mohol jeho vznik predchádzať vytvoreniu všeobecného tribútneho zhromaždenia, keďže plebejci sa začali organizovať podľa okrskov ako prví. Toto zhromaždenie volilo plebejských úradníkov (tribúna ľudu a plebejských edilov) a prijímalo aj vlastné normatívne akty (*plebiscita*), ktoré spočiatku zaväzovali jedine plebejcov, no od prijatia Hortensiovoho zákona (*lex Hortensia*) z roku 287 pred Kr. nadobudli všeobecnú platnosť. Z dôvodu

⁹⁴ Polyb. 6,14.

⁹⁵ DE FRANCISCI, P.: Per la storia dei „*comitia centuriata*“. In *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz I*. Napoli: Jovene, 1953, s. 3.

faktického zrovnoprávnenia zákona a plebiscít prestali mať druhé spomenuté praktický význam.

1.3 Prehľad základných ústavných zmien v období cisárstva

Reakciou na hlbokú krízu rímskej republiky bolo etablovanie sa rímskeho cisárstva. Táto autoritatívna forma vlády jedného muža pretrvala v Rímskej ríši prakticky až do jej zániku (teda išlo o takmer 500 rokov). Podľa intenzity a miery autoritatívnosti vládca delíme rímske cisárstvo na rané (principát) a neskoré (dominát). Tradícia datuje zrod principátu do roku 27 pred Kr., keď senát udelil mimoriadne právomoci adoptívnemu synovi Gaia Iulia Caesara (t. j. Gaiovi Octaviovi), pričom ho oslovil čestným titulom „Vznešený“ (*Augustus*). Toto ústavné zriadenie vychádzalo z ústavnej a politickej praxe občianskych vojen na konci republiky. Z právneho hľadiska bol vznik principátu umožnený tým, že dochádzalo k sústavnému porušovaniu republikánskych zásad alebo k zavedeniu úplne nových, netradičných inštitúcií, s ktorými rímska republikánska ústava pôvodne nepočítala.

Zmeny spočívali najmä v etablovaní nového typu diktatúry v 1. storočí pred Kr., ktorá sa výrazne odchyľovala od jej pôvodného účelu. Najvýraznejším problémom bola jej časová neobmedzenosť. Ako príklad možno uviesť diktatúru Lucia Cornelia Sullu, ustanovenú Valeriovým zákonom z roku 82 pred Kr.⁹⁶ Spomeňme aj diktatúru Gaia Iulia Caesara (najskôr mu síce schválili v roku 46 pred Kr. diktatúru na 10 rokov, vzápätí ju však v roku 44 pred Kr. predĺžili na diktatúru doživotnú).⁹⁷ Vytvorilo sa tak pro-

⁹⁶ App., *Bell. civ.* 1,98: „Sulla odporučil, aby sa v Ríme obnovila hodnosť diktátora [...] radil tiež, aby zvolená osoba nezastávala úrad na určitý čas, ale tak dlho, až kým v Ríme, v Itálii, ba aj v celej ríši neustanú rozbroje a bude platiť pevný poriadok [...]. Diktátorský úrad tak už skôr predstavoval absolútnu moc, ale vždy len na obmedzené obdobie; za Sullu to bola prvá ničím neobmedzená vláda.“ Porov. APPIÁNOS: *Kríze rímske republiky: rímske dejiny II – občianske války*. Praha: Svoboda, 1989, s. 81.

⁹⁷ Plutarchos v *Životopise Caesara* (Plut., *Caesar*. 57) píše: „Jednako Rimania pokľakli pred šťastným osudom tohto muža a predpokladali, že jeho monarchia bude úľavou po občianskych vojnách a veľkých nešťastiach. Preto ho vyhlásili za doživotného diktátora. Bola to odsúhlasená tyrania, lebo okrem neobmedzenej vlády prijal aj jej trvanie na neurčito.“ Porov. PLUTARCHOS: *Životopisy slávnych Grékov a Rimanov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuklica. Bratislava: Kalligram, 2008, s. 675.

stredie, v rámci ktorého sa dlhodobo neuplatňovali akékoľvek ústavné limity, vrátane práva podať odvolanie k ľudovému zhromaždeniu (*provocatio ad populum*).

Na konci republiky sa taktiež stretávame s udeľovaním mimoriadnych oprávnení bez ústavného základu. Akákoľvek úradná právomoc mohla byť zverená súkromnej osobe bez toho, aby zastávala funkciu, s ktorou bola pôvodne spojená. Tým došlo k veľmi špecifickému javu oddelenia úradnej právomoci od vykonávania vlastného úradu. Súkromná osoba sa napriek tejto špeciálnej právomoci nestávala úradníkom, naďalej pôsobila popri ostatných magistrátoch, zachovávajúc si svoj pôvodný status. V skutočnosti to predstavovalo veľké riziko, keďže takáto osoba nebola viazaná žiadnymi obmedzeniami, ktoré sa vzťahovali na bežných úradníkov.

Prípady odovzdania impéria „súkromnej osobe“ sa vyskytli už v období druhej púnskej vojny, keď Rímu hrozilo bezprostredné nebezpečenstvo zo strany vojvodu Hannibala,⁹⁸ avšak k systematickému zneužívaniu začalo dochádzať až v 1. storočí pred Kr. V tomto ohľade sa ako protagonistu najznámejších precedensov do dejín rímskeho verejného práva zapísal Gnaeus Pompeius Magnus, ktorý v roku 67 pred Kr. nadobudol na základe Gabiniovho zákona o pirátoch (*lex Gabinia de piratis imperium infinitum et aequum*). To predstavovalo teritoriálne neobmedzenú právomoc na celú oblasť Stredozemného mora udelenú pre potreby boja s pirátmi. Z hľadiska právnej sily sa udelené „mimoriadne oprávnenie“ rovnalo právomoci konzulov, hoci Pompeius nebol magistrátom. O rok neskôr bolo obdobné impérium Pompeiovi zverené opäť, tentoraz na účely vedenia vojny proti kráľovi Mithridatovi na východe (*lex Manilia de imperio Pompei*).⁹⁹

Okrem toho sa v období občianskych vojen prestal dodržiavať zákaz opakovaného zastávania tej istej funkcie (*iteratio*) pri rešpektovaní ustanoveného obdobia desiatich rokov. Po prvýkrát síce došlo k upusteniu od tohto princípu už počas druhej púnskej vojny, avšak po tom, čo Gaius Marius zastával konzulát päťkrát po sebe v rokoch 104 až 100 pred Kr., tento princíp ostal súčasťou ústavných tradícií iba formálne. Každý z uvedených faktorov do určitej miery ovplyvnil povahu princípátu.

⁹⁸ Zlom nastal po bitke pri Trasimenskom jazere. Bližšie k tejto problematike pozri BAR-TOŠEK, M.: Administratívni problémy antického Ríma II. In *Právněhistorické studie* 23. Praha: Academia, 1980, s. 234.

⁹⁹ BOAK, A.: The Extraordinary Commands from 80 to 48 B. C. In *The American Historical Review*. Vol. 24 (1918), No. 1, s. 16.

Napriek postupnému prehľbovaniu autoritatívnosti tohto režimu je paradoxné, že jeho ústavné základy spočívali na vytrvalom odmietaní akejkoľvek formy kráľovstva či diktatúry. Túžba po kráľovskej hodnosti sa totiž stala hlavným motívom zavraždenia Gaia Julia Caesara. Na obnovenie kráľovstva preto nebolo možné pomýšľať. Krátko po Caesarovej smrti bola diktatúra „navěky“ zrušená populistickým zákonom Marca Antonia (*lex Antonia de dictatura in perpetuum tollenda*) z roku 44 pred Kr. Principát preto výstižne charakterizoval napríklad Tacitus slovami: (pozn. – Augustus) „... ani ako kráľ, ani ako diktátor, ale len pod menom prvý občan usporiadal štát“.¹⁰⁰

Označenie tohto režimu býva tradične odvodzované práve od slova *princeps*.¹⁰¹ Išlo o prevzatie dovtedajšieho titulu prvého zo senátorov (*princeps senatus*), keďže aspoň v počiatočnom štádiu boli cisári skutočne uvádzaní v zozname senátorov na prvom mieste. Princeps však spravoval všetky štátne záležitosti s najvyššou autoritou doživotne, i keď navonok vystupoval iba ako prvý občan v štáte, respektíve ako prvý medzi rovnými (*primus inter pares*). Rané cisárstvo bolo verejne prezentované ako obnova mieru a poriadku, pričom cisár s rozsiahlymi právomocami mal byť len garantom týchto hodnôt. Principát sa vlastne mal stať novou formou republiky (*restituta res publica*), pre ktorú mala byť charakteristická obnova plne fungujúceho štátu. Preto aj popri jeho funkcii pôsobili všetky riadne republikánske magistratúry a senát, ktoré cisár aspoň formálne rešpektoval. Výnimku predstavovali ľudové zhromaždenia, ktoré sa od začiatku vlády cisára Tiberia prestali schádzať. Senát mal dokonca natoľko výrazne participovať na správe štátu, že niekedy bol principát v právnej romanistike 19. storočia vnímaný ako „diarchia“ – štát s dvomi hlavami – ktoré predstavovali princeps a senát zároveň.

Keďže principát sa vyhýbal stotožňovaniu s kráľovstvom alebo diktatúrou, bolo nevyhnutné nájsť iné prostriedky, ktorými by sa v právnej rovine dalo odôvodniť principovo postavenie. Východisko predstavovali už zmienené mimoriadne právomoci, ktoré boli Augustovi zverené bez toho, aby určitú magistratúru skutočne zastával. Napriek tomu sa stala možnosť uchádzať sa o určitý úrad pre cisára celkom prirodzenou. Cisár sa mohol

¹⁰⁰ Tac., Ann. 1,9. Porov. TACITUS. *Letopisy*. Praha: Svoboda, 1975, s. 28.

¹⁰¹ VAAN, M.: *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill, 2008, s. 108.

opakovane a aj viackrát po sebe ujať riadneho úradu, typicky konzulátu (záviselo to len od jeho vôle).

Medzi najdôležitejšie piliere cisárskej moci patrilo najvyššie prokonzulské impérium (*imperium proconsulare maius et infinitum*). Išlo o vrchné vojenské velenie nad všetkými ozbrojenými silami v Rímskej ríši. Toto oprávnenie zaručovalo principovi silnejšiu rozhodovaciu pozíciu voči akémukoľvek inému magistrátovi s impériom. Táto plná moc bola navyše neskôr doplnená o tzv. konzulské impérium (*imperium consulare*), ktoré mu priznávalo všetky právomoci konzulov v samotnom meste Rím bez ohľadu na to, či tento riadny úrad skutočne zastával alebo nezastával. Práve preto možno túto Augustovu právomoc vnímať ako teritoriálne neohraničenú, keďže platila na území celej ríše (v meste Rím, Itálii i v provinciách).

Okrem toho princeps disponoval v civilnej sfére napríklad tribúnskou mocou (*tribunicia potestas*). Na tomto základe mohol využívať všetky právomoci a výhody tribúnov ľudu. Úrad však v skutočnosti nezastával, a preto nebol viazaný ani žiadnymi ústavnými limitmi. Z toho dôvodu mohol Augustus zrušiť rozhodnutie akéhokoľvek úradníka (*intercessio*), avšak keďže sám nebol riadnym tribúnom, nikto nemohol túto právomoc uplatniť voči nemu. K tribúnskej moci zároveň prislúchala osobná nedotknuteľnosť a „posvätnosť“ jeho fyzickej i morálnej integrity (*sacrosanctus*).

Jednou z mála riadnych funkcií, ktorá prislúchala rímskym cisárom, bol úrad najvyššieho kňaza (*pontifex maximus*). V tomto prípade je paradoxné, že podobne ako v prípade kráľov, aj tu môžeme pozorovať splynutie náboženskej a exekutívnej moci. Princeps tak prebral všetky úlohy v rámci kontroly rímskeho náboženstva, menoval nových kňazov, dozeral na jednotlivé kňazské kolégiá a usporadúval náboženské slávnosti. Niektorí cisári boli navyše po smrti zbožštení.

Okrem uvedených troch zložiek spočívalo postavenie princepsa viac na jeho osobnej autorite (*auctoritas*) než na právomociach, ktoré mu právo explicitne priznávalo. V počiatočnej fáze principátu sa totiž zámernie udržiavala predstava, že princeps je len súkromnou osobou, ktorá vedie občanov ako jeden z nich. Výstižne to vyjadril sám Augustus vo svojom životopise: „... so súhlasom všetkých som vo svojich rukách sústredil všetku moc [...] od tej doby som každého prevýšil svojou autoritou, hoci som

nemal viac moci než ostatní ...“.¹⁰² Uvedená téza však ustupovala do úzadia spolu s postupným etablowaním cisárstva. Jeden z posledných pokusov o návrat republikánskych pomerov sa napokon uskutočnil po zavraždení cisára Caligulu (v roku 41 po Kr.).¹⁰³ Presvedčenie o cisárovej osobnej autorite bolo preto čoraz výraznejšie podfarbené akceptovaním jeho autoritativného postavenia.

Tento spôsob vládnutia formálne pretrvával do okamihu, keď na trón nastúpil cisár Dioklecian v roku 284 po Kr., ktorý ukončil dlhé obdobie vojenskej anarchie. Určité náznaky prechodu od principátu k neskoršej forme vlády však možno badať už oveľa skôr na báze posilňovania pozície cisára, a to minimálne od nástupu sýrskej dynastie Severovcov (teda takmer o storočie pred Diokleciánom).

1.4 Územno-administratívne členenie

Rozsiahle územia Rímskej ríše si vyžadovali správu aj na lokálnej úrovni. Okrem osobitného statusu Ríma a Itálie ju zabezpečovali taktiež provincie, ktoré boli za cisárstva tradične rozdelené na cisárske a senátne provincie. Na týchto územiach sa ďalej mohli nachádzať rímske kolónie či menšie obce rímskych občanov, ale aj sídla podrobených domácich obyvateľov. Augustus rozdelil Itáliu na dvanásť územných okrskov, z toho jeden tvoril mestský okruh Ríma, zvyšných jedenásť predstavovali tzv. vidiecke regióny.¹⁰⁴ Jednotlivé územia usporiadal zrejme na základe geografického východiska, pričom týmto krokom nemal v úmysle priznať jednotlivým italským obciam viac samostatnosti, ktorú sa im podarilo presadiť až neskôr. Na okraj treba dodať, že Itália nebola totožná s územím dnešného Talianska, keďže jeho severnú časť už tvorila *Gallia cisalpina*.

¹⁰² Res gestae 34. Porov. AUGUSTUS: *Meine Taten (Res Gestae Divi Augusti): Lateinisch-griechisch-deutsch*. Berlin: Walter de Gruyter, 2015, s. 27.

¹⁰³ „Ani sprisahanci neurobili nijaké opatrenia týkajúce sa nového panovníka. Senát súhlasil s obnovením slobody a zašiel pritom tak ďaleko, že konzuli zvolili zasadnutie senátu nie do Kúrie, ale do chrámu na Kapitole. Niektorí senátori dokonca podali návrh, aby spomienka na cisárov bola zahladená a ich chrámy zbúrané.“ Suet. Calig. 60. Porov. SÜETONIUS TRANQUILLUS, Gaius. *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 169.

¹⁰⁴ Išlo o nasledujúce územné okrsky: 1. *Campania*; 2. *Apulia et Calabria*; 3. *Bruttii et Lucania*; 4. *Samnium*; 5. *Picenum*; 6. *Umbria*; 7. *Etruria (Tuscia)*; 8. *Aemilia*; 9. *Liguria*; 10. *Venetia et Histria*; 11. *Italia Transpadana*.

Zvýšenie samostatnosti italských miest presadil až cisár Hadrian, ktorý rozdelil jej územie na štyri súdne oblasti, pričom do každej z nich ustanovil konzulárneho úradníka (*consulare*). Toto usporiadanie však nemalo dlhé trvanie, keďže už v rokoch 161 až 169 po Kr. ho cisár Marcus Aurelius nahradil pomocou iných súdnych úradníkov (*iuridici*), ktorí však mali len prétorskú hodnosť (*praetorii*). V oblasti trestnej jurisdikcie bolo územie Itálie v období raného cisárstva podriadené prefektovi prétoriánov (*praefectus praetorio*).

1.5 Záver

Systematická analýza rímskeho ústavného a správneho práva by mohla byť podkladom pre niekoľko záverečných úvah, ktoré by snáď mohli byť inšpiratívne aj pre súčasnosť. Jedna z prvých myšlienok je volanie po obmedzení svojvôle jednotlivca pri správe verejných záležitostí. Už v čase kráľovstva si Rimania zrejme uvedomovali potrebu vyváženia moci, keďže kráľ nepôsobil v role absolutistického monarchu. Jeho právomoci boli vyrovnané existenciou rady starších (senátu)¹⁰⁵ a ľudových zhromaždení. Ešte dôslednejšiu limitáciu výkonnej moci prinieslo obdobie republiky. Stretávame sa tu so sformovaním pevnej kategórie zákonodarnej moci v rukách ľudových zhromaždení, respektíve exekutívnej moci, ktorá pripadla jednotlivým úradníkom (magistrátom). Okrem toho na nich dohliadal senát. Podľa antických mysliteľov tu teda prostredníctvom týchto troch druhov orgánov dochádzalo k optimálnemu vyváženiu demokratickej, monarchistickej a aristokratickej zložky vlády.

Na rozdiel od kráľa úradníci určite nepodliehali obmedzeniam len v dôsledku delby práce medzi sebou. Svoje postavenie mali pritom zastávať len na presne stanovený čas. Už v antickom Ríme teda zohrávalo časové obmedzenie úradníkov kľúčovú úlohu pri tvorbe republikánskeho ústavného systému.¹⁰⁶ Okrem toho platilo, že vo veľkej väčšine úradov pôsobili mi-

¹⁰⁵ Väčšina starovekých spoločností bola primárne založená na rodových štruktúrach a otcovskej autorite. Od rešpektovania tejto „autority starších“ sa však postupne upúšťalo. Bližšie k tejto problematike pozri ALLEN, S.: *The Evolution of Governments and Laws. Volume I*. Princeton: University Press, 1922, s. 9.

¹⁰⁶ Vo vzťahu k princípu „funkcie na čas“ porovnaj čl. 30 ods. 2 Ústavy SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov a doplnení: „Volby sa musia konať v lehotách nepresahujúcich pravidelné volebné obdobie ustanovené zákonom.“

nimálne dvaja kolegovia, ktorí sa mali navzájom kontrolovať. Nezabudnime ani na ďalšie regulačné prvky republikánskej ústavy. Popri vzťahu medzi vyššími a nižšími úradníkmi tu bol senát, ktorý mal rozsiahlu dozornú právomoc nad finančnou politikou i administratívou. Osobitne treba na tomto mieste spomenúť aj tribúnov ľudu, ktorých vlastnou úlohou bolo dbať na ochranu práv plebejcov.

Upúšťanie od nastavených štandardov v dôsledku potreby riešenia rôznych krízových situácií sa ukázalo pre republiku ako zhubné. Z dlhodobého hľadiska možno označiť za nebezpečné precedensy javy ako pripustenie doživotnej diktatúry či udeľovanie mimoriadnych plných mocí osobám, ktoré nemali žiadne úradné postavenie, ale považovali sa za súkromné osoby. Autoritárske režimy Gnaea Pompeia a Gaia Iulia Caesara predznamenávali koniec republiky. Namiesto obávaného návratu kráľovstva však napokon vznikol princípát, ktorý sa síce usiloval budiť zdanie obnovenia riadnej a usporiadanej vlády po občianskych vojnách, avšak už po smrti jeho zakladateľa zároveň viedol k ukončeniu schádzania sa ľudových zhromaždení.

Cisár si dokázal veľmi skoro privlastniť väčšinu rozhodovacích právomocí. Už druhý rímsky princeps Tiberius sa podieľal na vytvorení diametrálne odlišného chápania postavenia cisára v spoločnosti na základe prepiaťeho stíhania *crimen maiestatis*. Samovládne tendencie sa v priebehu času posilnili natoľko, že v období dominátu sa stretávame už len s karikatúrou niekdajšieho politického systému, kde monarcha miestami pôsobí ako „pán a boh“ (*dominus et deus*). Systém vlády a správy v rámci neskorého cisárstva (najmä v Byzantskej ríši) však tiež vykazoval prvky prepracovanosti, administratívnej rigoróznosti a presnosti. Preto sa stal inšpiračným modelom aj pre ďalšie štátoprávne režimy v stredoveku, a to nielen v administratíve, ale aj v rámci iných odvetví, napríklad procesného práva.¹⁰⁷

¹⁰⁷ „Pápeži sa pri konštituovaní svojho administratívneho aparátu nechali ovplyvniť nielen vtedajšími svetskými vládcami, ale taktiež vládnuou štruktúrou neskorej Rímskej ríše, ktorej model sa stal nie raz vhodný pre viditeľné vyjadrenie primátu Petra.“ Porov. VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* v kódexovom práve Katolíckej cirkvi. In *Studia theologica*. Roč. 22 (2020), č. 2, s. 99. Bližšie k tejto problematike pozri tiež VLADÁR, V.: Pápežská teokracia vrcholného stredoveku a verejné právo. In *Forum iuris Europaeum*. Roč. 8 (2020), č. 1, s. 55n.

2 RÍMSKE TRESTNÉ PRÁVO

Na označenie skutku, pre ktorý sa v modernom práve vžílo označenie trestný čin, používali Rimania, respektíve rímske právo viaceré výrazy.¹⁰⁸ Tí totiž nemali sústredené skutkové podstaty trestných činov systematicky v jednom zákone (kódexe) a v dôsledku toho ani nepristúpili k vymedzeniu legálnej definície pojmu trestný čin.¹⁰⁹ V praxi Rimania využívali viaceré termíny, ktoré však neboli vyjadrením rozdielneho obsahu skutku, respektíve jeho nebezpečnosti (vážnosti), ale skôr vychádzali z iných dispozícií, napríklad z významu slov alebo z hľadiska náboženského. Množstvo termínov (*maleficium*,¹¹⁰ *admissum*, *flagitium*, *crimen*,¹¹¹ *delictum*,¹¹²

¹⁰⁸ GREGOR, M.: Pojem a druhy trestných činov v antickom Ríme. In VLADÁR, V. (ed.): *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva. Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni*. Praha: Leges, 2020, s. 80.

¹⁰⁹ V dôsledku toho je pravdivé aj tvrdenie Theodora Mommsena, že „veda k rímskemu trestnému právu chýba“. Porov. MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. Dritter Band, 1. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887, s. VII.

¹¹⁰ Napríklad výraz *maleficium* (doslovne „zlý skutok“), ktorý však v hovorovej reči označoval čarodejníctvo a vymedzil sa ako trestný čin čarodejníctva. Porov. GREGOR, M.: Pojem a druhy trestných činov v antickom Ríme. In VLADÁR, V. (ed.): *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva. Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni*. Praha: Leges, 2020, s. 80. Ten bol súčasne nižším stupňom mágie (*magia*). Porov. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 166. V Digestach, t. j. v justiniánskom práve sa výrazom *maleficium* (ide vlastne o interpolované fragmenty obvykle z Gaiových Inštitúcií, napríklad Gai D 44,7,1pr. a Gai D 44,7,4 – 5) označujú protiprávne skutky, ktoré v klasickom práve niesli označenie *delicta*, t. j. krádež lúpež, protiprávne poškodenie cudzej veci, urážka. Porov. Gai Inst. 3,182 – 225.

¹¹¹ Paul. D 49,16,16.

¹¹² Men. D 49,16,6; dištinkcia medzi termínmi *delictum privatum* (v klasickom práve *delicta* – úmyselné konanie v rozpore s normami súkromného práva) a *delictum publicum* (v klasickom práve obvykle *crimen*) je typická pre obdobie poklasického práva, pre ktoré sú príznačné zmeny v procesnom práve, v ktorom sa hranica medzi verejnými zločinmi a súkromnými deliktmi stiera (verejné trestné právo pohľovalo niektoré predtým súkromné protiprávne konania), čo sa prejavovalo tým, že sa výrazy *delictum* a *crimen* používali v zhodnom význame, respektíve sa voľne zamieňali. Porov. napríklad Ulp. D 50,16,131,1; Men. D 49,16,6 a Ulp. D 48,5,14,9. Ak sa v justinánskej komilácii na-

peccatum,¹¹³ *fraus*¹¹⁴ či *noxa*¹¹⁵) je v podstate typickým obrazom rímskeho práva, najmä s ohľadom na to, že jeho vývoj, ak nebudeme prihliadať na neskorší vývoj práva v Byzantskej (Východorímskej) ríši, zahŕňa vyše tisíc rokov, počas ktorých sa vonkajšie aj vnútorné znaky inštitútov trestného práva menili v závislosti od rôznych okolností, najmä od zmien v štátnom zriadení a od toho sa odvíjajúcich zmien v doktrínálnom prístupe k úlohe trestného práva.

O trestnom práve nie je možné hovoriť v rodovom zriadení, v ktorom zakázané skutky podliehajú zákazom, vyplývajúcim z dávných magických predstáv rímskej spoločnosti, prípadne zo zákazov náboženskej povahy. V rodovom zriadení je nositeľom a vykonávateľom „trestnej“ právomoci celý rod, ktorý riešil delikty pôvodne v podobe odvety, respektíve svojpomoci (*talio*). Tá bola namierená voči osobe páchatela, prípadne mohla, po dohode medzi páchatelom a poškodeným, smerovať k pokute.¹¹⁶ Po postupnom rozpade rodového zriadenia sa nositeľom trestnej právomoci v rodine stáva *pater familias*, ktorý mal trestnú právomoc nad členmi svojej rodiny (*iudicium domesticum*).¹¹⁷ Táto právomoc podliehala len obmedzenej represívnej právomoci cenzora, ktorý mohol občana (t. j. aj patra

chádza v knihe 48 výraz *delictum*, obvykle ide o interpoláciu pôvodného textu právnika, pričom na pôvodnom mieste bol výraz *crimen*. Klasickú dištinkciu *delictum* – *crimen* veľmi dobre ilustruje pôvodný (neinterpolovaný) fragment Papiniána v D 47,2,82, v ktorom sa uvádza: „Kto ukradne peniaze patriace mestu (obci), zodpovedá z krádeže, nie zo zločinu sprenevery,“ teda *Ob pecuniam civitati subtractam actione furti, non crimine peculatus tenetur*. Iný Ulpianov fragment potom hovorí: „Mali by sme prijať, že škody spôsobené súkromným osobám sú výsledkom deliktov, nie verejných zločinov a sú takými, z ktorých vzniká noxálna žaloba, pretože Edikt hrdelné zločiny upravuje osobitne.“ V origináli: *Noxas accipere debemus privatas, hoc est eas, quaecumque committuntur ex delictis, non publicis criminibus*. Ulp. D 21,1,17,18. Bližšie k tejto problematike pozri BRTKO, R.: Delikty a trestné činy v klasickom a justinánskom práve. In BĚLOVSKÝ, P. – STLOUKALOVÁ, K. (eds.): *Caro amico – 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 87 – 95.

¹¹³ Mod. D 44,7,52pr.

¹¹⁴ Ulp. D 50,16,131pr.

¹¹⁵ Ulp. D 50,16,131pr.

¹¹⁶ Lex duodecim tabularum 8,2 – 4; Inst. 4,4,7 – 8; Pauli sent. 5,4,6; Noct. Att. 20,1,12; 20,1,14; 20,1,32 a 16,10,8. Bližšie k tejto problematike pozri SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského. I. díl (Obecné nauky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 9.

¹¹⁷ Cod. Iust. 9,15,1: *Neque nos in puniendis morum vitiis potestatem in immensum extendi volumus, sed iure patrio auctoritas corrigat propinqui iuvenis erratum et privata animadversione comescat*.

familias) upozorniť (*nota censoria*) na zlé správanie v rodinnom alebo politickom (verejnom) živote.¹¹⁸ Upozornený občan (*notatus*) bol postihnutý určitým druhom verejnej hanby (*ignominia*, respektíve *periurium*), neposťahovala ho však *infamia*. Takisto, už v klasickom práve, existovali predpisy, ktoré obmedzovali svojvoľné trestanie otrokov a každý, kto bezdôvodne usmrtil svojho otroka, bol zodpovedný rovnako ako ten, kto usmrtil cudzieho otroka.¹¹⁹

2.1 Obyčajové právo

Najstaršími druhmi noriem, ktorými sa riadi ľudská spoločnosť, sú tie, ktoré vznikajú priamo v nej. Nie sú teda výrazom vôle zákonodarcu, ktorý „zhora“, určitým formálnym spôsobom ustanovuje pravidlá správania, ale ide o také pravidlá správania, ktoré vznikajú v spoločenstve ľudí ako normy nepísané. Tým, že spoločenstvo sa týmito pravidlami správania – s ustáleným obsahom, ktorý sa dosiahol vývojom – nepretržite riadi, s presvedčením, že sú pre všetkých záväzné, stávajú sa skutočnými normami obyčajového práva, ktoré toto spoločenstvo dokáže nejakým spôsobom vymáhať od každého jeho člena.

Normy obyčajového práva sa v Ríme vždy rešpektovali s veľkou úctou.¹²⁰ Označovali sa spojením *mores maiorum* (zvyky predkov) a často ich obsah vyviedol z predstáv ľudí o tom, aká je vôľa rímskych bohov. Ich obsahom boli predovšetkým normy, ktoré v súčasnosti zaraďujeme do oblasti verejného práva, čiže aj normy trestného práva. Aj keď pôvodne neboli *mores*

¹¹⁸ Napríklad za zlý vplyv na deti alebo otrokov, za zanedbávanie náboženských povinností, za život v prepychu, za porušovanie povinností voči dobrej viere pri výkone povinností poručníka alebo spoločníka, respektíve za úplatkárstvo magistrátov alebo sudcov. *Notatus* mohol byť vylúčený z kuriálnych, respektíve centuriálnych orgánov alebo zo senátu; *nota censoria* sa zaznamenávala do cenzorských záznamov o občanoch. Porov. ROBINSON, O. F.: *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*. London – New York: Routledge, 2007, s. 180 a BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1968, s. 598 – 599.

¹¹⁹ Gai Inst. 1,53. Porov. Ulp. D 1,6,2; Gai D 1,6,1,2; Mod. D 48,8,11,2 a Marc. D 48,8,3,5. Gaius na tomto mieste argumentuje, že „... svoje právo nesmieme užívať zlomyseľne“ (*Male enim nostro iure uti non debemus*). Cisár Claudius ustanovil, že ak pán opustí otroka v chorobe, považuje sa otrok za prepusteného na slobodu.

¹²⁰ SKŘEJPEK, M.: *Lex et ius. Zákony a právo antického Ríma*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, s. 11.

maiorum právne záväzné, postupne, najmä činnosťou kráľov, sa stali súčasťou nimi vydávaných noriem, označovaných ako *leges regiae*. Tie často dávali zvykom predkov sankciu vynútiteľnosti, a tým nadobúdali záväznú povahu. Bolo nevyhnutné dodržiavať ich, aby konanie v rozpore s nimi u rímskych bohov nevzbudilo hnev (*ira deorum*), ale naopak, aby bol zachovaný mier medzi ľuďmi a bohmi (*pax deorum*). Napriek tomu však nie je možné tvrdiť, že by sa pred obdobím neskorého klasického práva vytvorilo nejaké ucelené obyčajové právo (*consuetudo*). To, že sa pravidlá ako tradované dodržiavali a mali svoje miesto v práve, je totiž predovšetkým zásluhou práce rímskych právnikov (jurisprudencie), ktorí sa teoretickými problémami obvykle nezaoberali, a preto ani nevymedzili teoreticky pojem obyčajové právo.¹²¹

2.2 Mágia, náboženstvo a tresty

Rímska spoločnosť bola od čias rodového zriadenia silne ovplyvnená príkazmi a zákazmi, vychádzajúcimi z magických predstáv o rôznych, obvykle nevysvetliteľných javoch, na zachovávanie ktorých spoločnosť uvalila rôzne tabuizačné (nie trestnoprávne) zákazy. Tieto zákazy ešte nevyplývali z náboženských noriem a patrili sem skutky, ktorých cieľom bolo niekoho oklamať, poškodiť alebo zabiť.¹²² Porušenie magických zákazov viedlo k nevyhnutnosti odpudiť zlé sily, ktorým zlý skutok uvoľnil cestu na pôsobenie a obnoviť predchádzajúci poriadok v týchto duchovných silách (*numina*).¹²³ Ak boli porušené normy náboženskej povahy za určité skut-

¹²¹ SOAZICK, K.: *Consuetudo Legis: Writing Down Customs in the Roman Empire* (2nd – 5th Century CE). In *Rechtsgeschichte – Legal History*. Vol. 24 (2016), s. 244.

¹²² Napríklad, ak by niekto zariekaval úrodu niekoho iného s cieľom poškodiť ho (*qui fruges excantassit* – Lex duodecim tabularum VIIIa), prípadne chcel magickými praktikami získať cudziu sadbu, respektíve predaj cudzej úrody alebo užívanie plodov z cudzej zeme (*neve alienam segetem pellexeris* – Lex duodecim tabularum VIIIB) – porov. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 146 – 147. K tomu pozri aj RIVES, J. B.: Magic in Roman Law: The Reconstruction of a Crime. In *Classical Antiquity*, vol. 22, no. 2 (2003), s. 313 – 339.

¹²³ *Numen* (pl. *numina*) bol rímsky výraz označujúci „božstvo“, respektíve „božskú prítomnosť“. Cic., Div. I,120. Cicero v tejto súvislosti používa spojenie *divina mens* – božská myseľ: *Eademque efficit in avibus divina mens, ut tum huc, tum illuc volent alites, tum in hac, tum in illa parte se occultent, tum a dextra, tum a sinistra parte canant oscines*. Na odčinenie zlých následkov sa používali očistné úkony rôznej sily, odstupňované podľa vážnosti porušenia. Obvyklým, aj keď asi nie jediným, prostriedkom na očistenie

ky, ktoré boli nedovolené¹²⁴ (*nefas*), vznikol vzťah, analogický (nie však to-
tožný) so vzťahom záväzkových (*vinculum*) v tom zmysle, že išlo o vzťah
osobný (*inter partes*).

V tomto ohľade existovali viaceré úrovne porušenia zákazov. Porušenie
harmónie nadprirodzených síl mohlo mať za následok len už skôr spomí-
nané obnovenie „rovnováhy“ – tu išlo obvykle o situácie, ktoré sa vysky-
tovali v bežnom živote a mali svoj magický základ a narušenie sa prejavilo
napríklad v rodine – napríklad smrť člena rodiny – ktoré bolo treba elimi-
novat' jej očistením, keďže kontakt s mŕtvym spôsoboval rituálnu nečis-
totu ostatným členom rodiny.¹²⁵ Na iné skutky, ktoré už patrili nie medzi
obvyklé situácie v živote, a boli uskutočnené s nejakou chybou alebo úmy-
selne škodlivo,¹²⁶ ešte stačilo buď uskutočniť jednoduchý úkon mágie, ale-
bo uskutočniť náboženský úkon v správnej podobe, respektíve v podobe
predpísanej senátom.¹²⁷ Akékoľvek konanie proti norme vo všeobecnosti
viedlo k potrebe uzmierenia (*placatio*), a na to bola určená obeta.

Ak išlo o porušenie iných zákazov, avšak vo vážnejších situáciách, tak-
isto sa ešte nevyžadovala aplikácia trestu voči páchatelovi, ale bolo potreb-
né pristúpiť k vykonaniu obete.¹²⁸ V iných situáciách porušenia rituálnych

bola borovicová (píniová) vetvička. Porov. Ov., Fast. 2,28 – 29: *februa poscenti pinea virga data est. Denique quodcumque est, quo corpora nostra piantur*. Palička (*festuca*) sa stala aj symbolom vlastníctva (*dominium*), používaným vo vindikačnom spore (Gai Inst. 4,16) alebo pri prepúšťaní otroka na slobodu „pomocou palice“ – *per vindicta* (Gai Inst. 1,17).

¹²⁴ Napríklad vražda, podpaľačstvo či incest.

¹²⁵ Na očistenie bolo napríklad potrebné po pochovaní príviesť k hrobu čierne ovce. Porov. Verg., Aen. 6,150: *Praeterea iacet exanimus tibi corpus amici – heu nescis – totamque incestat funere classem, dum consulta petis nostroque in limine pendes. Sedibus hunc refer ante suis et conde sepulchro. Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt: sic demum lucos Stygis et regna invia vivis aspicias*.

¹²⁶ Napríklad Aulus Gellius popisuje vo svojich Atických nociach (4,5) situáciu, keď Rimania povolali etruských haruspikov, aby odčinili úderom blesku do sochy Horatia Coclesa narušený mier. Etruskovia však poradili Rimanom úmyselne zlé miesto na preloženie sochy, aby im poškodili. Rimania potom umiestnili sochu na iné miesto. V druhom prípade išlo o nedovolené presunutie kopijí zasvätených Martovi, v sanktuáriu v Regii. Senát nariadil, aby konzul Marcus Antonius vykonal dokonalé zmierne obety voči Jupiterovi a Martovi. Porov. Noct. Att. 4,6.

¹²⁷ SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 141.

¹²⁸ Napríklad, ak vdova porušila smútočný rok (*tempus lugendi*) a vydala sa pred jeho uplynutím, tak musela obetovať brezivú kravu; ak manžel bezdôvodne odvrhol svoju man-

zákazov však nastupovalo uloženie trestu verejnou mocou, najmä ak išlo o znesvätenie miest a vecí (*res sacrae*),¹²⁹ zasvätených osobitným úkonom náboženskému kultu bohom nebies (*diis superis consecratae*).

Najmä v kráľovskom období existovalo úzke spojenie medzi mágiou, právom a náboženstvom. Kráľ spájal vo svojej osobe úlohu najvyššieho kňaza a najvyššieho úradníka, najvyššieho politického a vojenského predstaviteľa.¹³⁰ Ospravedlnenie, respektíve zdôvodnenie trestu (vrátane kapitálneho) vychádzalo z toho, že ten, kto sa dopustil konania, zakázaného náboženskými normami (*nefas*), privolal na seba Boží hnev, ktorý bolo potrebné odvrátiť nejakou obetou,¹³¹ ktorá bola vyjadrením zodpovednosti (*sacer*).¹³² Vo vážnych prípadoch zasahoval zodpovednosť za tento stav celú spoločnosť. Pri najvážnejších previneniach nastupovala *sacratio capitis*. Môžeme predpokladať, že človek s takýmto previnením bol potrestaný „obetnou sekerou“¹³³ pred bohmi, t. j. pred oltárom¹³⁴ a bol označovaný ako *homo sacer*, t. j. „... ten, ktorého ľud odsúdil zo zlého skutku (zločinu), a nie je správnejšie, aby bol obetovaný, ale každý, kto ho zabije, nebude odsúdený za vraždu. Tak bolo ustanovené v prvom tribútnom zákone: Ak niekto zabije toho, koho ľud vyhlásil za zasväteného (prekliateho), nebude považovaný za vraha“.¹³⁵ Takýto páchatel konal proti posvätným zákonom (*leges*

želku (*repudium*), musel odovzdať polovicu svojho majetku bohom. Porov. Leg. reg., Num. 12; Ulp. D 23,2,6 a Cod. Iust. 5,17,9

¹²⁹ Boli to napríklad hradby a mestské brány, chrámy, oltáre a kultové predmety. Gai Inst. 2,4: *Sacrae sunt, quae diis superis consecratae sunt; religiosae, quae diis Manibus relictiae sunt*. Porov. Gai. D 1,8,1pr.

¹³⁰ SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 102 – 103.

¹³¹ ASTON, W. D.: Problems of Roman Criminal Law. In *Journal of the Society of Comparative Legislation*. Vol. 13 (1913), No. 2, s. 214 a BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 140.

¹³² SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 102 – 103.

¹³³ V období republiky prestala byť „obetná sekera“ sakrálnym znakom a stala sa symbolom impéria (moci). V období cisárstva ju nahradil meč.

¹³⁴ ASTON, W. D.: Problems of Roman Criminal Law. In *Journal of the Society of Comparative Legislation*. Vol. 13 (1913), No. 2, s. 214.

¹³⁵ Sext., Fest. 50,17: ... s. v. *sacer mons: homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed, qui occidit, parricidi non damnatur; nam lege tribunicia prima cavetur, si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit*. Bližšie k tejto problematike pozri GAUGHAN, Judy E.: *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic*. University of Texas Press, 2010, s. 54.

sacratae),¹³⁶ stal sa objektom vlastníctva bohov a *ipso iure* prišiel o ochranu ľudskej spoločnosti. V konečnom dôsledku teda nebol občanom, ani cudzincom, ani otrokom. Tým bol odstránený hnev bohov (*ira eorum*) a došiel sa *pax deorum*.¹³⁷ Analogicky sa postupovalo aj za republiky, keď bol páchatel deportovaný za trest do vyhnanstva (*exilium*).¹³⁸ Posvätné normy boli v takomto prípade využité v práve profánnom (sekulárnom). Trest zá- kazu vody a ohňa (*interdictum aquae et ignis*) v rímskej republike bol iným vyjadrením spojenia *homo sacer* v staršom období, avšak prakticky s tými istými následkami.

2.3 Klasifikácia trestných činov v rímskom práve

Rímska terminológia, ako už bolo uvedené, nemá univerzálne pomenovanie pre protiprávne činy v oblasti záujmov chránených normami verejného práva. Z určitého hľadiska ich možno členiť v súlade s dnešnou koncepciou klasifikácie trestných činov, na základe čoho sa potom v romanistickej literatúre objavujú niektoré osobité terminologické útvary (spojenia). Trestné činy v rímskom práve môžeme v súlade s týmto členením deliť na trestné činy (verejné aj súkromné), konkrétne podľa toho, či pramena zo zákonov (*crimina legitima*),¹³⁹ podľa *Senatusconsultum Silanianum*,¹⁴⁰ podľa *lex Cor-*

¹³⁶ Pôvod tohto pojmu vysvetľuje Skřejpek tak, že ide o zákony, ktoré mali chrániť tribunov ľudu ako nedotknuteľné osoby a za najpravdepodobnejší prameň tohto záveru považuje Líviou text (Liv. 2,33), podľa ktorého „... bude mať ľud svojich nedotknuteľných úradníkov, ktorí budú mať právo pomôcť mu proti konzulom“. Páchatel bol potom vystavený pomste bohov (plebejských). Porov. SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 212 – 213.

¹³⁷ PELLOSO, C.: Are the Conspirators Purgers or Murderers? Shakespeare's Julius Caesar and Roman *Ius sacrum*. In CARPI, D. – OST, F. (eds.): *As You Law It – Negotiating Shakespeare*. Berlin: De Gruyter, 2018, s. 212 – 213.

¹³⁸ Paul. D 48,1,2: *Publicorum iudiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. Capitalia sunt, ex quibus poena mors aut exilium est, hoc est aquae et ignis interdictio: per has enim poenas eximitur caput de civitate*. Osobitne sa problematikou exilu vyhostenia a deportácií zaoberá titul D 48,22 (*De interdictis et relegatis et deportatis*).

¹³⁹ Napríklad Paul. D 47,2,1 alebo Ulp. D 47,2,3,1.

¹⁴⁰ Uznesenie senátu z roku 10 po Kr. Ulp. D 29,5,1,38: „Ak niekto spáchal vraždu (pána) v prítomnosti jeho otrokov a oni tomu mohli zabrániť, budú potrestaní (smrťou), ale ak tomu nemohli zabrániť, budú zbavení zodpovednosti.“ V origináli: *Si dominus mortifere vulneratus supervixerit nec de quoquam servorum suorum conquestus sit, etiamsi sub eodem tecto fuerunt, tamen parcendum illis erit*.

*nelia de sicariis et veneficis*¹⁴¹ alebo zo spisov právnikov, prípadne z reskriptov a dekrétov cisárov (*extraordinaria crimina*).¹⁴² V súvislosti s touto klasifikáciou sa osobitne vnímali zločiny, ktoré mohol správca provincie trestať (prípadne aj hrdelným trestom) podľa mravov (obyčají) niektorej provincie. Napríklad v Arábii k tomu dochádzalo pri zločine s názvom *skopelismos* (σκοπελισμός).¹⁴³

Podľa inej klasifikácie sa potom trestné činy v rímskom práve členia z hľadiska toho, či trestné konanie začína podaním žaloby proponovanej prétorom so základom v civilnom práve (*actio forensis*) a príslušné ju predjednáť sú civilné sudy,¹⁴⁴ alebo je sudcom, ktorý vyšetruje zločin, cisár, respektíve jeho úradníci (*cognitio extraordinaria*).¹⁴⁵ Stíhanie trestných činov vychádzalo zo systému žalôb, ktorú mohol podať ktokoľvek, kto sa dozvedel o trestnom čine. Podanie s menom obžalovaného zapísal magistrát do zoznamu osôb, voči ktorým sa viedlo trestné konanie, aby nikto iný už tú istú žalobu podať nemohol (okrem osobitných dôvodov, ktoré uvádza právnik Macer v D 48,2,11,2).¹⁴⁶

Najznámejšie delenie je však to, ktoré rozlišuje protiprávne konania v oblasti súkromného práva (*delicta privata*), v ktorých rozsudok znie na náhradu škody a pokutu (prípadne sumu, ktorá zahŕňa obe zložky – *actio mixta*) a hrdelné zločiny (*publica capitalia*), pri ktorých je následkom strata rímskeho občianstva spojená so zákazom vody a ohňa (*interdictum aquae et ignis*), neskôr s deportáciou na ostrov (*deportatio ad insulam*¹⁴⁷), prípad-

¹⁴¹ Kornéliov zákon o vrahoch a travičoch (rok 81 pred Kristom) – upravoval viaceré skutkové podstaty. Porov. Marc. D 48,8,1pr. Z nich možno spomenúť napríklad podanie jedu s úmyslom zabiť, vraždu so zbraňou, nedovolené ozbrojovanie, podpaľačstvo, krivé svedectvo na súde vedúce k odsúdeniu iného na kapitálny trest. Krivé svedectvo v procese v starých dobách sa trestalo zhodením toho, kto krivo prisahal z Tarpejskej skaly. Porov. Noct. Att. 20,1.

¹⁴² Napríklad Marc. D 48,7,1,2; Marc. D 48,13,4,1 a Marc. D 47,11,4. Na základe reskriptu Severa a Antonina bol napríklad ustanovený trest dočasného vyhnanstva pre ženu, ktorá úmyselným potratom pripravila manžela o potomka. Bližšie ku klasifikácii zločinov pozri RUDORFF, A. F.: *Römische Rechtsgeschichte*. Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1859, s. 346 – 348.

¹⁴³ Ulp. D 47,11,9.

¹⁴⁴ Napríklad Ulp. D 47,9,1,1.

¹⁴⁵ Cod. Iust. 9,40,3. Bližšie k tejto problematike pozri RUDORFF, A. F.: *Römische Rechtsgeschichte*. Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1859, s. 347.

¹⁴⁶ GREGOR, M.: Procesné trestné činy v rímskom práve. In *Časopis pro právní vědu a praxi*. Roč. 28 (2020), č. 2, s. 190.

¹⁴⁷ Napríklad Ulp. D 47,9,12,1 a Marc. D 48,8,3,5.

ne trest smrti (*poena capitalis*, respektíve *poena mortis*). Osobitnú povahu mali verejné zločiny (*crimina publica*), pri ktorých bola trestnosť ustanovená zákonom a zákon ustanovil aj kompetentný (verejný) súdny orgán (nie sudca dosadený stranami v súkromnoprávnom spore), v dôsledku čoho sa tieto konania označovali ako verejné (*iudicia publica*).¹⁴⁸

2.4 Trestné činy v Zákone dvanástich tabúl

Lex duodecim tabularum, teda Zákon dvanástich tabúl, je prvým určitým prameňom, ktorý obsahoval aj trestnoprávne normy.¹⁴⁹ Jeho úplné znenie sa síce nezachovalo, ale viacerí bádatelia sa pokúsili o jeho rekonštrukciu pomocou odkazov, ktoré sa nachádzajú v dielach niektorých rímskych právnikov zaradených do Digest (najmä Gaius,¹⁵⁰ ďalej Pomponius,¹⁵¹ Paulus,¹⁵² Ulpian¹⁵³ či Julián¹⁵⁴), takisto diel Cicerona,¹⁵⁵ ale aj neprávnikov (Aulus Gellius vo svojom diele *Noctes Atticae*¹⁵⁶). Zákon dvanástich tabúl obsahoval materiú predovšetkým z oblasti súkromného práva a deliktov¹⁵⁷ a aj keď len zriedkavo, v Digestach nájdeme aj tie odkazy na Zákon dva-

¹⁴⁸ V justiniánskom práve sa zdôrazňovalo pri verejných súdnych konaniach to, že ich mohol iniciovať ktokoľvek z ľudu (Inst. Iust. 4,18,1), keďže význam súdnych porôt upadol. Porov. GREGOR, M.: Pojem a druhy trestných činov v antickom Ríme. In VLADÁR, V. (ed.): *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva. Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni*. Praha: Leges, 2020, s. 84.

¹⁴⁹ Rímska tradícia síce hovorí o normách trestnoprávnej povahy pred Zákonom dvanástich tabúl, ale hodnovernosť uvedenej tradície nie je doložená spoľahlivými prameňmi.

¹⁵⁰ Gaius je okrem iného autorom knihy komentárov k Zákonu dvanástich tabúl (*Ad legem duodecim tabularum libri sex*); Gaiov odkaz na tento zákon je v Digestach citovaný na viacerých miestach (napríklad Gai D 2,4,18; Gai D 5,3,1; Gai D 8,3,8; Gai D 9,2,4; Gai D 10,1,13; Gai D 19,2,25 a Gai D 41,1,7,10).

¹⁵¹ Napríklad Pomp. D 1,2,2; Pomp. D 43,27,2 a Pomp. D 44,7,56.

¹⁵² Napríklad Paul. D 4,5,7; Paul. D 43,8,5 a Paul. D 46,3,98,8.

¹⁵³ Napríklad Ulp. D 9,1,1; Ulp. D 9,2,1; Ulp. D 9,4,2; Ulp. D 26,4,1; Ulp. D 27,10,1; Ulp. D 38,7,2; Ulp. D 38,16,3 a Ulp. D 43,27,1.

¹⁵⁴ Iul. D 28,6,28.

¹⁵⁵ Cicero spomína Zákon dvanástich tabúl napríklad vo svojich nasledujúcich dielach: *De legibus*, napríklad 1,21,55; 1,22,57; 2,7,18; 2,23,58 a 2,31,54a; *De re publica*, napríklad 2,31 (53) a 4,10 (12).

¹⁵⁶ *Noct. Att.* 16,10.

¹⁵⁷ Ulp. D 47,2,14,10; Ulp. D 47,2,43 a Gai D 47,2,55,2.

nástich tabúl, v ktorých sa právnici zaoberajú trestnoprávnou úpravou.¹⁵⁸ Zákon dvanástich tabúl obsahoval ako trestné činy nielen tie, ktoré boli namierené proti rímskemu štátu a jeho politickému usporiadaniu, ale aj protiprávne konania voči jednotlivcom, ktoré spája to, že narušujú verejný záujem, t. j. obsah tohto konania je pre rímsky štát a pre verejnosť nebezpečný.¹⁵⁹

2.5 *Perduellio a lex Iulia maiestatis*¹⁶⁰

Perduellio (respektíve *perduellis*) patrila medzi protiprávne činy proti štátu. Výrazom *perduelles* sa pritom pôvodne označovali tí, voči ktorým sa vedie vojna.¹⁶¹ Mommsen vysvetľuje pojem *perduellis* tak, že je to „zlostný bojovník“, a pretože každá vojna vedená Rimanmi je spravodlivá, je to naskrz nepriateľ krajiny.¹⁶²

V staršom období tento pojem zahŕňal viaceré protiprávne situácie (skutkové podstaty), ktorých spoločným menovateľom bola velezrada, t. j. vážne porušenie občianskych práv (napríklad vydanie rímskeho občana

¹⁵⁸ Gai D 47,9,9 a Marc. D 48,4,3.

¹⁵⁹ Zákon dvanástich tabúl však obsahoval aj také protiprávne činy, ktorých nebezpečnosť a sankcionovateľnosť bola založená na vtedajších náboženských predstavách a poverách (napríklad tab. 8,8a hovorí o tom, kto by očaroval plody) alebo na mravoch predkov, ktorí nechceli, aby Riman počas života bol na scéne chválený alebo ponížovaný (tab. 8,1a – 1b obsahujúca ustanovenie o tom, kto by zaspieval alebo zložil zlú pieseň, ktorá by niekomu inému spôsobila hanbu). Porov. Cic., Rep. 4,10,12.

¹⁶⁰ Zo slov: *per a duellum* = cez vojnu (t. j. vojnové činy proti rímskemu ľudu). Porov. Ulp. D 48,4,11: *Plane non quisque legis Iuliae maiestatis reus est, in eadem condicione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo adversus rem publicam vel principem animatus*. V preklade: „Je zrejme, že nie každý obvinený podľa Júliovho zákona o porušení majestátu bude v tejto situácii, ale len ten, kto je obvinený z velezrady a vyznačuje sa nepriateľským úmyslom namiereným voči štátu alebo cisárovi.“

¹⁶¹ Gai D 50,16,234: *Quos nos hostes appellamus, eos veteres, perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum esset*. Varro, Ling. 5,3: ... *multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut hostis: nam turn eo verbo dicebant peregrinum qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem*. V preklade: „... mnoho slov označuje v súčasnosti niečo, niečo (iné) označovalo kedysi ako v prípade (slova) *hostis*: pretože kedysi toto slovo označovalo cudzinca, užívajúceho svoje zákony, ale v súčasnosti ním označujú nepriateľa vo vojne“. Porov. Sext., Fest. 20,8: *hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis perduellio*. Porov. Cic., Off. 1,12,37.

¹⁶² MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. Dritter Band, 1. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887, s. 537.

na smrť bez súdneho procesu¹⁶³), odpor voči magistrátovi, respektíve usiľovanie sa o uchopenie moci (*affectatio regni*), spoločenie sa s nepriateľom Ríma, respektíve jeho podnecovanie,¹⁶⁴ vojenská zrada (dezercia), vydanie rímskeho občana nepriateľovi. *Perduellio* treba v širšom zmysle chápať tak, že bola súčasťou skupiny trestných činov, ktoré upravovala *lex Iulia maiestatis* (cisár Augustus, z roku 9 pred Kr.)¹⁶⁵ a jej právna úprava zahŕňala aj rôzne iné skutky (zločiny) vojenskej povahy.¹⁶⁶ *Perduellio* malo v tejto sku-

¹⁶³ Lex duodecim tabularum 9,2. Porov. Cic., Leg. 3,19,44: *Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite rogari nisi maximo comitatu vetat*. V preklade: „Dva znamenité zákony prevzaté z dvanástich tabúl, z ktorých prvý zakazuje privilégiá, druhý zakazuje rokovať o živote občana inde než pred najvyšším zhromaždením ľudu;“ Lex duodecim tabularum 9,6. Porov. Salv. Gub. 8,5,24: *Interfici enim indemnatum quemcunque hominem etiam duodecim tabularum decreta vetuerunt*. V preklade: „Usmrtiť totiž ktoréhokoľvek človeka, ktorý nebol odsúdený, zakázali predpisy zákona dvanástich tabúl.“ V modernej ústavnoprávnej a trestnoprávnej terminológii môžeme hovoriť v určitom zmysle o koreňoch práva na spravodlivý proces. Porov. § 2, ods. 7 Trestného poriadku, zákon č. 301/2005 Z. z. v platnom znení: „Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak.“

¹⁶⁴ Porov. Marc. D 48,4,3. Porov. Lex duodecim tabularum, tab. 9, 5: *Lex duodecim tabularum iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri*. V preklade: „Zákon dvanástich tabúl trestá smrťou toho, kto pošťve nepriateľa proti Rímu alebo vydá občana nepriateľovi.“

¹⁶⁵ V dôsledku toho sa začal používať aj pojem *crimen maiestatis imminutae*.

¹⁶⁶ Zoznam skutkových podstát obsahuje rozsiahly fragment D 48,4 (*ad legem Iuliam maiestatis*). Z neho možno spomenúť napríklad vyjadrenia právnika Ulpiána v D 48,4,1,1, ktorý výslovne uvádza tieto: „Urážka majestátu je zločin spáchaný proti rímskemu národu (alebo proti jeho bezpečnosti). Dopúšťa sa ho ten, ktorého rada je na začiatku úmyslu zabiť zajatcov bez príkazu cisára; ten, kto by navádzal mužov vyzbrojených zbraňami alebo kameňmi na zhlukovanie v meste proti verejnému záujmu, (kto by navádzal) na obsadzovanie (verejných) miest alebo chrámov; ten, kto zvoláva zhromaždenia alebo schôdzky, ktoré by mohli vyvolať povstanie (vzburu); alebo kto by navádzal na zabitie úradníka rímskeho národa, ktorý má *imperium* alebo *potestas*; ten, kto by pozdvihol zbrane proti rímskemu štátu; ten, kto by poslal správu nepriateľom rímskeho národa so zlým úmyslom (voči rímskemu štátu); alebo kto by im vydal heslo alebo urobil čokoľvek zlomyseľné; alebo ten, kto by radou podporoval nepriateľov rímskeho štátu. A ten, kto by navádzal alebo podnecoval vojakov, aby povstali alebo sa vzbúrili proti štátu.“ Podľa Paulových Sentencií bolo v prípade zločinu urážky majestátu pritažujúce, ak konanie sprevádzali urážlivé výroky a preklínanie: *Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope consilio adversus imperatorem vel rem publicam arma mota sunt exercitusve eius in insidias deductus est, quive iniussu imperatoris bellum gesserit dilectumve habuerit, exercitum comparaverit sollicitaverit, deseruerit imperatorem. His antea in perpetuum aqua et igni interdiceretur: nunc vero humiliores bestiis obiciuntur vel vivi exuruntur, honestiores*

pine zločinov osobitné postavenie, pretože v prípade, ak odsúdeného za *perduellio* (ak sa jeho čin vyznačoval nepriateľským úmyslom voči štátu) neočistili jeho právni nástupcovia (dedičia), tak sa v jeho prípade neaplikovalo ustanovenie (norma) o tom, že zomiera s nezmeneným osobným statusom.¹⁶⁷ Fiskus mohol v takomto prípade vindikovať jeho dedičstvo.¹⁶⁸ V prípade *perduellio* bol páchatel odsúdený na smrť¹⁶⁹ (jeho čin bol namierený voči cisárovi, respektíve štátu – *crimen laesae maiestatis*) a na odsúdeného sa aplikovala aj norma o zahľadení pamiatky (*damnatio memoriae*, respektíve *ignominia post mortem*).¹⁷⁰

V období neskoršej republiky ustúpil v trestných veciach komiciálny proces¹⁷¹ mimoriadnym trestným súdom (*quaestiones extraordinariae*). Trestné konanie sa riadilo zásadami inkvizičného procesu. Konanie s predmetom *perduellio* sa uskutočňovalo pred dvoma úradníkmi (*duoviri perduellionis*), ktorých menoval kráľ, pričom začínal a viedol ho magistrát. V období republiky prevzali konanie v týchto veciach konzuli a v polovici 3. storočia pred Kr. plebejskí tribúni, pričom trestom bola smrť. Prvá permanentná komisia (*quaestio perpetua*) na vyšetrovanie tohto trestného činu bola

capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed et verbis impiis ac maledictis maxime exacerbatur. Sent. Paul. 5,29,1.

¹⁶⁷ *Crimen extinguitur mortalitate* (zločin zaniká smrťou).

¹⁶⁸ Ulp. D 48,4,11.

¹⁶⁹ Spôsob výkonu trestu smrti (*poena capitis*) sa odlišoval podľa toho, či odsúdený patril medzi *humiliores* (v takom prípade bol predhodený divým šelmám alebo bol upálený zaživa v zmysle pravidla *humiliores bestiis obiciuntur vel vivi exuruntur*) alebo *honestiores* (bol popravený, ako hovorí norma *honestiores capite puniuntur*). K jednotlivým spôsobom výkonu trestu smrti podľa rímskeho práva bližšie pozri GREGOR, M.: „Desivé“ tresty v rímskom práve. In *ComenIUS*. Roč. 3 (2018), s. 1 – 3.

¹⁷⁰ Inst. Iust. 4,18,3: *Publica autem iudicia sunt haec. Lex Iulia maiestatis, quae in eos qui contra imperatorem vel rem publicam aliquid moliti sunt suum vigorem extendit. cuius poena animae amissionem sustinet, et memoria rei et post mortem damnatur.* Zahľadenie pamiatky malo za následok, že jeho meno bolo odstránené z úradných dokumentov a z pomníkov; ak išlo o cisára, príslušný dekrét vydával senát.

¹⁷¹ Toto konanie sa uskutočňovalo pred ľudovým zhromaždením (*comitia centuriata*), ktorým tribúni ľudu navrhovali pre obžalovaného hrdelný trest. Vec sa potom prejednávala pred neformálnym zhromaždením občanov (*contio*), ktoré zvolal magistrát a nakoniec sa vec ukončila opäť pred ľudovým zhromaždením, ktoré vydalo odsudzujúci alebo oslobodzujúci rozsudok. Porov. BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 85.

ustanovená asi v roku 103 pred Kr. prostredníctvom *lex Appuleia*.¹⁷² Zákon zriadil stály súd a v roku 90 pred Kr. bola zriadená osobitná komisia súdu, ktorá sa zaoberala kauzou tzv. sociálnej vojny z rokov 91 až 88 pred Kr.¹⁷³ *Perduellio* sa neskôr stala súčasťou zločinu proti majestátu (*crimen laesae maiestatis*)¹⁷⁴ zahŕňajúceho viaceru verejných zločinov. Konanie pred permanentnými komisiami sa už riadilo akuzáčnou zásadou.

2.6 Záver

V Skutkoch apoštolov je čiastočne zaznamenaný text, popisujúci snahu židovských veľkňazov odsúdiť apoštola Pavla bez riadneho procesu. Vtedajší správca provincie Festus na ich prosbu odpovedal, že „Rimania nevydávajú nikoho skôr, kým obžalovaný nedostane možnosť brániť sa proti obviňeniu v prítomnosti žalobcov“.¹⁷⁵ *De iure* to bol magistrát (správca Festus), ktorý mal kompetenciu vyšetrovať aj rozhodnúť, ale spravodlivosť, ktorú Rimania ctili, si žiadala, aby umožnil obžalovanému vypočuť si, čo tvrdí žalobca a umožnil mu nevyhnutnú obranu (vrátane označenia osôb, ktoré budú svedčiť v jeho prospech).¹⁷⁶ Keďže išlo o rímskeho občana, bolo vylú-

¹⁷² Saturninus, prekladateľ tohto zákona, uviedol, že zákon chráni vodcov národa (čiže aj jeho), keďže sú stelesnením národa. Porov. ROBINSON, O. F.: *The Criminal Law of Ancient Rome*. Baltimore: The John Hopkins University, 1996, s. 75.

¹⁷³ K tzv. sociálnej vojne bližšie pozri DANČIAKOVÁ, V.: Občianstvo – dôvod a východisko z krízy: Sociálna vojna v 91 – 88 p. n. l. In *Bratislavské právnické fórum 2021*. Inšpirácie rímskeho a kánonického práva v období krízy hodnotových princípov v práve. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2021, s. 12 – 20.

¹⁷⁴ BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 141. Porov. Scaev. D 48,4,4pr.

¹⁷⁵ Sk 25,16. Porov. Marc. D 48,17,1: „Božská a veľkí Severus a Antoninus (Caracalla) ustanovili reskriptom, že nik neprítomný nebude potrestaný: a toto právo sa užíva, že neprítomné osoby nebudú odsúdené: pretože zmyslu rovnosti odporuje, aby niekto bol odsúdený bez toho, aby bol vypočutý.“ Známa zásada *Audiat et altera pars* (Vypočujte aj druhú stranu) má pôvod ešte v gréckom práve, odkiaľ bola prevzatá aj do práva rímskeho. Porov. Sen., Med. 199 – 200: „Kto niečo rozhodol bez vypočutia druhej strany, nebol spravodlivý, aj keď rozhodol dobre.“ V origináli: *Qui statuit aliquid parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit*. Podobne sa vyjadril aj Augustín z Hippo: „Ako teda, je niečo na mne zlé, ak som konal nerozvážne? Alebo ako môžem správne konať pokánie, ak som nekonal? Vypočujte aj druhú stranu!“ V origináli: *Quomodo igitur ex me nihil mali, si ego perperam feci? Aut quomodo me recte poenitet, si ego non feci? Audi partem alteram*.

¹⁷⁶ SCHULTZ, F.: *Principles of Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1936, s. 206.

čené aj mučenie, ktoré bolo inak v prípade otrokov (za určitých okolností) dovolené.¹⁷⁷

Na inom mieste Digest¹⁷⁸ nachádzame aj text, ktorý v dnešnej trestno-právnej doktríne vyjadrujeme pravidlom, podľa ktorého sa trestnosť činu posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný.¹⁷⁹

Kornéliov zákon o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*) obsahoval ustanovenia, v zmysle ktorých sa už v klasickom práve posudzoval stupeň zavinenia (prítomnosti zlého úmyslu) nielen na určenie výšky trestu, ale aj na posúdenie zodpovednosti a prípadného odsúdenia za vraždu: „... toho, kto usmrtil človeka bez úmyslu urobiť to, možno oslobodiť; a hocikto, kto nezabil človeka, ale ho zranil s úmyslom usmrtiť ho, má byť odsúdený za vraždu“ (... *qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse, et qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum*).¹⁸⁰ Inšpirujúcim prvkom tohto zákona je aj to, že poskytoval ochranu každej ľudskej bytosti, cudzincom a dokonca i cudzím otrokom.¹⁸¹

Spolu s prístupom zachyteným vo fragmente právnika Ulpiána, že v konaniach o zločine treba pri odsúdení prihliadať na rozsah zavinenia,¹⁸² treba upozorniť aj na nasledujúci fragment toho istého právnika, podľa ktorého sa do určitej miery (respektíve v niektorých konaniach¹⁸³) aplikoval už

¹⁷⁷ Ulp. D 48,18,1,1 a Paul. D 29,5,6pr.

¹⁷⁸ Ulp. D 48,19,1pr.: „Vždy, keď ide o delikt (zločin), prijíma sa, že obvinený nemá podliehať tomu trestu, ktorý patrí k jeho statusu (postavenia) v čase vydania rozsudku, ale tomu (trestu), ktorému by podliehal, ak by bol odsúdený v momente spáchania deliktu.“ V origináli: *Quotiens de delicto quaeritur, placuit non eam poenam subire quem debere, quam condicio eius admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur, sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum deliquisset.*

¹⁷⁹ § 2, ods. 1 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

¹⁸⁰ Marc. D 48,8,1,2.

¹⁸¹ GREGOR, M.: Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*). In *Právněhistorické studie*. Roč. 50 (2020), č. 1, s. 27.

¹⁸² D. 48,19,5,2.

¹⁸³ Totiž v Ulp. D 48,1,5pr. je formulácia, ktorej zmysel je skôr opačný: „Ak je niekto obvinený zo zločinu, musí preukázať, že je nevinný a nemôže obviňovať iných, pokiaľ on sám nebol zbavený obvinenia; toto môžeme sledovať v cisárskych konštitúciách, že (obvinený) musí byť uznaný za nevinného nie obvinením iných, ale (dokázaním) vlastnej neviny.“ V origináli: *Is qui reus factus est purgare se debet nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus: constitutionibus enim observatur, ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.*

v klasickom práve princíp, že v pochybnostiach má obžalovaný v trestnom konaní lepšie postavenie (*in dubio pro reo*): „... nikto nemá byť odsúdený len na základe podozrenia; pretože božský Traján ustanovil v reskripte adresovanom Assidiovi Severovi: lepšie je nechať nepotrestaného vinníka, ako odsúdiť nevinného.“¹⁸⁴ Podobne môžeme nájsť v Digestach text, podľa ktorého sa (pravdepodobne len v určitých druhoch trestných činov) postupovalo tak, že trest mohol byť uložený len vtedy, ak bol výslovne osobitným zákonom trest za tento delikt ustanovený.¹⁸⁵

¹⁸⁴ D. 48,19,5pr.: ... *Traianus Assidio Severo rescripsit: satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari.*

¹⁸⁵ Ulp. D 50,16,131,1: „Pokuta prináleží uváženiu magistráta, ktorý rozhoduje: trest sa ukladá len vtedy, ak je výslovne za tento delikt (zločin) ustanovený zákonom alebo iným osobitným predpisom: A naozaj, pokuta sa ukladá, ak nie je ustanovený osobitný trest. Navyše, ten môže dať pokutu, kto má kompetenciu.“ V origináli: *Et multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit: poena non irrogatur, nisi quae quaque lege vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est: quin immo multa ibi dicitur, ubi specialis poena non est imposita. Item multam is dicere potest, cui iudicatio data est.* Pravidlo *nulla poena sine lege* v tomto znení v prameňoch rímskeho práva nie je vyjadrené a je pravdepodobné, že uvedený fragment sa týkal len ukladania pokuty ako trestu. Schultz v tomto ohľade tvrdí, že predmetné pravidlo bolo rímskemu trestnému právu neznáme. Porov. SCHULTZ, E.: *Principles of Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1936, s. 173. V kogničnom procese sa opäť uplatňovala inkvizičná zásada a sudca tak nebol pri ukladaní trestu viazaný zákonnou výškou trestu, respektíve prihliadal na stupeň zavinenia.

3 KÁNONICKÉ ÚSTAVNÉ A SPRÁVNE PRÁVO

Pojednanie o kánonickoprávnych vplyvoch na vývoj verejného práva začneme právom ústavným a správny. Podobne, ako sa po založení Cirkvi nechali jej autority inšpirovať fungovaním Rímskej ríše, svetskí predstavitelia reflektovali cirkevnoprávne vzory hierarchického usporiadania, ako aj fungovania jej správy. Pokiaľ ide o ústavné právo, na prvom mieste možno spomenúť vplyvné myšlienky o ústrednom postavení pápeža v celej Cirkvi, v ktorého rukách sa koncentruje všetka moc a ktorému sú priamo podriadení všetci veriaci. Samotný pôvod tejto moci sa pritom nachádzal v Božskom práve, na základe čoho neprichádzala do úvahy žiadna možnosť jej obmedzovania zo strany ľudských autorít. Viaceré historické príklady dokazujú, že mnohí sekulárni predstavitelia sa usilovali prezentovať svoju moc vo svetskej oblasti ako rovnocennú s mocou pápežskou v oblasti duchovnej, na základe čoho sa mal považovať akýkoľvek útok voči nim nielen ako urážka svetského, ale i Božského majestátu. Tieto náhľady boli aktuálne po celé stáročia, pričom až v modernej dobe sa začal preferovať štát postavený na myšlienkach demokracie a parlamentarizmu. Z dôvodu enormnej autority vo svetskej spoločnosti s určitou neprekvapuje, že Cirkev a kánonické právo zaznamenali enormný vplyv aj na vývoj administratívneho práva. Svetskí predstavitelia sa totiž neváhali inšpirovať pápežskou kúriou, ktorej dokonalé fungovanie v niektorých obdobiach predznamenovalo ideály fungovania verejnej správy. V tomto ohľade možno spomenúť predovšetkým avignonskú kúriu, ktorá sa rozvinula do vzorovej organizácie s cieľom zvládnuť všetky úlohy zabezpečované vtedajším pápežstvom. Z pohľadu vnútrocirkevného totiž dosiahla v avignonskej perióde cirkevného vývoja centralizácia Cirkvi svoj dovtedajší vrchol, s čím súviseli tiež permanetné potreby prísunu finančných prostriedkov do pápežskej pokladnice na zabezpečenie chodu prebujneného administratívneho aparátu kúrie a ďalších činností, súvisiacich najmä s politickými aktivitami vtedajších pápežov. Aj keď na jednej strane bola potreba disponovania značným kapitálom, s ohľadom na vtedajšie úlohy univerzálnej Cirkvi a pápežstva pochopiteľná, na druhej strane táto politika viedla k viacerým negatívam, a to či už z hľadiska zhoršovania vzťahov medzi Cirkvou a štátom, ale tiež

objavenia rôznych schiziem a heréz, čo do budúcnosti významne predznamenovalo ďalší cirkevný i celospoločenský vývoj.

3.1 Ústavné právo

Vzájomná interakcia medzi Katolíckou cirkvou a štátom nezačala vplyvmi prvej uvedenej právne dokonalej spoločnosti na druhú, ale bolo to opačne. Cirkev sa tak pri presadzovaní svojej hierarchickej, organizačnej, ako aj územnej štruktúre spočiatku prispôbovala vzorom etablovanej Rímskej ríše. Uvedené našlo svoju reflexiu už za čias pneumatickej demokracie, keď boli jednotlivé obce riadené podľa starších modelov, ktorých základy by sme mohli nachádzať ešte v starogréckom poňatí pojmu *πόλις* (*polis*).¹⁸⁶ Za čias presadzovania, respektíve po presadení sa monarchického episkopátu, dostávali zase prednosť modely fungovania cisárskeho zriadenia evokujúceho výnimočné postavenie biskupa v každej cirkevnej komunite, v ktorého rukách sa postupne začala hromadiť všetka moc.¹⁸⁷ V priebehu 2. storočia, keď k týmto procesom dochádzalo, totiž kresťanská Cirkev stále rástla a získavala mnoho nových členov. Už to nebola len malá skupinka veriacich, ktorí sa medzi sebou dobre poznali, ale väčšia organizácia, ktorej neformálny spôsob vedenia z predchádzajúcich čias už jednoducho nemohol vyhovovať. Inými slovami, početnejšia členská základňa volala po systematickejšom usporiadaní.¹⁸⁸ Najmä jasne usporiadaná hierarchia sa napokon ukázala byť kľúčovou aj pre vytvorenie ďalších stabilných cirkevných komunít v nasledujúcich storočiach.¹⁸⁹ O priamom včleňovaní Cirkvi do štátneho organizmu možno potom hovoriť od čias panovania cisára Konštantína I. Veľkého (306 – 337), o ktorého vláde sa mnohí historici vyjad-

¹⁸⁶ Aj samotný pojem *Ecclesia Catholica*, v gréckom origináli *καθολικὴ ἐκκλησία* (*katholiké ekklésia*), v sebe evokuje viaceré konotácie nielen s kresťanskou náukou, ale tiež s antickými reáliami. Okrem spisov Nového Zákona, prvý raz takto spoločenstvo veriacich v Božieho Syna Ježiša Krista označil antiochijský biskup Ignác († 107) vo svojom Liste do Smyrny, s cieľom odlišiť ho od odštiepených sektárskych cirkevných obcí tej doby. Porov. Ep. ad Sm. 8,2. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal v článku VLADÁR, V.: Právne reflexie antického pojmu *ἐκκλησία* v zriadení ranej Katolíckej cirkvi. In *Právněhistorické studie*. Roč. 49 (2019), č. 2, s. 88 – 111.

¹⁸⁷ Porov. RÝŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008, s. 371.

¹⁸⁸ Porov. KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup křesťanství. Dějiny prvních pěti století církve*. Praha: Návrat domů, 2009, s. 58 a 63.

¹⁸⁹ *Ibid.*, s. 63.

rujú ako o začiatku cirkevného stredoveku. Ten síce na jednej strane prostredníctvom slávneho Milánskeho ediktu (*Edictum Mediolanense*, r. 313) uznal kresťanstvo za dovolené náboženstvo (*religio licita*) a Katolícku cirkev za štátom dovolený spolok (*collegium licitum*), na strane druhej však začal ingerovať do vnútorných cirkevných záležitostí, usilujúc sa o získanie výnimočného statusu aj v Cirkvi, považujúc sa na tomto základe za „biskupa vonkajších cirkevných záležitostí“ (*επίσκοπος των εκτός, episcopus ab extra*).¹⁹⁰

Už cisár Konštantín I. tak svojimi relatívne miernymi zásahmi do cirkevných vecí predznamenal budúce vzťahy rímskeho štátu ku Katolíckej cirkvi a položil základy štátneho cirkevnictva, ktoré sa postupne rozvinulo do nábožensko-politického systému východného césaropapizmu vystavanom na splynutí Cirkvi a štátu.¹⁹¹ V dôsledku tohto vývoja začalo na kresťan-

¹⁹⁰ Eusebios, Vita Const. 4,24. Ako hlava štátu si totiž Konštantín I. od začiatku veľmi dobre uvedomoval potenciálne využitie sily kresťanstva a cirkevnej hierarchie v prospech Ríše. Z toho dôvodu si vzťah kresťanstva k rímskemu štátu predstavoval úplne v zmysle anticlého názoru na pomer štátu a náboženstva, čoho dôkazom bol neskorší vývoj. Podobne ako predtým pohanské rímske náboženstvo sa tak malo kresťanstvo stať súčasťou verejnej správy, teda akousi mravnou políciou štátu. Porov. NEMEC, M. *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava: Iura edition, 2005, s. 47.

¹⁹¹ I nástupcovia Konštantína I. Veľkého pokračovali v uvedenej politike, prostredníctvom ktorej prevzali prakticky úplnú kontrolu nad Cirkvou. Časté presadzovanie heréz na úkor ortodoxie z ich strany však zároveň viedlo k zhoršovaniu vzťahov s rímskymi biskupmi. Tým totiž, kto rozhodoval o tom, kto je a kto nie je ortodoxný, bol výlučne štát reprezentovaný cisárom, čo na kresťanskom Východe pretrvalo až do zániku Byzantskej ríše (r. 1453). Vzťahy medzi cirkevnou a svetskou mocou totiž vychádzali z myšlienky splynutia štátu s náboženstvom (konceptia monizmu) a neskôr silne rozvinutej idey symfónie mocí, na základe ktorých sa náboženstvo a politika prekrývali, Cirkev a štát splyvali a táto teologicko-náboženská atmosféra prenikala všetkými oblasťami verejného i súkromného života. Bližšie k tejto problematike pozri BUŠEK, V. *Učebnice dejín práva cirkevného I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 125 a MORDEL, Š.: *Patrológia*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004, s. 246. Cisár, vnímajuci sám seba ako Božieho námestníka, si v byzantskom systéme osoboval neobmedzené panstvo nielen v oblasti svetskej, ale aj náboženskej (teokracia) a jeho slovo sa stalo najvyšším cirkevným zákonom. Štátne zákony upravovali vstup do duchovného stavu, štát dohliadal na správu cirkevného majetku a stanovil tiež sídelnú povinnosť biskupov. Cirkevné zákony pritom cisár ustanovoval buď priamo, alebo prostredníctvom zvolanej synody, ktorej závery potom potvrdil ako štátny zákon. Na celom kresťanskom Východe bol okrem toho považovaný za poslednú a najvyššiu cirkevnú súdnu inštanciu. Cisár navyše pravidelne pristupoval k potvrdzovaniu volieb biskupov najvýznamnejších stolcov v Ríši, čo platilo predovšetkým pre osoby konštantínopolského a rímskeho biskupa.

skom Západe dochádzať k rozvíjaniu myšlienok dualizmu, podľa ktorých síce Cirkev pri presadzovaní kresťanských ideálov spolupracuje so štátom a poskytuje mu morálnu podporu, avšak zároveň si uchováva nezávislosť. V týchto súvislostiach by sme mohli spomenúť najmä rímskeho biskupa Geláza I. (492 – 496), ktorý sformuloval v roku 494 v liste východnému cisárovi Anastáziovi I. (491 – 518) tzv. náuku o dvoch mociacich (*formula Gelasiana*).¹⁹² Takýmto spôsobom zároveň definoval koncepciu dualizmu, na ktorej sa od toho času vyvíjal kresťanský Západ. Postupné chladnutie vzájomných vzťahov medzi pápežmi reprezentujúcimi Západ a byzantskými cisármi a potreba zabezpečenia ochrancu Cirkvi napokon viedla pápežstvo k vedeniu vlastnej politiky, na Východe celkom nezávislej. V polovici 8. storočia sa tak rímski biskupi pri vonkajšom nebezpečenstve konkrétne obrátili na predstaviteľov Franskej ríše, predstavujúcej v tom čase najsilnejšiu západnú politickú entitu. Najvýznamnejšiu spoluprácu rozvinuli predovšetkým s panovníkmi Karlovskej dynastie, pomenovanej neskôr po jej najvýznamnejšom predstaviteľovi, Karolovi Veľkom (768/800 – 814).¹⁹³ Predovšetkým vďaka nej napokon vznikol i tzv. cirkevný alebo pápežský štát (*Patrimonium*, respektíve *Patrimonia sancti Petri*), ktorý sa ako „Pet-

Porov. VLČEK, E. – SCHELLE, K. *Právní dějiny 3. Státy střední a východní Evropy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 15.

¹⁹² Porov. FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 89. Podľa nej je duchovná moc od svetskej moci nezávislá, keďže každá z nich je príslušná len pre svoju oblasť pôsobenia. V konečnom dôsledku má však duchovná moc čestnú prednosť, keďže kňazi „... budú musieť Pánovi na Božom súde vydať účty i za pozemských kráľov“. Porov. Ep. 12,2. Bližšie k tejto problematike pozri NEMEC, M.: Teória dvoch mečov – významný prameň vzťahu cirkvi a svetskej moci v stredoveku. In *Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica: ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2010*. 7. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 191n.

¹⁹³ V roku 751 podľa neoverenej legendy so súhlasom pápeža Zachariáša (741 – 752) zvrhol majordóm Pipin III. Krátky (751 – 768) posledného merovejovského kráľa Childericha III. (743 – 751), nazývaného „Bojazlivým“, a sám sa ujal vlády. Porov. BUŠEK, V. *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 136. Pápež Štefan II. (752 – 757) mal potom s novým franským kráľom uzavrieť v Quierzy dohodu (*Promissio carisiaca*) o ochrane rímskej Cirkvi a jej práv a odovzdaní pápežstvu území rímskeho kniežatstva a ravennského exarchátu, ktoré mali byť v budúcnosti odobraté Longobardom. Predovšetkým tento akt sa mal stať hlavnou príčinou politickej roztržky medzi pápežstvom a byzantským cisárstvom, ktorému bol Rím dovtedy aspoň formálne podriadený. Porov. SAMSOUR, J.: *Církevní dějiny obecné*. Praha: Nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 374 – 376.

rovo dedičstvo“ udržal vo veľkosti približne dnešného Švajčiarska bez väčších zmien až do novoveku.¹⁹⁴ Práve týmto momentom boli pápeži nútení vystupovať nielen ako duchovné hlavy Cirkvi, ale taktiež ako svetské kniežatá a rozvinúť vlastnú vnútornú organizáciu, obdobne sa inšpirujúc predovšetkým vtedajšími najsilnejšími svetskými autoritami. Svetskí predstavitelia s univerzalistickými tendenciami (v tomto období predovšetkým prvý západný cisár po obnovení, respektíve presunutí cisárstva z Východu na Západ, Karol I. Veľký) sa zase nechávali inšpirovať postavením pápeža v Cirkvi, nasledujúc vzory uplatňovania jeho moci voči cirkvám partikulárnym a uplatňujúc svoju moc voči jednotlivým častiam svojich ríš.

Obnovením cisárstva na Západe si zároveň pápeži vybojovali právo, že oni sú tými, kto udeľuje cisársku korunu. Aj z toho dôvodu začalo pápežstvo stúpať na význame a otvorilo si cestu k budúcim požiadavkám na svetovládu, a to nielen v univerzálnej Cirkvi. Na pozadí týchto udalostí zároveň vznikol pevný zväzok medzi pápežstvom a cisárstvom ako nosných stĺpov stredovekej Európy, na ktorých dostalo kráľovstvo Božie podobu politickej skutočnosti.¹⁹⁵ Pomer Cirkvi k štátu bol najjasnejšie stanovený práve za Karola Veľkého, ktorý sa dodnes kvôli rozsiahlym zásahom do vnútorných záležitostí franskej cirkvi považuje za predstaviteľa vrcholného západného césaropapizmu, v miernejšej forme presadzovaného už od čias merovejovských panovníkov. Ako nadšený priaznivec sv. Augustína († 430) si totiž predstavoval kresťanskú spoločnosť riadenú dvomi hlavami: cisárom a pápežom.¹⁹⁶ Cirkevný Otec Augustín bol totiž presvedčený, že moc duchovná a svetská môžu spolupracovať k uskutočneniu Božej ríše na Zemi a ku konečnému cieľu ľudstva, ktorým bola večná spása a bláženosť všetkých ľudí. Práve Augustínovo dielo *De civitate Dei*, dokončené ešte v roku 422, sa stalo v rôznych interpretáciách pre stredoveké chápanie filozofie dejín štátu určujúcim. Postupné presadzovanie pápežského primátu prinieslo svoje ovocie a v tomto období bol už pápež považovaný za uznanú duchovnú hlavu univerzálnej Cirkvi. Ústavný politický systém Západu sa zároveň od toho času začal opierať o nové základy, pričom prednosť dostávali zásadne veci duchovné. Tieto idey našli svoje vonkaj-

¹⁹⁴ Porov. KUMOR, B. *Cirkevné dejiny 2. Raný kresťanský stredovek*. Levoča: Polypress, 2001, s. 46.

¹⁹⁵ Porov. MALÝ, R.: *Cirkevné dejiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 78 – 79.

¹⁹⁶ Porov. FRANZEN, A. *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 119.

šie vyjadrenie najmä vo výraznej klerikalizácii a sakralizácii stredovekého spoločenského života a neskôr tiež v snahách o vytvorenie teokratickej kresťanskej republiky (*res publica Christiana*) s pápežstvom na čele. Kresťanské princípy tak začali čoraz viac prenikať celou ľudskou spoločnosťou i životom jednotlivca a kresťanským duchom boli naplnené nielen veda a umenie, ale i hospodárstvo, ekonomika a štát. Z právneho hľadiska sa táto skutočnosť prejavila napríklad na štátnych súdoch, keď bola do procesného práva zavedená cirkevná prísaha a rozsudky boli vydávané v mene Svätej Trojice. Aj všetky ostatné verejné a súkromné dokumenty sa začínali slovami *In nomine Dei*.¹⁹⁷

Postupné získanie silnejšieho postavenia voči moci svetskej (najmä cisárstvu) vyvrcholilo najmä za čias gregoriánskej reformy pomenovanej podľa jej najvplyvnejšieho predstaviteľa, pápeža Gregora VII. (1073 – 1085).¹⁹⁸ Uvedená skutočnosť našla svoje formálne odzrkadlenie predovšetkým

¹⁹⁷ Porov. KUMOR, B. *Cirkevné dejiny 2. Raný kresťanský stredovek*. Levoča: Polypress, 2001, s. 9 – 10 a 73.

¹⁹⁸ Blížšie k tejto problematike pozri tiež MORRIS, C.: *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250. Oxford History of the Christian Church*. Oxford: Clarendon Press, 1989, s. 89n a SUCHÁNEK, D. – DRŠKA, V.: *Cirkevní dějiny. Antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 236n. Tieto nároky vyjadril Gregor VII. predovšetkým vo svojom súkromnom spise *Dictatus (Gregorii) papae*, zapísanom do registra jeho listov (*Registrum Gregorii*) v roku 1075, v ktorom, vychádzajúc najmä z myšlienok sv. Augustína a pápežov Gregora I. Veľkého (590 – 604) a Mikuláša I. (858 – 867), vo forme 27 článkov jasne definoval univerzalistické požiadavky pápežstva. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 147; RAPP, F.: *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 111 a ASCHERI, M.: *The Laws of Late Medieval Italy (1000 – 1500): Foundations for a European Legal System*. Leiden: Brill, 2013, s. 73n. Vo svojom manifeste k Nemcom z roku 1076 si zároveň osobovo právo schvalovať voľbu nemeckého kráľa, pretože jedine on disponoval právomocou urobiť z neho korunováciou cisára. Porov. CUSHING, K. G.: *Papacy and Law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca*. Oxford: Clarendon Press, 1998, s. 32 – 33 a KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 129. Cisár bol v duchu Gregorových myšlienok navyše celkom otvorene deklarovaný len za laika, čo do budúcnosti najvýraznejším spôsobom prispelo k postupnej desakralizácii cisárskej hodnosti. Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 113. Keďže pápežovým spoločenským ideálom bolo zjednotené kresťanstvo, nad ktorým malo skrze rímskeho veľkňaza vládnuť Božie právo aj nad každým predstaviteľom svetskej moci vrátane cisára, tento pápež je dodnes považovaný za zakladateľa pápežských svetovládnych (teokratických) snáh. Blížšie k tejto problematike pozri napríklad SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 186 – 187.

v známom Wormskom konkordáte (*Vormatiae concordatus*, r. 1122), ktorý sa považuje za faktické víťazstvo Cirkvi nad cisárstvom a vo všeobecnosti tiež koniec svetských zásahov do cirkevných záležitostí v zmysle dovtedy ostro uplatňovaného nábožensko-politického systému západného cézaropapizmu.¹⁹⁹ V súvislosti s ním sa zároveň upevnilo ústredné postavenie pápeža v Cirkvi i svetskej spoločnosti a od toho času nastúpila éra relatívnej slobody Cirkvi a nezávislej pápežskej moci, ktorá predznamenovala vrcholné obdobie stredovekého pápežstva druhej polovice 12. a prvej polovice 13. storočia. Myšlienky Gregora VII., vychádzajúce z ponímania pápeža ako hlavy celého sveta (*caput totius orbis*), od tohto času rezonovali po celý zvyšok stredoveku a určovali ďalší smer vzájomného pomeru medzi Cirkvou a štátom.²⁰⁰ Na pozadí uvedeného vývoja predstavovalo obdobie vrcholného stredoveku etapu najvyššej politickej slávy pápežstva, ktoré zároveň v najvýznamnejšej miere prispelo k procesu zjednocovania a zblížovania západných národov.²⁰¹ Dôležitú úlohu pri týchto procesoch však predsa len zohrala aj znovuobnovená dôstojnosť cisárstva (najmä za vlády Fridricha I. Barbarossu, 1152/1155 – 1190), čo obdobne zodpovedalo interpretovaným myšlienkam Božieho štátu. Pomer cisára a pápeža pritom zásadne nepredstavoval vzťah nadriadenosti a podriadenosti, keďže obaja boli formálne nezávislí a navzájom si skladali vždy len sľub vernosti, nikdy nie vazalskú prísahu. Pred korunovaním preto budúci cisár zložil

¹⁹⁹ Za víťazstvo v slávnom boji o investitúru (*controversia de investitura*) mohol pápež ďakovať predovšetkým práci kánonistov, a to najmä biskupovi Ivovi zo Chartres (1090 – 1115), ktorý bol známy svojimi názormi ohľadom spoluúčinkovania oboch mocí. Porov. WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain: Peeters Press, 1991, s. 98 a BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 74 – 75.

²⁰⁰ V súvislosti s týmito tendenciami začal pápež od 11. storočia nosiť na neliturgických slávnostiach ako symbol svojej hierarchickej moci zvláštnu vysokú pokrývku hlavy, tzv. tiaru (*tiara*), ktorá predstavovala vládu (*regnum*). Od toho času sa aj pápežský dvor vo svojej štruktúre čoraz viac podobal svetskému dvoru panovníka a od konca 11. storočia sa v pápežských dokumentoch začal pravidelne objavovať popri označení „posvätný lateránsky palác“ (*sacrum palatium Lateranense*) aj pojem „Rímska kúria“ (*curia Romana*). Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 428 a MŪČSKA, V.: *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004, s. 26⁴⁵.

²⁰¹ Pod pápežskou ochranou sa v tomto čase nachádzali rehoľníci, obyvatelia jednotlivých štátov vrátane učiteľstva a žiactva stredovekého školstva. Formujúci sa vzťah Cirkvi a štátu tak našiel na dlhý čas konečné riešenie, a to v prospech Cirkvi. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 13n.

slub ochrany a vernosti Cirkvi (*fidelitas*), čo predstavovalo pravú a vlastnú korunovačnú prísahu, kým pápež recipročne cisárovi skladal slub vernosti a istoty.²⁰²

V tomto čase sa na pozadí kánonickoprávnej teórie o plnosti pápežskej moci (*plenitudo potestatis*) uplatňovanej od čias gregoriánskej reformy aj v časných záležitostiach naznačené tendencie začali prejavovať aj v ponímaní cisárskeho úradu ako pápežského léna, ktoré je pápežovi podriadené prísahou vernosti.²⁰³ Pápeži si tak začali predstavovať cisára ako svojho úradníka (vazala), voči ktorému sú ostatní králi v pomere podvazalov.²⁰⁴

²⁰² I napriek viacerým snahám o prezentovanie opaku, cisárova prísaha teda v skutočnosti nikdy nemala povahu prísahy vazala voči svojmu pánovi (*homagium*). O pretrvávajúcom sakrálnom charaktere cisárskej hodnosti v tomto období vypovedá aj skutočnosť, že cisár bol pri korunovácii prijatý za člena svätopeterskej kapituly a odedý do kňazského rúcha ako subdiakon. Podobne i korunovácie národných kráľov ostatných kresťanských krajín sa stávali sakrálnym slávnostným aktom cirkevnej liturgie, ktorá vo viacerých ohľadoch napodobňovala rituál biskupského svätenia. Národní králi tak v období stredoveku tvorili spolu s posväteným cisárom akúsi pomyselnú politickú hierarchiu podobnú posvätnéj hierarchii biskupov na čele s pápežom. Porov. RAPP, F.: *Cirkve a náboženský život západu na sklonku stredoveku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 9, 21 – 22 a 47.

²⁰³ Porov. KUMOR, B. *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 20.

²⁰⁴ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 88 – 90. V súvislosti s uznaním pápeža ako hlavy Katolíckej cirkvi i jeho juridického primátu a plnosti moci (*plenitudo potestatis*) začali byť aj všeobecné koncily považované iba za pápežský poradný orgán. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrad, 1946, s. 146 – 147. Pápežstvom dosiahnutý vrchol moci sa v tomto období prejavoval vo viacerých aspektoch cirkevného života. Pápež sa tak stal prakticky neobmedzeným vládcom celej Cirkvi s plnosťou moci ako najvyšší zákonodarca (viazaný iba Božím právom), administrátor (správca) a sudca vo vzťahu k laikom i duchovným. Len on sa mohol nazývať všeobecným biskupom (*episcopus universalis*) a disponoval tiež právom dosadzovať, prekladať (*translatio*) i zosadzovať biskupov, a to bez ohľadu na výrok synodálneho súdu. Porov. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 205. Jedine pápežovi zároveň náležalo právo zvolávať nielen všeobecné koncily, ale tiež predsedáť partikulárnym synodám (prostredníctvom legátov), prijímať apelácie a súdiť kauzy celej Cirkvi (*causae maiores*). Pápežský primát a neomylnosť (*infallibilitas*) vo veciach viery a mravov, akceptované prakticky už od čias staroveku (*Epistola dogmatica ad Flavianum*, r. 449; *Formula Hormisdæ*, r. 519; a pápež Agaton, r. 680), teologicky potvrdil aj Tomáš Akvinský (Sum. theol. 2,2, q. 1, a. 10). Blížšie k tejto problematike pozri DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava: Dobrá kniha, 1997, s. 174. Vo vrcholnom i neskorom stredoveku začala byť navyše pápežova vôľa kánonistami vnímaná ako najdôležitejšie kritérium pre kánonickoprávnu normotvorbu a vo viacerých ohľadoch

Táto skutočnosť sa navonok nepriamo prejavila i v úspešnom zväčšovaní teritória cirkevného štátu a ochrane, ktorú Svätá stolica poskytovala viacerým o to žiadajúcim štátom.²⁰⁵ Kým cisári sa tak na začiatku tohto obdobia fakticky uspokojovali s panovaním v Nemecku a Itálii, deliac sa o vládu vo veľkej miere s mocnými vazalmi v osobách tamojších kniežat, pápeži prinajmenšom teoreticky rozširovali svoju jurisdikciu na celý kresťanský svet.²⁰⁶ V súvislosti s týmto vývojom a pozíciou získanou po zorganizovaní križiackych výprav sa pápežstvo stávalo skutočným centrom jednoty Európy a hlavou celého kresťanského západného sveta. Aj už spomenutá skutočnosť, že pápežský dvor sa stále viac podobal dvoru svetského panovníka, veľa napovedá o tom, že pápeži tohto obdobia chápali svoj úrad absolutisticky a že ich pontifikátmi začala etapa tzv. monarchického pápežstva, označovaná tiež pojmom „papocézarizmus“ (*papacaesarismus*).²⁰⁷ Myšlienky Gregora VII. prehlasujúceho duchovnú vládu pápeža nad celým svetom sa tak presadili v praxi najmä za pontifikátov slávnych pápežov – kánonistov 12. a 13. storočia.²⁰⁸ Tí si v dôsledku uplatňovania teó-

priamo vytvárala právo. V oblasti cirkevnej správy sa pápežove primaciálne právomoci týkali predovšetkým dozoru nad celým náboženským životom, zriadenia, rozdeľovania a rušenia biskupstiev, potvrdzovania nových reholí a ich regúl, erigovania opátstiev, vynímania kláštorov a biskupstiev spod moci diecéznych biskupov alebo metropolitov (exempcie), a od konca 12. storočia tiež potvrdzovania biskupov volených katedrálami kapitulami. Jedine z hľadiska posväcovacej moci (*potestas ordinis seu munus sanctificandi*) sa pápež od ostatných biskupov neodlišoval, s prirodzenou výnimkou možnosti jej neobmedzeného dovoleného vykonávania v rámci celej univerzálnej Cirkvi. Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 70.

²⁰⁵ Národní králi tímto aktem nestrácali svoju suverenitu, avšak fakticky uznali svoju lénnu závislosť od Apoštolskej stolice, ktorá v snahe o udržanie politickej rovnováhy síl v Európe začala reálne konkurovať cisárstvu. Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 114.

²⁰⁶ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 148 – 149.

²⁰⁷ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevní dějiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 428.

²⁰⁸ Z nich možno spomenúť najmä Alexandra III. (1159 – 1181), Inocenta III. (1198 – 1216), Gregora IX. (1227 – 1241), Inocenta IV. (1243 – 1254), Klementa IV. (1265 – 1268) a sčasti tiež Bonifáca VIII. (1294 – 1303). Keďže rozväzovacia a zaväzovacia právomoc pápeža, o ktorú sa výslovne opierala teória Gregora VII., sa v zásade týkala iba duchovnej moci a nebola celkom vhodnou k formálnemu obhájeniu a presadeniu svetovládnych pápežských nárokov, v období vrcholného stredoveku sa hľadali k ich podpore stále nové podklady a dôkazy. Cirkev sa tak nie raz úspešne dovolávala reálnych, niekedy i domnelých historických skutočností, pomocou ktorých sa snažila potvrdiť výnimočnosť svojho postavenia na Zemi, a to nielen v duchovnej, ale i svetskej oblasti. Nástup-

rie o priamej, respektíve nepriamej moci (*potestas directa seu indirecta*) nad svetskou mocou osobovali vo vzťahu k svetským panovníkom i viaceré trestnoprávne oprávnenia, ktoré spočívali predovšetkým v možnosti ich exkomunikácie, zosadenia, zbavenia poddaných záväzku vernosti voči nim a v určitých prípadoch i vyhlasovania štátnych zákonov za neplatné.²⁰⁹ I keď pápežstvo muselo od týchto myšlienok a ich praktickej realizácie začať najneskôr od začiatku 14. storočia postupne ustupovať, o ich vplyve na celkové usporiadanie ľudskej society možno hovoriť ešte za čias osvieten-ského absolutizmu postaveného na myšlienke, že všetka moc v štáte patrí panovníkovi. I keď niektorí bádatelia v tejto súvislosti odkazujú na rímsko-právne pramene potvrdzujúce výnimočné postavenie cisára (najmä princíp *princeps legibus solubus*), v skutočnosti to boli predovšetkým pápežské myšlienky o *plenitudo potestatis*, ktoré i v tomto období nepriamo dominovali ústavným zriadeniam jednotlivých štátov.

covia Gregora VII. tak nie raz podporovali svoje argumenty odkazmi na falzifikáty ako Konštantínova donácia (*Donatio Constantini*), či Pseudo-izidoriánske dekretálie (*Collectio pseudo-Isidoriana*), pričom aj spomenutá pravá zmluva vernosti z Quierzy z roku 754 bola interpretovaná v zmysle lénneho poddanstva cisára voči pápežovi. Okrem toho bolo poukazané na prenesenie cisárstva pápežom z Východu na Západ v roku 800 so zdôraznením pápežovho práva pomazať a korunovať cisára, ktoré bolo obdobne interpretované v duchu pápežskej lénnej zvrchovanosti. Keďže už od čias gregoriánskej reformy začalo dochádzať k desakralizácii cisárskej hodnosti, na základe čoho bol cisár vnímaný iba ako laik, presadil sa tiež názor, že minimálne v prípade hriechu je aj on podriadený súdu cirkevnej hierarchie tak, ako každý iný veriaci. Práve na podklade už uvedených argumentov si Cirkev vyhradila všeobecne poňaté právo rozhodovať i v čas-ných záležitostiach, pokiaľ sa tie čo i len okrajovo dotýkali jej dobra alebo duchovného blaha a spásy duší (*ratione peccati, non ratione domini*). Porov. PENNINGTON, K. – SOMERVILLE, R. (eds.): *Law, Church, and Society*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1977, s. 58 – 59.

²⁰⁹ I keď teda stredovekí pápeži vo všeobecnosti uznávali zvrchovanosť cisára i ďalších panovníkov v rýdzo svetských záležitostiach, v konečnom dôsledku ich takýmto postupom netrestali len ako veriach kresťanov, ale aj ako svetských vládcov. Z pohľadu historických udalostí však nebol často cirkevnoprávnym trestom postihnutý iba samotný panovník, ale spolu s ním i jeho poddaní, k čomu dochádzalo najmä v prípade použitia teritoriálneho interdiktú. Čo totiž predstavovala exkomunikácia pre jednotlivca, tým bol interdikt pre celý národ a po tom, čo vstúpil do platnosti, samotní poddaní obyčajne vyvíjali na svojich vládcov nátlak, aby sa kajali alebo abdikovali. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 145 – 146.

3.2 Správne právo

3.2.1 Avignonská kúria

3.2.1.1 Fiškalizmus

Medzi avignonských pápežov zaradujeme spolu sedem pápežov, konkrétne Klementa V. (1305 – 1314), Jána XXII. (1316 – 1334), Benedikta XII. (1334 – 1342), Klementa VI. (1342 – 1352), Inocenta VI. (1352 – 1362), Urbana V. (1362 – 1370) a Gregora XI. (1370 – 1378). Nemožno k nim však zaradiť pápežov sídliaich v Avignone počas obdobia Veľkej západnej schizmy (1378 – 1417), ktorí sú kvalifikovaní ako protipápeži.²¹⁰ Pápeži (ale i protipápeži) avignonského obdobia sú vnímaní väčšinou historikov ako osoby, ktoré majú zásluhu na neúnosnom finančnom zaťažovaní celej Cirkvi, zločinoch pri obsadzovaní cirkevných úradov a ich kumuláciách. Nespokojnosť a pobúrenie pritom vzbudzovali predovšetkým rozsah a metódy, ktorými nachádzali stále nové prostriedky a cesty k vyberaniu peňazných dávok a daní, aby si pomohli z trvalej finančnej krízy.²¹¹ Základy pre koncipovanie tejto pápežskej finančnej politiky označovanej aj ako „avignonský fiškalizmus“ a špecifických poplatkov v prospech avignonskej kúrie súviseli najmä s teóriou o *plenitudo administrationis*, ktorú vypracovali kánovníci v priebehu 13. storočia,²¹² a *plenario dispositio* potvrdenou v roku 1265 bulou Klementa IV. *Licet ecclesiarum*. Na ich báze pápeži disponovali právomocou centralisticky zasahovať do celej cirkevnej organi-

²¹⁰ Po poslednom avignonskom pápežovi bol zvolený protipápež Klement VII. (1378 – 1394) a po ňom Benedikt XIII. (1394 – 1417), ktorí sídlili opätovne v Avignone. Aj keď bol druhý menovaný v roku 1415 na všeobecnom koncile v Kostnici (1414 – 1418) vyhlásený za zosadeného ako „sprisahavec, schizmatik a heretik“ a musel utiecť do Peniscoly pri Valencii, považoval sa naďalej za jediného právoplatného pápeža a pri tomto názore zotrval až do svojej smrti. Po ňom boli zvolení ešte jeho dvaja bezvýznamní nástupcovia, protipápeži Klement VIII. (1423 – 1429) a Benedikt XIV. (1430 – 1437). Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevného I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 159; TOMKINS, S.: *Stručné dejiny kresťanství*. Praha: Volvox globator, 2009, s. 178 a RAPP, F.: *Svätá ríše rímska národa nemeckého (od Oty Veľikého po Karla V.)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 236.

²¹¹ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostolní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 173.

²¹² Väčšinu pápežských právomocí vo vzťahu k rezerváciám vymedzených benefícií napokon zhrnul v roku 1335 pápež Benedikt XII. v apoštolskej konštitúcii *Ad regimen*. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 4. Jeseň cirkevného stredoveku*. Levoča: Polypress, 2002, s. 36.

zácie od najnižších úradov až po najvyššie, udeľujúc pritom mnohé privilégiá (*privilegia*), exempcie (*exemptiones*) či rezervácie (*reservationes*) ešte neobsadených miest, predovšetkým vo forme provízií (*provisiones*), postulácií (*postulationes*) a expektancií (*expectantiae*).²¹³ Ak by sme mali vo všeobecnosti zhrnúť pápežské príjmy pochádzajúce z vlastných zdrojov, ale i poplatkov partikulárnych cirkví a svetských autorít, mohli by sme spomenúť v prvom rade *census*, predstavujúci príjmy z cirkevného štátu a výnosy z pápežských majetkov (v tomto období značne klesajúce).²¹⁴ K nim patrili poplatky exemptných kláštorov a kostolov či lénne platby kniežat a krajín (Neapol, Sicília, Korzika a Sardínia) vrátane tzv. peterského haliera (*denarius Sancti Petri*), vybraného v tomto období z Anglicka, Uhorska, Poľska a škandinávskych krajín.²¹⁵

Okrem rozličných ďalších poplatkov museli väčšie benefíciá pápežskej kúrii odvádzať desiatky (*pars decima*); interkalárne výnosy (*fructus medii temporis, ius deportuum*), ktoré predstavovali polovicu biskupských príjmov z prvého roka v úrade, odvádzané za udelenie benefícií rezervovaných Apoštolskej stolici, a *servitia communia* (*servitia Camerae Papae*), teda povinné poplatky biskupov a opátov za udelenie väčších benefícií patriacich pápežovi (vo výške tretiny dôchodku prvého roka).²¹⁶ Práve z týchto poplatkov sa vyvinuli známe, a za avignonského pápežstva rozsiahle vybrané, anáty (*annatae, primitiae*), predstavujúce poplatky vo výške príjmov prvého roka zo všetkých uprázdnených a nanovo odovzdaných benefícií.²¹⁷ Metropolití (arcibiskupi), ktorých právomoci boli vo vzťahu k sufra-

²¹³ Rozsiahlym využívaním rezervácií sa stali známymi najmä pápeži Klement V., Ján XXII. a Urban V. Províziami označujeme udelenie uvoľneného úradu za zásluhy v jednotlivom prípade. Pod pojmom „expektancia“ rozumíme čakateľský nárok prisľúbený istej osobe (duchovný čakateľ) za poplatok na benefícium, ktoré sa zatiaľ neuprázdnilo. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II.* Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 87.

²¹⁴ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve.* Kostolní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 173.

²¹⁵ Porov. MOLNÁR, A.: *Dvanásť storočí cirkevných dejín.* Praha: Kalich, 2008, s. 378 – 379.

²¹⁶ Neskôr sa objavujú i tzv. *servitia minuta*, ktoré predstavovali poplatky odovzdávané kardinálom a ďalším duchovným na pápežskom dvore. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II.* Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 88.

²¹⁷ Tento poplatok sa postupne rozvinul z biskupského práva požadovať požitky z prvého roku od osoby novo uvedenej do úradu. Už v roku 1305 ho však výslovne požadoval prvý avignonský pápež Klement V. aj zo všetkých vakantných benefícií v Anglicku. Jeho nástupca, pápež Ján XXII., si v roku 1319 dokonca nárokoval tieto poplatky zo všetkých

gánom výrazne okresané,²¹⁸ platili jednorazové poplatky za *pallium* a spolu s biskupmi odvádzali pravidelné poplatky pri príležitosti *visitationes (limitum)*, spojených s podávaním správy o stave svojich provincií, respektíve diecéz.²¹⁹ Platby sa požadovali tiež pri apeláciách, pri udeľovaní rôznych vyznamenaní a v mimoriadnych prípadoch zvykla Svätá stolica vyrubiť daň celej Cirkvi. Popri anátoch možno ako ďalšiu osobitosť avignonského pápežstva spomenúť vyberanie poplatkov vyplývajúcich z tzv. *ius spoli* (spoliačné právo). V tomto prípade išlo o hnutelný majetok zomrelých prelátoz nárokovany pápežmi, ktorý si do avignonských čias zásadne privlastňovali územné kniežatá.²²⁰ Tieto platby boli vyberané už od čias zvolenia pápeža Jána XXII. v roku 1316, prakticky až do spomínaného zosadenia Benedikta XIII. Kostnickým koncilom v roku 1417, približne od 200 duchovných. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že poplatky z uvedených mimoriadnych spôsobov obsadzovania benefícií sa stali bohatým prameňom pápežských príjmov, a tým i zdrojom rôznych prehrškov voči disciplíne, súvisiacich najmä so simóniou a široko rozvinutým nepotizmom.²²¹ Finančný systém avignonskej kúrie zároveň hlbšie zakorenil škodlivý zvyk kumulovania benefícií (*cumulus beneficiorum*) a rozšírenie systému komend, ktorý spočíval v udelení benefícia výlučne pre poberanie požitkov z neho istému klerikovi, bez zvýšenia jeho bremien a povinností. Tie boli totiž zvyčajne prikázané inému duchovnému, ktorý žil často v úplnej bie-

benefícií uprázdnených v rámci nasledujúcich dvoch rokov z celého kresťanského sveta. Porov. *Ibid.*, s. 19 – 21.

²¹⁸ Porov. DLUGOŠ, F.: *Koncily Katolíckej cirkvi*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtáššaka, 2005, s. 299.

²¹⁹ Túto povinnosť nariadil pápež Paschal II. (1099 – 1118) a na jej základe museli preláti prichádzať na tento účel každé štyri roky do Ríma. Potvrdená bola neskôr aj pápežom Gregorom IX. (1227 – 1241). Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 426.

²²⁰ Pojem *ius spoli* sa však používa ako *terminus technicus* až od konca 15. storočia, hoci statky, ktoré sa stávali predmetom tohto práva boli bežne nazývané ako *spolia* i v pápežských záznamoch pochádzajúcich zo 14. storočia. Porov. SAINT-PALAIIS D'AUSSAC, F. de: *Le droit de dépouille (jus spoli)*. Paris: Éditions A. Picard, 1930, s. 19. Právnické používanie pojmu *spoliatio* bolo od začiatku zaužívané najmä v súvislosti s násilným vypudením držiteľa z držby. Porov. WILLIMAN, D.: The Right of Spoil of the Popes of Avignon 1316 – 1415. In *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1988. Vol. 78, No. 6 (1988), s. 1.

²²¹ Tento inštitút uplatňovali prakticky všetci avignonskí pápeži, s výnimkou Benedikta XII. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 19 – 20.

de.²²² Keďže v tomto období existovali rôzne poplatky aj za privilégia a milosti (napríklad dišpenzy či odpustky), celkovou situáciou v Cirkvi začali byť znepokojení a pobúrení aj jednoduchí veriaci.²²³ Všetky peňažné požiadavky boli navyše od poplatníkov v prípade neochoty platiť bežne vymáhané prostredníctvom rôznych cenzúr či vyhrážok kliatbou.²²⁴ Čo sa týka polemiky vo vedeckej literatúre o veľkosti skutočne nadobudnutého majetku avignonských pápežov, môžeme minimálne konštatovať, že avignonská kúria bola v tomto období jednou z najväčších finančných mocností Európy.²²⁵

3.2.1.2 *Stylus curiae a usus forensis Rotae Romanae*

Pod pojmom *stylus Romanae curiae* sa od stredovekých čias rozumela procedurálna obyčajová prax jednotlivých cirkevných ústredných orgánov (*laudamenta curiae*), ktorá sa spočiatku prejavovala predovšetkým v obvyklom a zaužívanom postupe pri príprave listín.²²⁶ Pre pápežskú kúriu bolo totiž typické zachovávanie určitých pravidiel, pričom ich dodržanie bolo neskôr právne posudzované s účinkami *ad validitatem*.²²⁷ Tie boli čoskoro zbierané do tzv. zbierok formulárov (*libri diurni, libri formularum*), z ktorých sa postupne vyvinuli tzv. *regulae Cancellariae Apostolicae*, teda

²²² Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Tretí diel. Obdobie reforiem*. Bratislava: Dobrá kniha, 1995, s. 31.

²²³ Porov. MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008, s. 379.

²²⁴ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 174.

²²⁵ Florentský kronikár Giovanni Villani († 1348) totiž vo svojej *Nuova cronica* uviedol, že za pápeža Jána XXII. disponovala pápežská pokladnica sumou 25 miliónov dukátov. Väčšina bádateľov tieto závery spochybňuje a podľa odhadu uvádza sumu okolo milióna zlatých, ktorá sa za jeho nástupcu mala navýšiť ešte o ďalší pol milióna. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 18 – 19. Konkrétne sa predpokladá, že priemerné ročné zisky Apoštolskej komory (*Reverenda camera Apostolica*) vynášali v období pontifikátu pápeža Jána XXII. 230 000, za Benedikta XII. 165 000, za Klementa VI. 190 000, za Inocenta VI. 250 000, za Urbana V. 260 000 a za Gregora XI. 480 000 zlatých guldenov. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 4. Jeseň cirkevného stredoveku*. Levoča: Polypress, 2002, s. 37.

²²⁶ Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 155.

²²⁷ Bližšie ku konkrétnemu príkladu pozri napríklad McINERNEY, L.: A 1555 Papal *Bulla* for Clare Abbey. In *Journal of the Royal Society of Antiquaries*. Vol. 141 (2011), s. 128 – 148.

pápežské inštrukcie určené jednotlivým dikastériám.²²⁸ Tie konkrétne obsahovali hotové vzory (*formulae*) právnych úkonov a právnych listín spolu s výkladom k niektorým právnym ustanoveniam.²²⁹ Jednotlivé formuláre sa spočiatku ustalovali za pomoci právnych obyčají, neskôr však boli ustanovované priamo pápežskými nariadeniami. Za avignonského pápeža Jána XXII. napokon došlo v roku 1321 k ich zozbieraniam a upraveniu do pevného štatútu.²³⁰ Zo začiatku najmä zo zbierok formulárov a neskôr tiež za veľkého vplyvu regulí Apoštolskej kancelárie sa na pápežskom dvore postupne vytvorili i tzv. ustálené pravidlá kuriálnej agendy (*stylus curiae*), ktoré boli do dokonalosti rozpracované obdobne za avignonských čias. Týmto normami upravujúcimi predovšetkým administratívne postupy boli viazané všetky dikastéria, pričom potreba ich znalosti bola čoskoro rozširovaná aj na orgány nižšieho stupňa pôsobiace na partikulárnej úrovni. Ich dodržiavanie sa na celom kresťanskom Západe napokon čoskoro dotklo udeľovania cirkevných privilégií, indultov, dišpenzov či reskriptov.²³¹ Celkom prirodzene, kvôli nestálej a pravidelne sa meniacej situácii týkajúcej sa ponímania cirkevných majetkov sa *stylus curiae* aplikoval aj pri právnych aktoch súvisiacich s cirkevnými beneficiami.²³² Normy z neho vy-

²²⁸ Porov. KASAN, J.: *Prameny cirkevného práva. Dějinný vývoj*. Praha: Katedra historicko-právni na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 17.

²²⁹ Porov. AUGUSTINE, Ch.: *A Commentary on the New Code of Canon Law. Volume I. Introduction and General Rules (can. 1 – 86)*. St. Louis – London: Herder, 1918, s. 13, 15 a 23.

²³⁰ Ten bol neskôr sčasti reformovaný za pápežov Gregora XI. a Urbana VI. (1378 – 1389). Formálne ich potom publikoval aj pápež Martin V. (1417 – 1431) a osobitne pevnú formu nadobudli za pápežov Eugena IV. (1431 – 1437) a Mikuláša V. (1447 – 1455). V roku 1700 ich pápež Klement XI. (1700 – 1721) znovu upravil a vyjadril v 72 pravidlách. Tieto sa obsahom členili na *regulae expeditoriae, iudiciales, beneficiales, reservatoriae a revocatoriae*. Porov. PEJŠKA, J.: *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*. Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 82. Táto úprava sa zachovala až do pontifikátu Pia X. (1903 – 1914), ktorý v roku 1908 nariadil ich novú reformu. V roku 1910 tento pápež napokon upravil i spôsob vyhotovovania pápežských konštitúcií a búl. Tieto ustanovenia boli prevzaté aj do kánonov prvého Kódexu kánonického práva z roku 1917 (*Codex iuris canonici anno 1917*). Porov. cann. 260 – 264 CIC 1917. Porov. PRÜMMER, D. M.: *Manuale iuris canonici in usum scholarium*. Brigovia: Herder & Co., 1928, s. 22.

²³¹ Porov. PAOLO, S. Di: *Da regulae particolari a norme generali: verso un diritto amministrativo della Chiesa (XV–XVI sec.)*. In *Historia et ius*. Vol. 11 (2017), s. 2.

²³² Porov. HOTZ, B.: *Von der Dekretale zur Kanzleiregel: Prärogativen beim Benefizienerwerb im 14. Jahrhundert*. In BERTRAM, M. (ed.): *Stagnation oder Fortbildung? Aspekte des allgemeinen Kirchenrechts im 14. und 15. Jahrhundert*. Tübingen: Max Niemeyer, 2005, s. 197 – 220.

plývajúce tak boli podľa štýlu aktuálneho pápeža (*praesente Papa de stylo*) uplatňované pri obsadzovaní vyšších i nižších benefícií, a to bez ohľadu na spôsob, ako aj pri prechádzaní z jedného na druhé, pri ich uprázdňovaní vrátane osobitostí skúšky alebo prísahy, ktoré musel kandidát na benefícium absolvovať, respektíve zložiť.²³³

Prostredníctvom *stylus curiae* sa upravovali i pápežské provízie, ako aj priznávanie hodností a penzií.²³⁴ Výnimkou nebol ani súhlas Apoštolskej stolice k scudzovaniu cirkevného majetku, ku ktorému bolo potrebné pri prekročení stanovenej hodnoty získanie osobitného dekrétu vydávaného len za predpokladu, ak mal takýto úkon viesť k zjavnému prospechu Cirkvi. *Stylus curiae* sa bežne používal aj pri stanovení súdnej príslušnosti na súdenie tej-ktorej cirkevnoprávnej kauzy.²³⁵ To isté sa týkalo aj manželských káuz, a to nielen vo vzťahu k procesným smerniciam, ale tiež pri udeľovaní dišpenzov od manželských prekážok.²³⁶ Predmetné zásady boli relevantné aj pri kanonizačných procesoch, ako aj pri vedení trestnoprávných káuz.²³⁷ Pri druhých spomenutých tak bolo napríklad potrebné podľa *stylus curiae* posudzovať nevyhnutnosť uloženia trestu vrátane podmienok jeho odpustenia.²³⁸ Ak by sme mali pritom vo všeobecnosti zhrnúť základné zásady uplatňovania tohto inštitútu, základný princíp znel: *Stylus curiae facit*

²³³ Porov. BARBOSA, A.: *Pastoralis sollicitudinis sive de officio, et potestate episcopi, pars tertia. Omnia ad praxim utriusque fori, interioris scilicet, et exterioris, et ad jurisdictionis explicationem exigenda continens*. Lugdunum: Petrus Borda, Joannes et Petrus Arnaud, 1698, s. 113, 140, 148, 155, 189, 190, 192, 200, 201 a 228.

²³⁴ Porov. PAOLO, S. Di: *Da regulae particolari a norme generali: verso un diritto amministrativo della Chiesa (XV–XVI sec.)*. In *Historia et ius*. Vol. 11 (2017), s. 27. K pápežským províziám bližšie pozri BARRACLOUGH, G.: *Papal Provisions. Aspects of Church History Constitutional, Legal and Administrative in the Later Middle Ages*. Oxford: Blackwell, 1935.

²³⁵ Porov. BARBOSA, A.: *Pastoralis sollicitudinis sive de officio, et potestate episcopi, pars tertia. Omnia ad praxim utriusque fori, interioris scilicet, et exterioris, et ad jurisdictionis explicationem exigenda continens*. Lugdunum: Petrus Borda, Joannes et Petrus Arnaud, 1698, s. 312, 332, 351, 376, 385 a 390.

²³⁶ Porov. HILLING, N.: *Procedure at the Roman Curia. A Concise and Practical Handbook*. New York: Joseph F. Wagner, 1909, s. 125.

²³⁷ Porov. PAOLO, S. De: *Verso la modernità giuridica della Chiesa. Giovanni Francesco Pavini (ca. 1424 – 1485): la stampa, le decisiones, le extravagantes e la disciplina amministrativa*. In *Pubblicazioni online del DHI Roma*. Roma: Büro für Typographie und Buchgestaltung, 2018, s. 151.

²³⁸ Porov. GOMES, L.: *Regulae, ordinationes, et constitutiones Cancellariae Apostolicae*. Parisius: Apud Arnoldum Langelier in secunda columna aulae Palatii, 1547, s. 38.

ius.²³⁹ Podľa všeobecnej teórie sa mali v súlade s ním dokonca interpretovať aj jednotlivé zákony panovníkov, pričom len ten jediný mohol proti nemu konať, s jasnou narážkou na pápežské práva, z dôvodu plnosti svojej moci (*ex potestatis plenitudine*). Zároveň platilo univerzálne pravidlo nevyhnutnosti napodobňovania *stylus curiae*, ktoré v súlade s princípom *Stylum curiae Romanae ordinarios decet imitari* na prvom mieste zaväzovalo miestnych ordinárov.²⁴⁰ Tí v nadväznosti na to potom neváhali požadovať to isté od svojich podriadených v jednotlivých územných jednotkách svojich diecéz (najmä v dekanátoch a farnostiach), a to v súlade so *stylus ordinarii*.²⁴¹ Najmä z toho dôvodu sa viacero autorov oprávnené zhodlo v tvrdení, že pápežská kúria používala svoje pravidlá (najmä pravidlá kancelárie) ako prostriedok k ukázneniu administratívy nielen v rámci univerzálnej Cirkvi, ale taktiež v cirkvách partikulárnych.²⁴²

Neboli to však len ustanovenia hmotného administratívneho práva, respektíve priamo procesné smernice, ktoré boli pod pojem *stylus curiae* subsumované. Extenzívny výkladom sa totiž došlo k záveru, že k nemu je potrebné zaradiť taktiež štýl súdov, predovšetkým najvyšších tribunálov Apoštolskej stolice, ktoré mali byť v sile právnej obyčaje (*usus forensis, stylus iudicandi*) nasledované aj súdmi nižšieho stupňa.²⁴³ Predovšetkým jurisprudencia avignonskej Roty, premenovanej po pápežskom návrate do Ríma na Rímsku Rotu (*Rota Romana*), disponovala v kánonickoprávnej jurisprudencii i praxi osobitým a výnimočným postavením. Od roku 1336

²³⁹ Porov. LAYMANNUS, P.: *Commentariorum in librum primum decretalium repertorium seu compendiosa per alphabeticum ordinem descriptio*. Dilinga: Ignatius Mayer, 1664, s. 279.

²⁴⁰ GOMES, L.: *Regulae, ordinationes, et constitutiones Cancellariae Apostolicae*. Parisius: Apud Arnoldum Langelier in secunda columna aulae Palatii, 1547, s. 12.

²⁴¹ Porov. BARBOSA, A.: *Pastoralis sollicitudinis sive de officio, et potestate episcopi, pars tertia. Omnia ad praxim utriusque fori, interioris scilicet, et exterioris, et ad jurisdictionis explicationem exigenda continens*. Lugdunum: Petrus Borda, Joannes et Petrus Arnaud, 1698, s. 515.

²⁴² Z toho dôvodu dochádzalo v 15. storočí k precizovaniu uvedených pravidiel predovšetkým v kontexte zaužívaných postulátov *ius commune*. Porov. PAOLO, S. Di: *Da regule particolari a norme generali: verso un diritto amministrativo della Chiesa (XV–XVI sec.)*. In *Historia et ius*. Vol. 11 (2017), s. 1 a MEYER, A.: *L'amministrazione del patrimonio ecclesiastico. Un aspetto del diritto canonico poco studiato*. In *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*. Vol. 46 (2016), s. 224 – 244.

²⁴³ Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 98.

bola navyše z rozhodnutí tohto tribunálu pravidelne zostavovaná zbierka pod názvom *decisiones Romanae Rotae*, k čomu dochádza dodnes.²⁴⁴ V týchto súvislostiach možno spomenúť predovšetkým poklasický rímsko-právny prístup *auctoritas rerum perpetuo similiter iudicatarum*, ktorý bol v kánonistike nasledovaný prinajmenšom v teórii od 6. do 15. storočia (minimálne pri rozsudkoch pápeža vo vzťahu k osobám).²⁴⁵ Z toho dôvodu sa najneskôr v období neskorého stredoveku všeobecne presadil princíp *decisiones faciunt ius*.²⁴⁶ Ako konkrétny príklad možno spomenúť vplyvy rozhodovacej činnosti Roty na fungovanie tribunálov Rímskej inkvizície.²⁴⁷ Práve ustálené pravidlá a obyčaje uznávané týmto pápežským tribunálom tak v konečnom dôsledku ovládali inkvizičný proces a spôsoby jeho fungovania do najmenších detailov.²⁴⁸ Ako pritom dosvedčujú diela viacerých iných kánonistov, *stylus curiae* bol pri jej formovaní zohľadňovaný neustále.²⁴⁹ I keď v platnom kánonickom práve platí, že žiadny súdny rozsudok,

²⁴⁴ Moderná podoba tejto zbierky obsahujúca vybrané rotálne rozsudky sa objavuje v roku 1912 a stala sa nielen dobre známou, ale tiež veľmi obľúbenou pri práci miestnych tribunálov. Porov. MENDONÇA, A.: *Rotal Anthology. An Annotated Index of Rotal Decisions from 1971 to 1988*. Washington: Canon Law Society of America, 1992.

²⁴⁵ Porov. WILLOCK, I. D.: A Civil Lawyer Looks at the Canon Law. In *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 11 (1962), No. 1, s. 96; WERNZ, F. X. – VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus I. Normae generales*. Roma: Apud aedes Universitatis Gregorianae, 1938, s. 248 a CRNICA, A.: *Commentarium theoreti-co-practicum Codicis iuris canonici. Vol. 1. Normae generalis et de personis*. Šibenik: Typis Typographiae „Kačić“, 1940, s. 41.

²⁴⁶ Porov. Grat., D. 20, c. 3; X 2,27,16; VI 1,3,14 a 1,5,1. Bližšie k tejto problematike a zaujímavým úvahám pozri PAOLO, S. De: Verso la modernità giuridica della Chiesa. Giovanni Francesco Pavini (ca. 1424 – 1485): la stampa, le decisiones, le extravagantes e la disciplina amministrativa. In *Pubblicazioni online del DHI Roma*. Roma: Büro für Typographie und Buchgestaltung, 2018, s. 57 – 58.

²⁴⁷ Bližšie k tejto problematike z najnovšej literatúry pozri napríklad ARON-BELLER, K. – BLACK, Ch. (eds.): *The Roman Inquisition. Centre versus Peripheries*. Leiden – Boston: Brill, 2018.

²⁴⁸ Viacerí autori zároveň uvádzajú, že na rozdiel od Roty, ktorej pravidlá sa vo viacerých ohľadoch podarilo ustáliť ešte v priebehu 14. storočia a potom viac-menej stagnovali, inkvizičné postupy sa neustále dynamicky menili a prispôbovali okolnostiam, stávajúc sa tak istým druhom procesu *sui generis*, ktorý zohľadňoval popri platnej legislative taktiež doktrínu, jurisprudenciu (obsiahnutú najmä v rímsko-kánonickom práve) i relevantné právne obyčaje. Porov. MAYER, T. F.: *The Roman Inquisition: A Papal Bureaucracy and its Laws in the Age of Galileo*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013, s. 157 – 158 a 160.

²⁴⁹ Niektorí autori pritom výslovne uvádzajú, že rímska inkvizícia *de facto* pracovala s precedensmi na spôsob „case law“. *Ibid.*, s. 162. Napriek tomu, že v kontinentálnom práv-

ani ten vydaný tribunálmi Apoštolskej stolice, nemôže mať silu univerzálneho zákona, všetko naznačuje, že rozhodnutia Roty vydávané opakovane v podobných prípadoch zavádzali v histórii tzv. súdnu obyčaj (*usus forensis*), ktorou boli sudcovia nižšieho stupňa viazaní nielen *de facto*, ako je to dnes, ale taktiež *de iure*.²⁵⁰

3.3 Záver

V prvej časti tejto kapitoly sme poukázali na skutočnosť, že pápežstvo sa neuspokojilo s vybojovaním si nezávislosti na svetskej moci po tom, čo sa mu podarilo presadiť zásadu, že svetské authority sa nesmú miešať do vnútorných cirkevných záležitostí. Pápeži si totiž čoraz viac uvedomovali svoju principiálnu nadradenosť nad predstaviteľmi svetskej moci a z toho dôvodu sa domáhali svetovlády, a to najmä na úkor rozpinajúceho sa cisárstva. Videli sme tiež, že celé stredoveké ľudstvo jednotné vo viere vnímalo svoj konečný stav a poslanie v duchu koncepcie všeobecnej cirkvi (*Ecclesia universalis*), v ktorom mala svetská i duchovná moc rôzne funkcie, avšak obe mali smerovať k tomu istému cieľu – dosiahnutiu večného blaha duší. Keďže aj svetskí predstavitelia vychádzali z rovnakých myšlienok a svoju moc vnímali ako udelenú od Boha, ich boj bol v konfliktoch s pápežstvom prakticky vopred prehraný.²⁵¹ Práve Cirkev totiž vystupovala ako neomylný vodca, ktorý ako jediný mohol ľudstvo doviesť k spomenutému cieľu. Zásadné víťazstvá Cirkvi v sporoch so svetskou mocou začali byť postupom času napokon ohrozované predovšetkým kvôli prehlbujúcemu sa nacionalizmu a upevňovaniu postavenia jednotlivých národných

nom systéme, ktorého formu kánonické právo pomáhalo výrazne budovať, nie sú súdne rozsudky akceptované ako prameň kánonického práva, keďže sudcom nie je *ex facie* priznané právo tvorcu práva, v prípade historického kánonického práva platilo, že je nevyhnutné dosahovať vysoký stupeň konzistentnosti pri interpretácii *lex scripta*, a to predovšetkým v záujme právnej istoty. Porov. WILLOCK, I. D.: A Civil Lawyer Looks at the Canon Law. In *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 11 (1962), No. 1, s. 95.

²⁵⁰ Porov. POLÁŠEK, F.: *Procesní právo*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, 2003, s. 13n a Ioannes Paulus II, *Allocutio ad Romane Rotae iudices*. In AAS 85 (1993), s. 141. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V.: *Vplyvy usus forensis Rotae Romanae na sekulárne súdnictvo v ranom novoveku*. In *Všehrd*. Vol. 100 (2019).

²⁵¹ Porov. BŮŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 152.

štátov, ktoré sa už necítili byť viazané ani voči pápežstvu, ani cisárstvu. Práve narastajúce sebavedomie stavovských štátov sa napokon stalo najdôležitejším prvkom, ktorý definitívne porazil stredoveké univerzalistické koncepcie a zničil i stredovekú jednotu rodiny západných národov. Aj keď sa teda pápežstvu podarilo v boji o antickú koncepciu poraziť rímsko-nemecké cisárstvo, nemalo už dostatok ďalších síl na vnútenie svojej nadradenosti prebúdžajúcim sa národným štátom.²⁵² I napriek tomu však idey presadzované za čias pápežskej teokracie, ktoré vtlačili kresťanského ducha aj do sekulárnoprávnych noriem, zostali súčasťou národných partikulárnych právnych systémov (najmä v rovine ústavného práva) po celé stáročia. Bez *ius commune* by totiž jednotlivé *iura propria* nikdy nemali takú životaschopnosť, a tak rozsiahly dopad na ľudské svedomia, čo napokon každému právnemu systému zabezpečuje zo strany jeho adresátov prirodzenú akceptovateľnosť a rešpekt.²⁵³

Čo sa týka avignonského fiškalizmu, aj napriek viacerým negatívam nemožno avignonských pápežov označiť výlučne za osoby nehodné, poprípade ich prirovnať k pápežom známeho obdobia *saeculum obscurum*.²⁵⁴ Práve oni sa totiž viackrát pričínili o zloženie zbraní v prebiehajúcej storočnej vojne medzi Francúzskom a Anglickom (1337 – 1453), opätovne začali misijnú akciu na Ďalekom východe, v Číne a Indii a vrátili sa tiež k otázke zjednotenia pravoslávneho Východu s katolíckym Západom. Veľké zásluhy majú i na rozvoji kresťanskej kultúry, a to najmä vďaka výdatnej podpore univerzitných štúdií.²⁵⁵ Napriek tomu profrancúzska politika a hromadenie bohatstva v ich rukách viedlo k ďalekosiahlym následkom, ktoré predznamenal na dlhý čas cirkevno-politický vývoj v Európe, predovšetkým z hľadiska vzťahu pápežskej kúrie k cisárstvu, národným kráľom a jednotlivým partikulárnym cirkvám. Aj po odchode pápeža Gregora XI. do Ríma (r. 1377) a skorom začiatku Veľkej západnej schizmy (1378 – 1417) totiž

²⁵² Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny II.* Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 361.

²⁵³ Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800.* Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 156 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition.* London: Harvard University Press, 1983, s. 152.

²⁵⁴ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 2. Raný kresťanský stredovek.* Levoča: Polypress, 2001, s. 102 – 105 a MOLNÁR, A.: *Dvanásť stolletí cirkevných dejín.* Praha: Kalich, 2008, s. 262 – 263.

²⁵⁵ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 4. Jeseň cirkevného stredoveku.* Levoča: Polypress, 2002, s. 25.

pápežstvo disponovalo dostatočnou autoritou na to, aby mohlo naďalej dochádzať k vyberaniu poplatkov zavedených avignonskou kúriou. Hlavný rozdiel spočíval jedine v skutočnosti, že počas tohto obdobia boli predmetné platby inkasované dvomi a potom tromi pápežmi.²⁵⁶ I keď neskôr sa podarilo sčasti dopady avignonskej fiškálnej politiky eliminovať alebo aspoň zmierniť, ojedinelé snahy o jej opätovné zavedenie sa objavovali naďalej.²⁵⁷ Vo všeobecnosti tak môžeme konštatovať, že avignonské zajatie so sebou prinieslo značný úpadok univerzalistickej prestíže pápežstva, nárast autority kardinálskeho kolégia a urýchlenie procesu formovania autonómnych národných cirkví, ktoré boli prakticky nezávislé od pápeža.²⁵⁸

Ako sme už naznačili, všetky platobné tituly a množstvo administratívnych úloh na jednej strane prirodzene zvyšovali príjmy kúrie, na strane druhej však viedli k enormnému rozšíreniu úradníckeho aparátu, ktorého vydržiavanie bolo značne nákladné.²⁵⁹ Ako sme už ale uviedli, pápežská kúria bola nepriamo nútená siahať k týmto praktikám kvôli zlepšeniu svojej permanentne zlej finančnej situácie, a to najmä z dôvodu vysokého počtu personálu a úloh, ktoré na pápežstve spočívali. Zároveň išlo o dôsledok kuriálneho centralizmu a pápežských snáh vyplývajúcich z presadzovania teórií o *plenitudo potestatis* voči svetskej moci. Zaujímavosťou zostáva, že väčšina platobných titulov požadovaných avignonským pápežstvom nemala v skutočnosti oporu v staršom kánonickom práve.²⁶⁰ Finančné požiadavky voči jednotlivým partikulárnym cirkvám tak boli nárokované zásadne administratívnou cestou, na základe oprávnení vyplývajúcich zo spomína-

²⁵⁶ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Tretí diel. Obdobie reforiem*. Bratislava: Dobrá kniha, 1995, s. 37.

²⁵⁷ Napríklad pápež Pavol II. (1464 – 1471) vyhlásil v roku 1469 bulou anáty (*quindennia*) na benefíciá pripojené ku každej korporácii, ktoré mali byť vyberané každých 15 rokov (teda nie pri každej prezentácii). Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 4. Jeseň cirkevného stredoveku*. Levoča: Polypress, 2002, s. 236 – 237.

²⁵⁸ Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách. Cirkve v 49 pokoleniach*. Bratislava: Lúč, 1997, s. 371.

²⁵⁹ Treba však poznamenať, že veľkú zásluhu na tomto úpadku mali i svetskí panovníci, predovšetkým cisári, ktorí sa stále domáhali odmien pre svojich verných služobníkov na účet Cirkvi. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 155.

²⁶⁰ Napriek tomu je celkom zřejmé, že tieto práva boli priznávané výhradne Apoštolskej stolici a v 16. storočí o nich už takmer nikto z cirkevných právnikov nepochyboval. Porov. RAVIER, A.: *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježíšovo*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002, s. 31.

ných *plenitudo administrationis* a *plenaria dispositio*.²⁶¹ Práve neexistencia opory v kánonickoprávnej tradícii vzbudzovala u platiacich vlnu nevôle a poskytovala im hlavný argument pre vznášanie námietok voči pápežskému uzurpovaniu týchto práv. I keď avignonský fiškalizmus, ospravedlňujúci vyberanie anátov a ďalších poplatkov viedol k rozsiahlej nespokojnosti svetských panovníkov, tí sa na druhej strane neváhali touto politikou inšpirovať aj pri spravovaní vlastných dvorov. O jej rozšírenosti vypovedá napríklad aj skutočnosť, že popri európskych vládcoch boli poplatky vo forme anátov a *media* anátov neskôr zavedené aj v španielskom miestokráľovstve Peru v Latinskej Amerike.²⁶² V podobných súvislostiach možno spomenúť aj spoliačné právo uplatňované napríklad aj rímsko-nemeckými kráľmi, ktorí si nárokovali léna uvoľnené vymretím rodu ich držiteľov (išlo o tzv. odúmrté).²⁶³ Obdobne možno spomenúť aj odpustkovú prax, rozsiahle rozšírenú za čias avignonského pápežstva, ktorá bola zo strany sekulárnych autorít neskôr bežne zneužívaná aj k financovaniu štátnych rozpočtov.²⁶⁴

Pokiaľ ide o *stylus curiae*, tak ako sa Rímska kúria spočiatku inšpirovala dvormi svetských panovníkov, predovšetkým Salských, Otovských a Karlovských cisárov, neskôr sa spôsoby jej fungovania rozvinuté a dotiahnuté prakticky do dokonalosti za čias avignonského pápežstva stali vzorom pre fungovanie ústredných orgánov svetských autorít, ktoré sa obdobne usilovali o centralizáciu štátnej správy s cieľom upevniť svoje postavenie. Pravidlá kuriálnej agendy tak mali počas svojho vývoja stály vplyv nielen na vývoj cirkevného práva, ale tiež na právo svetské (najmä správne).²⁶⁵ Ako prvý príklad možno spomenúť inšpirovanie sa svetských kúrií avignonský-

²⁶¹ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Tretí diel. Obdobie reforiem*. Bratislava: Dobrá kniha, 1995, s. 31.

²⁶² Tie boli vyplácané španielskej korune pri vymenovaní určitej osoby do štátneho zastupiteľského úradu v Peru, pričom platiť sa mali na dvakrát. Prvá polovica konkrétne pri vymenovaní, druhá až po roku pôsobenia vo funkcii. Cieľom zavádzania týchto opatrení malo byť v tomto prípade najmä riešenie finančnej krízy španielskeho kráľovského dvora v roku 1631. Porov. PUCHOVSKÝ, J.: *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 167 – 168.

²⁶³ Porov. RAPP, F.: *Svätá ríša rímska národa nemeckého (od Oty Velikého po Karla V.)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 195.

²⁶⁴ Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 142 a 149.

²⁶⁵ Porov. MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 68 a 73.

mi zbierkami formulárov, ktoré boli v tomto období vytvárané a aplikované na celom kresťanskom Západe, a to dokonca aj v Anglicku snažiacom sa v uvedenom čase o eliminovanie kánonickoprávnych a rímskoprávnych vplyvov na tamojší právny systém. Niektorí autori ich pritom v tejto krajine označovali za „amalgám notárskych a kánonistických znalostí v administratívnej i súdnej oblasti“. I predmetné formuláre obsahovali predovšetkým rôzne vzory poverení, dekrétov, žalôb, odpovedí atď. V súlade s nimi mali pracovať dokonca aj úradníci pôsobiaci pri Canterburskej katedrále, ktorí ich používali pri vystavovaní rezignačných listín na cirkevné benefíciá, odvolaniach či pri vyhlasovaní pápežských jubileí. S ich používaním sa pritom nemalo prestať ani po vypuknutí reformácie. Neskôr sa k uvedeným príruččkám pridali viaceré ďalšie osobité diela, ktoré zachytávali prax nielen cirkevných, ale tiež sekulárnych administratívnych či súdnych orgánov.²⁶⁶

Pokiaľ ide o súdnictvo, vzory fungovania avignonskej kúrie, najmä tamojšej Roty, rozsiahle zohľadňovali sekulárne authority pri zriaďovaní svojich súdov pôsobiacich na centrálnej úrovni. Uvedené možno ilustrovať príkladom aragónskeho kráľa Alfonza I. Aragónskeho (1442 – 1458), ktorý v Neapolskom kráľovstve ustanovil ako najvyšší tribunál *Sacro Regio Consiglio* s cieľom reorganizovať podľa vzoru pápežskej kúrie tribunály v kráľovstve hierarchicky.²⁶⁷ I z pohľadu rozsahu kompetencií a postavenia bolo možné tento súd prirovnať k statusu pápežskej Roty.²⁶⁸ *Decisiones* tohto súdu boli navyše obdobne kvalifikované ako *consitutiones Regni Neapolis* a oficiálne sa považovali za základnú a najdôležitejšiu súčasť *ius Regni*. Okrem toho prívlastok „*Sacro*“ odkazoval na tradíciu priameho výkonu spravodlivosti na súde suveréna *ex divina potestate*, na základe čoho platilo, že status sudcov bol posvätný a súdili *tamquam Deus*. Výnimočnosť tohto tribunálu je zrejmá taktiež z neformálnosti procesu zachovávaného, ktorý mal prebiehať v zásade len v súlade s *veritas, aequitas* a *conscientia*. *Decisiones Sacro Regio Consiglio* vyslovené súdom *sub nomine Regiae Ma-*

²⁶⁶ Porov. OWEN, D. M.: *The Medieval Canon Law. Teaching, Literature and Transmission*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 31, 33, 40, 42 a 47.

²⁶⁷ Porov. PESCIONE, R.: *Corti di Giustizia nell'Italia meridionale dal periodo normanno a l'epoca moderna*. Bologna: A. Forni, 2001, s. 196 a CASSANDRO, G.: *Sulle origini del Sacro Regio Consiglio napoletano*. In *Studi in onore di Riccardo Filangieri. Vol. II*. Napoli: L'Arte tipografica, 1959.

²⁶⁸ Porov. MILETTI, M. N.: *Tra equità e dottrina. Il Sacro Regio Consiglio e le „decisiones“ di V. De Franchis*. Napoli: Jovene, 1995, s. 105 – 121.

jestatis boli navyše považované za konečné a nesporné, t. j. ich revízia neprichádzala do úvahy prostredníctvom riadnych opravných prostriedkov. Proti jeho rozsudkom tak bolo možné aplikovať len mimoriadnu *reclamatio* s cieľom dosiahnuť zmenu rozsudku zo strany toho istého sudcu, ktorý ho vyriekol. Samotný revízny proces však nepozastavoval výkon právnych účinkov rozhodnutia samotného.²⁶⁹

Pokiaľ ide o ďalšie paralely medzi rozhodnutiami neapolského najvyššieho súdu a *stylus Romanae curiae*, právnou záväznosťou sa vyznačovali predovšetkým *decreta* vydané prostredníctvom Sacro Regio Consiglio *iunctis aulis*, k čomu dochádzalo pri *maxima causae congitio*.²⁷⁰ Okrem toho autorita rozsudkov neapolského najvyššieho súdu stúpila pri rozhodnutiach v analogických kauzách natolko, že *usu fori* boli priamo považované za právne záväzujúce, k čomu dochádzalo už v rámci *binæ iudicaturae*. Z toho vyplývalo, že už dva zhodné rozsudky viedli k vytvoreniu skutočnej *consuetudo iudicandi*, spôsobujúcej konsolidáciu súvislého a stáleho trendu alebo *stylus curiae* v rámci celého kráľovstva.²⁷¹ Právna realita pritom dokazovala, že rozsudky Sacro Regio Consiglio považoval za právne záväzné nielen samotný najvyšší tribunál, ale tiež kráľovské sudy nižšieho stupňa. Tie mali byť viazané k zjednoteniu svojich rozsudkov s *decisiones* najvyššieho súdu, a to dokonca aj *contra legem*.²⁷² Aj keď v skutočnosti nebolo formálne potvrdené žiadne pravidlo v zmysle tradičného „common law“ princípu *stare decisis* a hoci *decisiones* Sacro Regio Consiglio neboli oficiálne považované za prameň práva, samotný súd ich kvalifikoval v kontexte nositeľov *vis legis*, a preto ich považoval za záväzné aj pre budúcnosť. Je teda zrejmé, že podobne ako pri pápežskom *stylus curiae*, aj rozhodnutia Sacro Regio Consiglio v skutočnosti zohrávali úlohu skutočného prameňa

²⁶⁹ Porov. FREDA, D.: Rise and Fall of a Superior Court: the Sacro Regio Consiglio v. the Consiglio Collaterale. In *Forum historiae iuris*. Vol. 9 (2016), s. 9.

²⁷⁰ Porov. VALLONE, G.: *Le „decisiones“ di Matteo d’Afflitto*. Lecce: Milella, 1988, s. 41 – 105.

²⁷¹ Porov. FREDA, D.: Rise and Fall of a Superior Court: the Sacro Regio Consiglio v. the Consiglio Collaterale. In *Forum historiae iuris*. Vol. 9 (2016), s. 6 – 7.

²⁷² Ak by nižšie postavené tribunály nenasledovali *decisiones* Sacro Regio Consiglio, ten mohol prevziať kauzy na rozhodnutie a rozhodnúť ich *per saltus* alebo aplikovať *ius corrigendi* v rámci konania o odvolaní, prípadne mohol kvalifikovať rozhodnutie vyhlásené nižším súdom *contra stylum* alebo dokonca *contra ius commune* v kontexte *iniustitia* alebo *nullitas ipso iure*. Porov. MILETTI, M. N.: *Stylus iudicandi. Le raccolte di „decisiones“ del Regno di Napoli in età moderna*. Napoli: Jovene, 1998, s. 195 – 215.

práva, pričom jurisdikcia najvyššieho súdu minimálne v teoretickej rovine zahrnula aj *potestas condendi leges*.²⁷³ Teória *vis legis* týkajúca sa rozhodnutí Sacro Regio Consiglio, ktorá bola publikovaná v mnohých zbierkach široko cirkulujúcich v rámci i mimo Neapolského kráľovstva, napokon vytvorila podľa vzoru fungovania pápežskej Roty v rámci tamojšej právnej kultúry určitý *τόπος*, ktorý bol neskôr prijatý aj ďalšími európskymi vyššími súdmi, a to najmä v období 16. storočia.²⁷⁴

Z ďalších príkladov možno v naznačených súvislostiach uviesť i fungovanie Civilnej roty (Rota Civile di Genova) zriadenej v roku 1528 v Janove (*Genua*), ako jednom z najdôležitejších stredísk vtedajšieho európskeho obchodu.²⁷⁵ I v prípade tohto súdu sa priznávala osobitná hodnota prameňom obsiahnutým v *decisiones* a *regulae*, pričom často sa tiež odkazovalo na rozhodnutia vydané *de stylo et forma regularum Rotae*.²⁷⁶ Odkaz na *regulae Rotae* sa pritom nemenne delil do dvoch zložiek. Prvá sa týkala *forma* a dávala dôraz na terminológiu a zaužívanú interpretáciu vymedzených slovných obratov. Keďže totiž na súde pôsobili univerzitne vzdelaní právnici, rotálny štýl sa z formálneho hľadiska musel prejavovať predovšetkým v technickej vycibrenosti jazyka a používaných konceptoch. Druhý sa týkal termínu *stylus*, ktorý naznačuje určité formalizovanie rozhodovania budúcich prípadov na základe káuz už predtým rozsúdených, a to v zmysle fungovania precedensov v rámci anglo-amerického „case law“.²⁷⁷ Podobne ako pápežská Rota, aj janovská Civilná rota teda rozhodovala v súlade s praxou *ita videtur servari in Rota*, a to v súlade s tradíciou *ius commune*.²⁷⁸ Janovská Rota tiež bežne citovala vlastné precedensy aj v snahe poskytnúť podporu pre budúcu aplikáciu nových procesnoprávných prvkov vychádzajúcich z kombinácie miestnych elementov s prvkami univerzálnymi.

²⁷³ Porov. FREDA, D.: Rise and Fall of a Superior Court: the Sacro Regio Consiglio v. the Consiglio Collaterale. In *Forum historiae iuris*. Vol. 9 (2016), s. 10.

²⁷⁴ Bližšie k tejto problematike pozri ASCHERI, M.: *Tribunali, giuristi e istituzioni dal medioevo all'età moderna*. Bologna: Il Mulino, 1995, s. 211n.

²⁷⁵ Bližšie k tejto problematike pozri EPSTEIN, S. A.: *Genoa & the Genoese, 958 – 1528*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2001.

²⁷⁶ Porov. GROSSI, P.: *Lordine giuridico medievale*. Roma – Bari: Laterza, 1995, s. 53.

²⁷⁷ Porov. PIERGIOVANNI, V.: The Rise of the Genoese Civil Rota in the XVIth Century: The „*Decisiones de mercatura*“ Concerning Insurance. In PIERGIOVANNI, V. (ed.): *Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History*. Vol. 2. Berlin: Duncker & Humblot, 1987, s. 29.

²⁷⁸ Porov. PIERGIOVANNI, V.: Genoese Civil Rota and Mercantile Customary Law. In *Atti della Società Ligure di Storia Patria*. Vol. 52 (1906), s. 1226.

Takto zároveň vytvárala vlastný *stylus*, ktorý mal byť uznávaný všeobecne, a to spôsobom podobným v tom čase uplatňovanému a široko známemu pápežskému *stylus curiae*. Uvedené možno ilustrovať taktiež skutočnosťou, že medzi *auctoritates* citovanými na podporu tohto tvrdenia sa spomínajú pápežská Rota a neapolské Sacro Regio Consiglio, ktoré výslovne odmietli vonkajšie zásahy do svojej činnosti a zároveň požadovali, aby bola ich prax nasledovaná *in omnibus mundi partibus*.²⁷⁹

²⁷⁹ Porov. POHLMANN, H.: Die Quellen des Handelsrechts. In COING, H. (ed.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band I. Mittelalter (1100 – 1500). Die Gelehrten Rechte und die Gesetzgebung*. München: C. H. Beck, 1973, s. 801.

4 KÁNONICKÉ TRESTNÉ PRÁVO

Kánonické právo, ako najstarší platný právny systém vôbec, sa po celé stáročia považovalo za jeden z najvplyvnejších elementov ovplyvňujúcich vývoj ľudstva. Ako sme už uviedli, najvýraznejšie sa uvedené skutočnosti prejavili v období stredoveku, keď Katolícka cirkev prakticky nastavila fungovanie vtedajšej society podľa svojich predstáv, čo našlo svoje vonkajšie vyjadrenie najmä vo výraznej klerikalizácii a sakralizácii spoločenského života a neskôr tiež v snahách o vytvorenie teokratickej kresťanskej republiky (*res publica Christiana*) s pápežstvom na čele. Počas tohto, tzv. zlatého obdobia cirkevných dejín, s ktorým sa spájajú i začiatky modernity (*modernitas*) ľudskej spoločnosti (tzv. renesancia 12. storočia),²⁸⁰ došlo aj k obnoveniu právnických štúdií, postavených na výučbe klasických právnických systémov rímskeho a kánonického práva. Práve o idey učencov ich rozvíjajúcich opierali svoju vládu spočiatku nielen pápeži, ale i cisári, v čom boli neskôr nasledovaní národnými kráľmi. Kým rímske právo sa odjakživa považovalo za právo „par excellence“ v oblasti práva súkromného, kánonické právo zastávalo obdobné pozície v práve verejnom. S ohľadom na kvalitu kánonistickej vedy a praxe a absentujúce kvality rímskeho trestného práva s určitou neprekvapuje, že vtedajšie i novo formujúce sa trestné právo bolo vystavené predovšetkým kánonickoprávny vplyvom.²⁸¹ I keď sa v posledných troch storočiach na to v súvislosti s celkovou sekularizáciou ľudskej society poväčšine zabúdalo, pravdou zostáva, že o rozvoj moderného trestného práva sa postarali predovšetkým klasickí kánonisti, ktorých

²⁸⁰ Podľa amerického právneho historika Harolda J. Bermána († 2007) táto epocha v skutočnosti začala už v druhej polovici 11. storočia. Porov. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 4 a 103.

²⁸¹ Najmä na tomto pozadí možno dodnes odôvodnene hovoriť o ich determinujúcom vplyve na vývoj a podobu moderného verejného práva a súhlasit' s názormi upriamujúcimi pozornosť na hodnotu kánonického práva nielen ako jedného z najdôležitejších predmetov komparatívneho štúdia, ale tiež ako modelu napodobňovania. Tento výrok platí aj napriek všeobecne známemu fakt, že právny systém Katolíckej cirkvi slúži na prvom mieste transcendentnu (*suprema lex salus animarum*). Porov. can. 1752 CIC 1983. Bližšie k tejto problematike pozri WILLOCK, I. D.: A Civil Lawyer Looks at the Canon Law. In *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 11 (1962), No. 1, s. 89.

idey boli po celé stáročia reflektované a tvorivým spôsobom interpretované, na základe čoho má väčšina hmotnoprávných, ale i procesnoprávných inštitútov, považovaných dnes za neprekonateľné, svoj základ práve v stredovekom kánonickom práve. Vtedajším kánonistom sa totiž podarilo jasne odlíšiť verejný charakter trestných sankcií od iných druhov práv, stanoviť zásadu, že vo verejnom fóre sa majú stíhať len verejné delikty, ktoré sa nejakým spôsobom prejavili vo vonkajšom konaní človeka, a nie delikty tajné, ako aj s precíznosťou im vlastnou definovať pojmy ako pokánie, trest alebo škoda vrátane mnohých ďalších.²⁸²

4.1 Trestnoprávna teória

S ohľadom na stav i podobu ranostredovekého sekulárneho práva bola Cirkev postavená pred výzvu sformovania nového trestného práva na celkom nových základoch, reflektujúc v prvom rade kresťanskú vierouku, teológiu, ale taktiež praktickosť a spravodlivosť. I keď totiž staršie svetské právo zohľadňovalo kresťanské náhľady, robilo tak spôsobom nedokonalým, sledujúc prioritne záujmy posilnenia, respektíve rozšírenia moci všeobecnej alebo partikulárnej autority. Mnohé normy vtedajšieho práva napokon prezrádzali, že viacerí svetskí vládcovia vnímali kresťanstvo najmä ako prostriedok k zabezpečeniu si úcty a poslušnosti od svojich poddaných. Pokiaľ išlo o rímske právo, jeho trestnoprávne normy mali ďaleko od dokonalosti, a tak aj v tejto oblasti boli paradoxne oveľa viac využiteľné normy práva súkromného.²⁸³ Napriek tomu však Katolícka cirkev nezačala svoju ingerenciu v trestnoprávnej oblasti kvôli popretiu, respektíve eliminácii uvedených nepriaznivých elementov. Väčšina predmetných noriem totiž podľa vzoru starovekého cirkevného práva smerovala v prvom rade k obmedzovaniu prehreškov klerikov a trestaniu laikov previniacich sa vo

²⁸² Porov. WILLOWEIT, D.: Programm eines Forschungsprojekts. In WILLOWEIT, D. (ed.): *Die Entstehung des öffentlichen Strafrechts: Bestandsaufnahme eines europäischen Forschungsproblems*. Köln: Böhlau Verlag, 1999, s. 1n a KÉRY, L.: *Gottesfurcht und irdische Strafen: Der Beitrag des mittelalterlichen Kirchenrechts zur Entstehung des öffentlichen Strafrechts*. Köln: Böhlau Verlag, 2006, s. 675n.

²⁸³ Porov. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 205.

vážnej veci nielen vo vnútornom, ale i vo vonkajšom fóre.²⁸⁴ Takýto postup mal v duchu biblických napomenutí zabezpečiť predovšetkým odstránenie ostatných členov komunity od páchania podobných deliktov a odstránenie pohoršenia veriacich z hanobenia cirkevného spoločenstva porušovaním závažných a vo vonkajšom fóre sa prejavujúcich morálnych, ako aj právnych noriem Cirkvi.²⁸⁵ Takýmto spôsobom zároveň prakticky došlo k pretransformovaniu viacerých, spočiatku len najvážnejších hriechov z oblasti vnútorného fóra do fóra vonkajšieho. Stredoveká Cirkev pritom požadovala jurisdikciu nad deliktmi nielen kvôli ich blízkosti s hriechom (*ratione peccati*), ale aj kvôli jej úlohe pastoračnej starostlivosti o duše (*cura animarum*). Celkom prirodzene, v uvedenom ohľade išlo najmä o hriechy smrteľné a iné, ktoré pôsobili v rámci tej-ktorej partikulárnej cirkvi rozkladne, ako heréza, rúhanie sa alebo sexuálne trestné činy.²⁸⁶ S rozširovaním cirkevnej kompetencie dochádzalo i k rozširovaniu diapazónu deliktov stíhaných predstaviteľmi Cirkvi. Samotné sankcionovanie sa potom v prvom rade uskutočňovalo duchovnými trestami, avšak najvážnejšie delikty boli trestané aj za pomoci svetského ramena (*brachium saeculare*).²⁸⁷

²⁸⁴ Pokiaľ išlo o duchovných a rehoľníkov, nad nimi vykonávala Cirkev výlučnú jurisdikciu od starovekých čias na základe štátom uznaného *privilegium fori* (*privilegium clericale*). Porov. PENNINGTON, K. – SOMERVILLE, R. (eds.): *Law, Church, and Society*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1977, s. 196. Jedinou výnimkou, keď mohli laici vzniesť proti klerikovi obžalobu, pritom zostávali verejné zločiny (*in criminibus publicis*) ako heréza, simónia, velezrada, podvod atď. V iných prípadoch však dôsledne platilo, že klerici mohli žalovať klerikov a laici laikov. V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť ustanovenie, podľa ktorého nemohol byť nijaký klerik postavený pred sekulárny súd bez súhlasu jeho biskupa. Porov. Sum. eleg. 9,3 a 9 a Coll. can. 3,29. Bližšie k tejto problematike pozri EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 88.

²⁸⁵ Porov. Mt 18,15 – 18. Bližšie k tejto problematike pozri REES, W.: *Die Strafgewalt der Kirche*. Berlin: Duncker & Humblot, 1993, s. 140 – 146.

²⁸⁶ Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 203 a 208. Netreba totiž zabúdať na skutočnosť, že zatiaľ čo každý delikt je hriechom, len máloktorý hriech je zároveň aj deliktom. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava: Iura edition, 2006, s. 164 – 165.

²⁸⁷ K takejto úzkej spolupráci medzi cirkevnou a svetskou mocou začalo na kresťanskom Západe dochádzať najneskôr od čias Karola Veľkého. Zatiaľ čo tento panovník však ponúkol svetské rameno Cirkvi autoritatívnym spôsobom, v období vrcholného stredoveku sa situácia obrátila a tieto povinnosti začala od svetskej moci Cirkev priamo požadovať, často pod hrozbou, respektíve za priameho použitia cirkevných cenzúr. Porov.

Cirkevným ideálom, ktorý bolo nevyhnutné za každých okolností zachovať aj v oblasti trestného práva, bola na prvom mieste zhoda medzi kresťanskou náukou, statickými i dynamicky sa rozvíjajúcimi teologickými princípmi a napokon i s rímskymi právnymi štandardmi, ktoré zabezpečovali normám nielen teoretickú spravodlivosť, ale aj reálnu vymáhateľnosť.²⁸⁸ Zatiaľ čo prakticky orientovaní svetskí právnici sa zameriavali predovšetkým na čo najlepšiu aplikovateľnosť trestnoprávných noriem v praxi a ochranu celej society v objektívnom zmysle, kánonisti a teológovia, sledujúc prioritne subjektívne hľadiská v zmysle spásy duše jednotlivca, sa sústreďovali predovšetkým na samotného delikventa. Svetskoprávne preferovanie objektívnych hľadísk sa prejavovalo najmä v skutočnosti, že vo vtedajšom trestnom práve sa kládol najväčší dôraz na potlačenie negatív vyplývajúcich z porušenia práva i následkov zločinu a zdôraznenie jeho spoločenskej nebezpečnosti.²⁸⁹ Novosť prístupu stredovekých kánonistov, ktorého základy možno badať už v teológii raného stredoveku, sa potom odzrkadlila predovšetkým v rozvinutí konceptu hriechu, z ktorého sa dedukovali jeho negatívne účinky vo vonkajšom fóre. Tieto úvahy napokon dospeli k rozpracovaniu právnych teórií zameraných prioritne na zločin-

ŘÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008, s. 174; BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všeherd, 1946, s. 130 a ŠPIRKO, J.: *Církevné dějiny II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 251 a 266.

²⁸⁸ Uvedené je zrejme taktiež zo skutočnosti, že teológia sa v tomto období rozvíjala v spolupráci s rímskym a kánonickým právom, pričom od doktorov obojho práva sa z toho dôvodu nie raz vyžadovalo i absolvovanie istej teologickej prípravy. Uvedené je zrejme taktiež z výroku kánonistu Hostiensisa († 1271), ktorý prezentoval, že civilné a kánonické právo predstavujú jeden celok s teológiou. Teologické koncepcie, ktoré sa premietali do práva boli badateľné najmä v úvahách o Kristovi ako najvyššom advokátovi, ktorý hovorí „za ľudstvo“ pred Otcom, a to dokonca bez uplatňovania si nároku na odmenu. Cirkevný Otec Ambróz († 397) zase v tejto súvislosti pripomenul, že Kristus je našim advokátom denne (*Cotidie advocatus pro nobis est apud Patrem*), pretože naše priestupky opakujeme každodenne a naša kauza nie je nikdy úplne uzavretá. Porov. De Jacob et vita beata 1,6,21. V právnickej terminológii bol ako advokát ponímaný aj Duch Svätý, ktorého vyslal ľuďom Boh Otec, aby ich učil a prebýval spolu s nimi (1Jn 2,1). Z romanistov možno spomenúť napríklad slávneho Balda de Ubaldis († 1400), ktorý vo svojom komentári k Digestam (Ulp. D 1,1,2) uviedol, že „matkou“ a „dverami“ (*mater et ianua*) do každého zákona je morálna filozofia. Porov. De iustitia et iure 6. Bližšie k tejto problematike pozri EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 52 – 53, 62 a 175.

²⁸⁹ Porov. KÉRY, L.: *Inquisitio – denunciatio – exceptio*: Möglichkeiten der Verfahren seinleitung im Dekretalenrecht. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*. Vol. 87 (2001), s. 226n.

ný úmysel jednotlivca.²⁹⁰ Celkom prirodzene, najdôležitejšie bolo v prvom rade rozlíšiť hriech od deliktu, keďže v dôsledku prelínania duchovných a svetských elementov sa hranica medzi nimi často stierala. K nejednoznačnosti oboch pojmov prispeli i penitenciály (*libri poenitentiales, poenitentialia*), ktoré boli na jednej strane zamerané na posudzovanie hriechov veriacich vo vnútornom fóre, na strane druhej však nie raz zasahovali aj do fóra vonkajšieho, stanovujúc kajúcnikom bežne tresty postihujúce ich aj ako členov komunity.²⁹¹ V teologických náukách o vnútornom fóre nachádzame aj koncept osobnej viny páchatela, na základe ktorého sa malo nahliadať na každého jednotlivca prísne individuálne.²⁹² Nielen viaceré teologické diela, ale tiež celkové nastavenie vtedajšej spoločnosti nakoniec prispelo k tomu, že tento prístup sa *de facto* transformoval aj do vonkajšie-

²⁹⁰ Porov. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 257.

²⁹¹ Pod pojmom penitenciály rozumíme vnútrocirkevné príručky určené pre spovedníkov, ktoré obsahovali súpis skutkových podstát hriechov a cirkevnoprávnych deliktov a odporúčané druhy pokánia za ne. Prvé zbierky tohto charakteru vznikli v prostredí írsko-škótskych kláštorov a prostredníctvom ich mníšskych misií sa rozšírili aj na európskej pevnine. I keď tieto pramene spočiatku pozostávali len zo synodálnych kánonov (*canones poenitentiales*), neskôr boli prispôsobované právnym obyčajom tej-ktorej partikulárnej cirkvi. Ich záväznosť závisela od autority, ktorá ich vydala, prípadne schválila, v prípade väčšiny z nich však išlo o kompilácie súkromného charakteru. Aj z toho dôvodu sa na synodách bežne ozývali sťažnosti na bludy v nich obsiahnuté. K najznámejším z týchto zbierok zaraďujeme penitenciál pripisovaný arcibiskupovi Teodorovi z Canterbury († 690), dva od mnícha Bedu Venerabilis († 735) a jeden od arcibiskupa Egberta z Yorku († 766). Penitenciály napokon zostali v praxi v používaní až do 13. storočia, keď boli čiastočne nahradené obsírnymi kazuistickými príručkami známymi ako *summae confessorum*. Z hľadiska ich celkového charakteru možno konštatovať, že tieto príručky sa nachádzajú na rozmedzí kánonického práva a liturgiky, pričom nie raz sa opierajú o cirkevné, ale aj civilné právo. Bližšie k tejto problematike pozri POKORNÝ, L.: Staroslovenské kajjící řady a penitenciály. In POKORNÝ, L. (ed.): *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987, s. 165n; VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 57n, 89n a 222n; RATKOŠ, P. (ed.): *Pramene k dejinám Velkej Moravy*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 267 a MARŠINA, R.: *Metodov boj*. Bratislava: Obzor, 1985, s. 274 – 275; WIEL, C. Van: *History of Canon Law*. Louvain: Peeters Publishers, 1991, s. 59n.

²⁹² Z toho dôvodu je hlavným kritériom skutkov v ňom konkrétny jednotlivec a rozhodujú sa v ňom iba veci nesporné. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava: Iura edition, 2006, s. 64.

ho fóra.²⁹³ Práve takýmto spôsobom bolo možné preniesť kresťanskú vierouku prakticky dokonalým spôsobom do spoločenského i individuálneho života a posunúť stredovekú societu ešte bližšie k ideálom už spomenutého cirkevného Otca Augustína.²⁹⁴

Pokiaľ išlo o jasné odlíšenie hriechu od deliktu, väčšina kánonistov odkazovala na teologické dielo Petra Abélarda († 1142). Ten totiž v skupine smrteľných, teda osobitne ťažkých hriechov (*peccata damnabilia et graviora*) rozoznával tie, ktoré mali byť trestané aj vo vonkajšom fóre. Okrem toho, ak došlo k ich spáchaniu vo vonkajšom fóre a verejnosť sa o nich reálne dozvedela, požadoval pre delikventa podľa rímskoprávných vzorov i sankciu infámie (*infamia*). Peter Abélard napokon vymenoval tri konkrétne hriechy, ktoré mali byť považované za trestné činy v uvedenom zmysle, konkrétne vedomú krivú prisahu (*periurium*), vraždu (*homicidium*) a cudzoložstvo (*adulterium*).²⁹⁵ Na dôvod svojho delenia poukázal nepriamo s argumentom, že takéto delikty výslovne pohoršujú spoločenstvo veriacich a majú naň krajne negatívny dopad, čo nemožno povedať napríklad

²⁹³ Porov. DAHM, G.: *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter. Untersuchungen über die Beziehungen zwischen Theorie und Praxis im Strafrecht des Spätmittelalters, namentlich im XIV. Jahrhundert.* Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter, 1931, s. 88n.

²⁹⁴ Ako sme už naznačili, Augustín v diele *De civitate Dei* totiž načrtol predstavu ideálneho štátu, na uskutočnení ktorej pracovali viaceré cirkevné či svetské authority, počínajúc cisárom Karolom Veľkým. V súlade s nimi mala Cirkev predstavovať jednu obec (*ecclesia universalis*), na čele ktorej stojí Kristus. V nej sa potom nachádzal dvojaký ľud (klerici a laici), dvojaký život (duchovný a telesný), dvojaká vláda (duchovenstvo a kráľovstvo) a dvojaká vládna moc (Božská a ľudská). Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek.* Bratislava: Dobrá kniha, 1997, s. 41 a 44. Podľa neskorších slov biskupa Štefana z Tournay († 1203), v tejto obci postačovalo, aby každý dal každému to, čo mu patrí a všetko malo byť v zhode. Aj z toho dôvodu bolo snahou celého stredoveku nájsť cestu k jednote (*ordinatio ad unum*) v dvojakom ľuďe obývajúcom jedinú obec – Katolícku cirkev. Práve toto abstraktné Božie mesto tak spájalo všetkých Božích vyvolených, žijúcich, mŕtvych a tých ešte nenarodených v neviditeľnom tele, ktorého členov mohol identifikovať len sám Boh. Porov. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages.* London: Taylor And Francis, 2002, s. 23. V súlade s týmito ideami mala Cirkev, najmä neviditeľná časť Božích vyvolencov, poňať do svojho náručia všetky národy, hlásať im Evanjelium a do viesť ich ku konečnému cieľu spočívajúcom v spasení duší. Na tejto úlohe sa však mal spolupodieľať i štát, pokiaľ boli jeho predstavitelia ochotní riadiť sa kresťanskými zásadami a slúžiť pravej viere a jej šíreniu. Porov. RÍČAN, R. – MOLNÁR, A.: *Dvanásť storočí cirkevných dejín.* Praha: Kalich, 2008, s. 160 – 161.

²⁹⁵ Problematikou prisáh som sa detailne zaoberal v monografii VLADÁR, V.: *Prísahy v rímsko-kánonickom a slovenskom verejnom práve.* Praha: Leges, 2021.

o pýche (*superbia*), ponímanej v zásade len ako hriech.²⁹⁶ Zovšeobecňujúci napokon konštatoval, že hriech sa stáva deliktom za týchto okolností: 1. musí byť ťažký, z čoho vyplýva, že základom kánonickoprávneho trestného činu môžu byť iba smrteľné hriechy, ako napríklad lakomstvo (*avaritia*); 2. musí byť vnímateľný ľudskými zmyslami, pričom všetky ostatné prestúpenia kresťanskej náuky sa majú sankcionovať len vo vnútornom fóre; 3. hriešne správanie musí byť Cirkvi na vážnu škodu, a to najmä v zmysle pohoršenia veriacich. Iba hriechy spĺňajúce tieto podmienky tak mohli byť cirkevnými predstaviteľmi stíhané (najčastejšie prostredníctvom cirkevného súdnicтва) vo vonkajšom fóre, čo pripravilo pôdu pre zásadu známu ako *de occultis Ecclesia non iudicat*, ktorá neskôr významne ovplyvnila aj vývoj práva upravujúceho trestnoprávne dokazovanie.²⁹⁷ Prevalencia viacerých starších konceptov, a to či už teologických, ale miestami i svetskoprávnych sa v diele Petra Abélarda prejavila predovšetkým v uprednostňovaní objektívnych kritérií trestania. Ako príklad možno uviesť, že ak by napríklad žena v spánku nechtiac prilahla svoje dieťa, ktoré sa snažila vlastným telom zahriať, mala byť podľa jeho náuky potrestaná. Ako hlavný dôvod svojho rozhodnutia uviedol prevenciu, keďže takýto postup mal s určitosťou viesť aj ostatné ženy k väčšej opatrnosti.²⁹⁸

²⁹⁶ Porov. LUSCOMBE, D. E. (eds.): *Peter Abelard's Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 1979, s. 71n; CLANCHY, M.: *Abelard: A Medieval Life*. Oxford: Blackwell, 1997 a MARENBNON, J.: *The Philosophy of Peter Abelard*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

²⁹⁷ Bližšie k tejto problematike pozri PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 205.

²⁹⁸ Peter Abélard obdobne za istých okolností akceptoval aj potrestanie nevinného, ktorý bol obžalovaný nepriateľmi za pomoci falošných svedkov. Sudca ich totiž v zásade nemohol odmietnuť a mal ich nielen vypočuť, ale taktiež obžalovaného odsúdiť. Samotný Abélard totiž v prvom rade reflektoval vyhovenie štandardom kánonickoprávneho plného dôkazu (*probatio plena*), ktorého existencia mohla ako jediná viesť k vyhláseniu odsudzujúceho rozsudku. V trestnom práve sa uvedené odzrkadlilo napríklad v zásade, že dôkazy musia byť jasnejšie než poludňajšie slnko (*luce meridiana clarior*), na základe čoho bolo možné obžalovaného odsúdiť len po získaní svedectiev dvoch očitých svedkov. Ak totiž sudca uložil trest smrti alebo zmrzačenia nevinnému na takejto báze, zodpovednosť neniesol on, ale nepriatelia a falošní svedkovia. Celkom prirodzene sa však zároveň zdôrazňovalo, že ani tých sankcia neminie, keďže Boh ako sudca a pozorovateľ srdca a duše každého človeka zväži ich vinu a posúdi ich zlyhanie na Poslednom súde. Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longmans, 1996, s. 93

Zatiaľ čo Peter Abélard akceptoval a zohľadňoval viaceré staršie kritériá, dekrétisti komentujúci Graciánov dekrét sa posunuli v tomto ohľade ďalej. Kánonisti ako Rufinus († 1191), Huguccio († 1210) a už spomenutý Štefan z Tournay tak obdobne vychádzali z Abélardovho rozlišovania medzi hriechmi a deliktmi, ale samotný zločin a trest posudzovali prioritne z hľadiska subjektívneho zavinenia konkrétneho jednotlivca. Základným kritériom bol pre nich pritom človek, ktorý si mohol slobodne vybrať, či delikt spácha alebo nespácha a potom tiež niesol za tento výber zodpovednosť. Takýmto spôsobom sa v čase medzi zostavením Graciánovho dekrétu (okolo r. 1140) a vydaním prvej autentickej a exkluzívnej zbierky *Liber extra* (r. 1234) podarilo rozvinúť teóriu o individualizovanom koncepte viny.²⁹⁹ Dekrétisti totiž pri posudzovaní trestnej zodpovednosti páchatela v zmysle jeho vzťahu ku škodlivému následku jeho konania používali výrazy ako „vedomie“ (*scientia*), „vedome“ (*sciens*) či „rozvaha“ (*deliberatio*).³⁰⁰ Dôležitým predmetom ich úvah bol však aj pojem *mens rea*, pri ktorom obdobne prevádzalo kritérium subjektívneho postoja páchatela k spáchanému skutku, na úkor objektívnych kritérií zohľadňujúcich len samotnú škodu. Práve uvedené inklinovanie dospelo v ich dielach k vymedzeniu dôvodov vylučujúcich *mens rea*, a tým aj samotnú trestnú zodpovednosť. Určite pritom neprekvapuje, že dekrétisti akceptovali ako prvý z nich duševnú chorobu páchatela. Pokiaľ išlo o opitost, tá vylučovala trestnú zodpovednosť iba v tom prípade, ak pod vplyvom alkoholu vôbec nevnímal svoje škodlivé konanie; ak ho však vnímal čo i len sčasti, mal byť potrestaný, aj keď miernejšie než osoba plne zodpovedná. Rovnako, ako je to v modernom trestnom práve, však mohla byť opitost kvalifikovaná aj ako priťažujúca okolnosť, a to najmä vtedy, ak vyplynula z nerozvážnosti alebo ak sa

a CONDORELLI, O.: The *Ius Decretalium* and the Development of the Law of Succession in Medieval Europe. Some Examples from Denmark and Sweden (XII–XIII C.). In DI RENZO VILLATA, M. G. (ed.): *Succession Law, Practice and Society in Europe across the Centuries*. Berlin: Springer, 2018, s. 135n.

²⁹⁹ Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 206.

³⁰⁰ Blížšie k tejto problematike pozri KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1935 a ENGELMANN, W.: *Die Schuldlehre der Postglossatoren und ihre Fortentwicklung: eine historisch-dogmatische Darstellung der kriminellen Schuldlehre der italienischen Juristen des Mittelalters seit Accursius*. Aalen: Scientia, 1965.

páchateľ do daného stavu dostal schválne s cieľom nadobudnúť odvahu na spáchanie deliktu. V zmysle zníženia zodpovednosti ponímala väčšina kánonistov taktiež nevedomosť (*ignorantia*) a omyl (*error*).³⁰¹ Keďže teória „vinnej mysle“ požadovala, aby bol páchatel schopný porozumieť následkom svojho konania, musela sa dotknúť aj otázky trestnej zodpovednosti detí, ktoré k tomu neboli uspôsobiteľé. Práve nedokonalosť rímskeho práva prinútila univerzálnych cirkevných zákonodarcov zachádzať do najmenších detailov a stanoviť tiež presné hranice možného trestania maloletých (*minores*).³⁰²

I keď sa dekrétistom nepodarilo rozvinúť všeobecnú náuku o nevyhnutnosti (*necessitas*), nátlaku (*pressio*) a sebaobrane (*defensio contra vim*), jej základy nachádzame v rámci pojednaní o jednotlivých deliktoch, ktorými sa zaoberali.³⁰³ Pokiaľ išlo napríklad o nátlak, väčšina stredovekých kánonistov zastávala podľa rímskoprávných vzorov striktný postoj v zmysle *coacta voluntas est voluntas*.³⁰⁴ Aj napriek tomu však bola väčšina z nich ochotná pristúpiť aspoň k zmierneniu trestu hroziacemu za takéto konanie.³⁰⁵ Trestnoprávny stret práva a morálky sa prejavil najmä pri posu-

³⁰¹ Porov. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 280n.

³⁰² Vo všeobecnosti sa tak napríklad zaužívalo, že chlapci do 14. a dievčatá do 12. roku života nemohli byť trestaní tak tvrdo ako dospelí. Porov. X 5,23,2.

³⁰³ Kánonisti pritom vo všeobecnosti akceptovali názor rímskych právnikov, že právo sa brániť má prirodzenoprávne základy. Na druhej strane však trestu podliehali páchatelia, ktorí bránili samých seba „s veselou bezstarostnosťou“ alebo „so zmyselným zámerom“. Bližšie k tejto problematike pozri PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 207.

³⁰⁴ Porov. Paul. D 4,2,21,5.

³⁰⁵ Napríklad pri vynútených prisahách zastávali názor, že ich nemožno vyhlásiť za neplatné *ipso facto et ipso iure*. Porov. X 2,24,26 a Johannes Andrea, Com. ad VI 2,12,2. Z toho dôvodu viacerí z nich argumentovali, že sa majú nielenže považovať za platné, ale má taktiež dôjsť k riadnemu plneniu z nich. Porov. X 2,24,15. Jedinou všeobecne akceptovanou výnimkou, keď sa bolo možné obrátiť na Cirkev so žiadosťou o vyviazanie spod prisahy, bolo ohrozenie duše prisahajúceho. Porov. Thomas Aquinas, Sum. theol. 2 – 2, q. 89, a. 7, a. 2 a X 2,24,20. Aj prvý Kódex kánonického práva z roku 1917 postupoval v súlade s doktrínou obsiahnutou v už spomenutej prvej úradnej a autentickej zbierke *Liber extra*, podľa ktorej zostávala takáto prisaha v platnosti, pretože ak by človek nebol viazaný zachovať to, čo sľúbil pod prisahou, sám Boh by sa považoval za falošného svedka. Porov. X 2,24,8 a 15 a cann. 1317 §§ 2 – 3 a 1318 § 2 CIC 1917. Bližšie k tejto problematike pozri KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldlehre von Gratian bis auf die*

dzovaní otázkou krádeže osobou v krajnej núdzi, a to predovšetkým kvôli hladu. Niektorí kánonisti inklinujúci k právnym stanoviskám pritom konštatovali, že dané konanie síce nie je hriechom, avšak zostáva deliktom, ktorý má byť potrestaný miernejším, ale predsa trestom. Moralisti, zastávajúci v prvom rade prirodzenoprávne východiská, však kontrovali, že kradnutie jedla kvôli skutočnej nevyhnutnosti (*necessitas urgens*) nemôže byť deliktom, keďže v prípade núdze patria všetky dobrá tým, ktorí ich reálne potrebujú a nebolo by správne ich za to akýmkoľvek spôsobom trestať.³⁰⁶ Uvedené napokon našlo svoju reflexiu aj v modernej sociálnej náuke Katolíckej cirkvi, podľa ktorej krajná núdza oprávňuje človeka k zmocneniu sa cudzieho majetku potrebného k prekonaniu vlastnej núdze.³⁰⁷ Tomuto právu zase zodpovedá povinnosť majetnejšieho poskytnúť takémuto človeku zo svojho nadbytku alebo mu dovoliť, aby si vzal to, čo potrebuje, pričom uvedené sa nekvalifikuje len ako povinnosť lásky, ale aj spravodlivosti. Samotná krajná núdza pritom nastáva, keď niekomu hrozí isté alebo veľmi pravdepodobné nebezpečenstvo, že príde o život, zdravie, slobodu alebo iné dôležité statky, a nie je si schopný pomôcť z vlastného majetku. Právo privlastniť si cudziu vec pritom vzniká aj v situáciách, keď pomoc vyžaduje núdza tretej osoby. Vo všeobecnosti tak možno konštatovať, že tak ako v práve, aj v sociálnej náuke Katolíckej cirkvi má za týchto okolností spoločné vlastníctvo všetkých vecí, vychádzajúce z princípu všeobecného určenia všetkých statkov (*usus communis*), prednosť pred právom na súkromné vlastníctvo.³⁰⁸

Dekretalen Gregors IX. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1934, s. 314n. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V.: Prísaha ako dôkaz v stredovekom inkvizičnom procese. In *Acta Iuridica Olomucensia*. Vol. 14 (2019), No. 3, s. 13n. Najmä na tomto pozadí rozvinuli kánonisti tzv. test stáleho muža postavený na kritériu priemerného človeka a zohľadňovaní intenzity strachu, ktorý by ho prostredníctvom násillia alebo vyhrážok prinútil k protizákonnému konaniu. Bližšie k tejto problematike pozri HELMHOLZ, R. H.: *Marriage Litigation in Medieval England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974, s. 90n.

³⁰⁶ Porov. Thomas Aquinas, Sum. theol. 2 – 2, q. 66, a. 7.

³⁰⁷ Porov. Gaudium et spes 69. In AAS 58 (1966), s. 1025 – 1120.

³⁰⁸ Takáto krádež je však dovolená iba za splnenia nasledujúcich podmienok: 1. musí nastať krajná, nielen vážna núdza; 2. nevyhnutné veci si nie je možné zadovážiť iným spôsobom; 3. osoba, ktorej sa veci berú tým nesmie byť privedená do rovnakej núdze; 4. nie je možné brať viac, ako je potrebné k odstráneniu stavu núdze; 5. veci sa majú, pokiaľ je to možné, kvalifikovať ako pôžička a po skončení stavu núdze majú byť vlastníčkovi nahradené. Porov. Thomas Aquinas, Sum. theol. 2 – 2, q. 32, a. 5 a q. 66, a. 2 a 7; PESCH-

4.2 Kompetencie Cirkvi

Ako sme už naznačili, pokiaľ ide o oblasť trestného práva, v stredovekej spoločnosti sa na prvom mieste akceptovalo, že cirkevné tribunály majú súdiť predovšetkým zločiny týkajúce sa viery alebo samotnej Cirkvi. Prax však bola napokon taká, že v skutočnosti rozhodovali aj iné kauzy. Cirkevné authority a akademickí kánovníci tak deklarovali, že cirkevné sudy disponujú plnou a výlučnou jurisdikciou nad všetkými zločinmi a priestupkami spáchanými klerikmi, respektíve kýmkoľvek s ich statusom. To znamenalo, že ktokoľvek v posvätných rádoch, spolu s inými osobami požívajúcimi výhody klerického stavu (napríklad študenti, mnísi, pustovníci, regulárni kánovníci, mníšky atď.), boli zodpovední za svoje priestupky len cirkevným tribunálom, a to bez ohľadu na to, o akú kauzu išlo (*ratione personarum*).³⁰⁹ Cirkevné sudy si tak napríklad nárokovali právomoc rozhodovať kauzy týkajúce sa znásilnenia, vraždy, podpaľačstva, zrady, lúpeže alebo podvodu, ak boli spáchané alebo mali byť údajne spáchané klerikmi.³¹⁰ Pokiaľ niekto nesplnil alebo nebol ochotný splniť rozhodnutie cirkevného súdu, hrozili mu cirkevné tresty (exkomunikáciu nevynímajúc), respektíve zasahoval svojou donucovacou mocou priamo štát. V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť, že cirkevní sudcovia obyčajne povolávali svetských úradníkov k výkonu rozsudkov v záležitostiach herézy, rúhania sa a svätokrádeže, ktoré celkom prirodzene spadali pod kánovníckú jurisdikciu.³¹¹ Väčšina kánovnístov sa pritom zhodne v závere, že najreprezentatívnejším prameňom obsahujúcim kompéndium stredovekého kánovníckého trestného práva je už spomenutá kompilácia *Liber extra*, konkrétne jej piata kniha s nadpisom *Crimen*. Práve tá totiž obsiahla celý diapazón ťažších alebo ľahších delik-

KE, K. H.: *Kresťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 614 – 615; CRONIN, J. F.: *The Social Teaching of Pope John XXIII*. Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1963, s. 88 a HOWARD, Ch.: *The Social Teaching of the Church*. Springs: Order of Preachers, 1986, s. 69.

³⁰⁹ Bližšie k tejto problematike pozri SÄGMÜLLER, J. B.: *Ecclesiastical Privileges*. New York City: Robert Appleton Company 1911.

³¹⁰ Porov. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 192.

³¹¹ Porov. VACANDARD, E.: *The Inquisition. A Critical and Historical Study of the Coercive Power of the Church*. New York: Longmans Green and co., 1908, s. 238 – 239. Vo všeobecnosti totiž platilo, že klerici mali zákaz participovať na výkone telesných trestov ako značkovanie, mrzačenie alebo oprava. Porov. X 3,50,5.

tov proti Cirkvi, pričom niektoré z nich patrili k zmiešanej alebo spoločnej jurisdikcii, o ktorú sa cirkevné súdy delili so súdmi svetskými. Presahy do sekulárnej oblasti sú napokon zrejmé už z prvého pohľadu na rubriky viacerých titulov tejto zbierky, v čom bola nasledovaná i kompilátormi druhej takejto kolekcie známej ako *Liber sextus*, ktorá bola zostavená a v roku 1298 vyhlásená na pokyn pápeža Bonifáča VIII. (1294 – 1303).³¹²

Ak by sme sa zamerali na zbežnú charakteristiku niektorých kánonickoprávnych deliktov, začať by sme mohli rýdzo cirkevným trestným činom (*crimen mere ecclesiasticum*) v podobe simónie, definovanej ako predávanie cirkevných úradov, milostí alebo sviatostí.³¹³ Presahy tohto deliktu do svetskoprávnej oblasti však nachádzame najmä v skutočnosti, že viaceré s ňou súvisiacich prehreškov nepramenili ani tak vo vlastnom simonistickom úmysle páchatela, ako skôr v starších právnych obyčajach, ktoré vy-

³¹² V prvej z uvedených kompilácií tak Cirkev v dnešnom ponímaní vo verejnoprávnej oblasti prekračovala cirkevnoprávne línie najmä pri požadovaní jurisdikcie nad zločinními ako cudzoložstvo a znásilnenie (X 4,7 a 5,16), bigamia (X 1,21), ohováranie (X 5,2), urážka na cti (X 5,36), falošné svedectvo (X 5,20), fyzické násilie (X 5,36) a dokonca i vražda (X 5,12) a krádež (X 5,18). V oblasti súkromného práva išlo predovšetkým o záležitosti považované Cirkvou za obzvlášť nebezpečné pre dušu, ktoré osobitným spôsobom hrozili spáchaním hriechu. Z nich možno spomenúť najmä vypožičanie (X 3,15), úschovu peňazí (X 3,16), kúpu a predaj (X 3,17), pôžičky peňazí a s tým spojené poskytovanie úrokov, respektíve úžeru (X 5,19), pôžičky so záložným právom a inými zabezpečovacími prostriedkami (X 3,21) a dary (X 3,24). Bližšie k tejto problematike pozri BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 76 – 77. Najmä na pozadí pretrvávajúceho právneho (ale i jurisdikčného) partikularizmu dochádzalo na stredovekých súdoch k značným nezrovnalostiam ohľadom ich právomocí konať v jednotlivých druhoch kauz. Popri cirkevných tribunáloch si totiž právo rozhodnutia istých druhov prípadov považšine nárokovali i kráľovské, zemepanské a mestské súdy. Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 188.

³¹³ Porov. Sk 8,9 – 24; cann. 185, 729, 2371 CIC 1917; 149 § 3, 188, 1380 CIC 1983 a 946, 968 a 1461 CCEO 1990. Pojem „simónia“ bol za čias gregoriánskej reformy pod vplyvom spisu kardinála Humberta de Silva Candida († 1061) *Libri tres adversus Simoniacos* z roku 1058 v období gregoriánskej reformy interpretačne rozšírený na akýkoľvek nekánonický spôsob obsadzovania cirkevných úradov, predovšetkým však menovania biskupov, opátov a farárov predstaviteľmi svetskej moci. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 143. Takéto konanie bolo pritom prezentované ako priama urážka Božstva Ducha Svätého. V tejto súvislosti sa rozlišovalo medzi *munus a manu*, *munus a lingua* a *munus ab obsequio*, čo predstavovalo získavanie duchovných darov za „peniaze/majetok“, „sľuby/závazky“ a „služby“. Porov. RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 110.

plývali z benefičiátneho zriadenia a jemu predchádzajúceho systému súkromných kostolov. Proti simónii sa tak stávala požiadavka kánonického spôsobu obsadzovania cirkevných úradov prostredníctvom kompetentnej cirkevnej autority. Z dôvodu vážnosti tohto deliktu krajne negatívne vplývajúceho na celý cirkevný, ale aj náboženský život, sa normy ho upravujúce poväčšine interpretovali rozširujúcim spôsobom a spájali sa s ním tie najprísnejšie tresty, nevynímajúc ani exkomunikáciu *latae sententiae*.³¹⁴ Ak si vyberieme príklad na typický trestný čin na pomedzí cirkevného a svetského fóra, najvhodnejšie bude zamerať sa na herézu.³¹⁵ Snáď najrozsiahljšie sa ním z pohľadu jeho dopadov na sekulárnu oblasť zaoberal pápež Lucius III. (1181 – 1185), ktorý v bule *Ad abolendam* z roku 1184 exkomunikoval samočinným trestom nielen heretikov, ale aj ich podporovateľov a spolupracovníkov. Podozriví z herézy boli ako osoby urážajúce Božský majestát zároveň vystavení infámii (*infamia*), na základe čoho nemohli zastávať nijaké úrady, zostaviť testament, dediť majetok alebo svedčiť na súde.³¹⁶ Okrem toho prichádzali tiež o majetkovoprávnu spôsobilosť a ich majetok mal byť konfiškovaný. Pápež Inocent III. (1298 – 1216) neskôr vyzval na úzku spoluprácu v boji s herézami aj predstaviteľov svetskej moci, keďže ich tolerovanie reálne ohrozovalo nielen cirkevné, ale taktiež vtedajšie spoločenské zriadenie.³¹⁷ Opodstatnenosť tejto myšlienky sa napokon neskôr preukázala najmä po vypuknutí protestantskej reformácie, ktorá viedla k definitívnemu rozkladu stredovekého univerzalizmu.³¹⁸ Keďže platila už spomenutá zásada, že klerici nesmú vyslovovať, ani sa zúčastňovať vykonávania kapitálnych trestov (*sententiae sanguinis*), najtvrdšou sankciou, ktorá mohla zo strany Cirkvi heretika postihnúť, bolo jeho vydanie na potrestanie svetskej moci.³¹⁹ Takto mali byť pritom potrestaní len zano-

³¹⁴ Porov. Concilium Lateranense quartum, cann. 63 – 66 a X 5,3,1 – 5,3,46.

³¹⁵ Porov. X 5,7,1 – 5,7,16.

³¹⁶ Porov. GUIRAUD, J.-B.: *Elogio dell'inquisizione*. Milano: Leonardo, 1994, s. 28.

³¹⁷ Uvedený koncept sa neskôr v omedzenom smere prejavil aj pri tvrdom stíhaní mágie a čarodejníctva (*maleficium*), ktoré boli obdobne kvalifikované ako zločiny zmiešaného fóra. Porov. DELLA VENERIA, C.: *L'inquisizione medioevale ed il processo inquisitorio*. Milano: Fratelli Bocca, 1939, s. 115.

³¹⁸ Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 209.

³¹⁹ Bližšie k tejto problematike a zásade *Ecclesia abhorret sanguine* pozri HALPHEN, L.: *Études sur l'administration de Rome au Moyen Âge (751 – 1252)*. Genève: Librairie Slatkine, 1981, s. 26 – 27.

vítí heretici (*haeretici obstinati*), ktorí buď odmietli odvolať svoje učenie, alebo sa po prepustení a napomenutí vrátili opäť k heréze.³²⁰

S herézou úzko súvisel i delikt rúhania sa, ktorý obdobne náležal do svetskej i cirkevnej jurisdikcie. I keď viacerí autori kvalifikujú potrebu jeho trestania obavami cirkevných i svetských predstaviteľov z potenciálneho uvalenia Božieho hnevu na celú spoločnosť, stíhanie tohto deliktu aj predstaviteľmi svetskej moci v skutočnosti súviselo obdobne predovšetkým so snahou o zachovanie jednej viery. Na jednej strane sa tak zohľadňoval osobitný záujem Cirkvi stíhať náboženské delikty, avšak prevahu mal celospoločenský náhľad, že nekontrolované rúhanie sa by spôsobilo vážnu škodu celej spoločnosti. I tento trestný čin sa pritom často kvalifikoval v zmysle „velezrady voči Bohu“ a v kánonistických spisoch sa bežne opisoval slovami ako „hrozný, bezbožný a ohavný zločin voči Božskému majestátu“.³²¹ Najmä na tomto pozadí viacerí kánonisti konštatovali, že rúhanie sa je horšie než vražda, krádež alebo podpaľačstvo. Praktický dôsledok sa prejavil v tom, že zatiaľ čo takíto delikventi mohli požadovať azyl v kostole, rúhači boli z aplikovania tohto privilégia vylúčení.³²² Podobne ako v prípade herézy, aj pri tomto delikte sa uplatňovala rozširujúca interpretácia, pričom každé rúhačské vyjadrenie bolo ponímané ako osobitný trestný čin. I keď sa aj v tomto prípade (v súlade s kánonickoprávnymi trestnoprocenými štandardmi) od páchatela vyžadoval priamy úmysel trestný čin spáchať,

³²⁰ Porov. ULLMANN, W.: The significance of Innocent III's decretal *Vergentis*. In *Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras. Vol. 1*. Paris: Sirey, 1965, s. 729. K deliktu herézy mala blízko i apostáza znamenajúca vzdanie sa kresťanskej viery ako celku (*apostasia a fide*). Jej dopad na svetskú oblasť je zrejмый najmä vo vzťahu k zmiešaným územiám, na ktorých žili nielen rodení kresťania, ale taktiež príslušníci iných náboženských vyznaní, priamo či nepriamo prinútení na kresťanstvo konvertovať. Či už išlo o židov, moslimov alebo pohanov, všetci, ktorí sa vrátili k pôvodnej viere, boli kvalifikovaní ako apostati. Zaujímavosťou zostáva, že rovnako sa nahliadalo aj na mníchov profesov, ktorí opustili rehoľný život a utiekli z kláštora. Ich previnenie bolo označované ako *apostasia a religione* a druh i prísnosť trestu závisela od rozhodnutia predstaveného. Porov. X 5,9,1 – 5,9,6.

³²¹ Bližšie k tejto problematike a zaujímavému pojednaniu pozri LEVY, L. W.: *Treason against God: A History of the Offense of Blasphemy*. New York: Schocken Books, 1981. Jeden z traktátov napríklad konkrétne uviedol: *Tam horribile foedum ac nefandum est hoc mendacium contumeliosum in divinam maiestatem, ut nullus aliud crimen ei aequiparari possit*. Balthasar-Conrad Zahn, Tract. de mend. 1,22,1.

³²² Porov. Joannes Guttierrez, Pract. quaest. 3,4,18 – 19.

v záujme prevencie ho bolo možné prezumovať už zo samotných slov.³²³ Napriek tomu, že viacero ustanovení Svätého Písma trvalo na potrestaní takýchto delikventov smrťou, v praxi sa poväčšine ich konanie sankcionovalo pokutami a telesnými trestami.³²⁴ Najprísnejšie sa však zaobchádzalo s tými, ktorých prejav obsahol popri rúhaní sa aj heretické idey. Ako posledné spomenieme sexuálne delikty ako incest, cudzoložstvo, zločiny proti prírode, smilstvo či znásilnenie panny, ktoré boli obdobne kvalifikované ako predmety zmiešanej jurisdikcie. Cirkev si pritom kompetenciu o nich rozhodovať poväčšine nárokovala predovšetkým za použitia argumentu dozoru nad rodinným a manželským životom.³²⁵ Celkom prirodzene, ich právne ponímanie záviselo predovšetkým od statusu páchatelov (klerik, ženatý alebo slobodný, panna atď.), ich vzájomnom vzťahu (príbuzní atď.), ako aj pohlaví.³²⁶ Pokiaľ išlo o tresty, tie mohli siahať od rôznych foriem verejného alebo súkromného pokánia až k vynútenému celibátu, väzneniu, pokutám či telesným trestom.³²⁷

Zaujímavosťou zostáva, že presah do svetskej oblasti nemali z pohľadu kánonického práva len skutkové podstaty jednotlivých deliktov, ale tiež tresty za ne vrátane najprísnejšieho z nich vo forme exkomunikácie (*excommunicatio*), ktorá postihovala delikventa nielen ako veriaceho, ale taktiež ako člena ľudskej society. S týmto trestom sa navyše spájal inštitút verejného pokánia, ktorého absolvovanie umožňovalo postihnutému návrat do komúnia a obnovenie členských práv v Cirkvi. Samotná exkomunikácia bola pritom odjakživa definovaná v prvom rade ako duchovný, respektíve zmiešaný polepšujúci (liečivý) trest ukladaný vo forme cenzúry.

³²³ Trestu sa nemal vyhnúť ani ten, kto tento trestný čin spáchal v stave opitosti. Bližšie k tejto problematike pozri HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 282 – 283.

³²⁴ Porov. Lv 24,15; Ex 22,28 a X 5,26,2. Bližšie k tejto problematike pozri CLARK, H. B.: *Biblical Law*. Portland: Binfords & Mort, 1943, s. 221n.

³²⁵ Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 211.

³²⁶ V zásade pritom platilo, že ak boli zosobášení obaja partneri, zločin bol kvalifikovaný vážnejšie (dvojité cudzoložstvo), ako keby bol zosobášený len jeden z nich (jednoduché cudzoložstvo). Obdobne relevantné boli aj spôsoby sexuálnej aktivity a okolnosti zločinu. Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Sex, Law and Christian Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1987, s. 325n.

³²⁷ Bližšie k tejto problematike pozri PAYER, P. J.: *Sex and the New Medieval Literature and Confession, 1150 – 1300*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2009.

V najprísnejšej forme sa označovala aj pojmom *ανάθεμα*, teda prekliatie, keďže delikventa nielenže zbavovala účasti v spoločenstve veriacich (preto sa tiež používal výraz „vyobcovanie“), ale taktiež ho priamo ohrozovala na spásu, v zmysle jeho nasmerovania k samotnému spasiteľskému dielu Ježiša Krista.³²⁸ Takto bol predmetný trest napokon opísaný aj vo Svätom Písme Nového Zákona, a to či už v Matúšovom Evanjeliu alebo v Prvom liste apoštola Pavla Korinťanom.³²⁹ Ak by sme vybrali jeden z príkladov, na ktorom by sme účinky tohto trestu demonštrovali v zmysle jeho dopadu na veriaceho ako člena ľudského spoločenstva, spomenúť by sme mohli napríklad trestanie krivoprísahníctva (*perjuriium*). Kánonisti totiž museli osobitne zväžiť prípady, keď sa delikventi z dôvodu tvrdých sankcií, ktoré sa spájali s krivou prisahou, spočívajúcich predovšetkým v prísnom verejnom pokání, rozhodli vyhýbať sviatosti pokánia, teda spovedi.³³⁰ Tento problém uzavreli konštatovaním, že takáto osoba sa má odlúčiť od spoločenstva veriacich, a to či už vo vonkajšom alebo vnútornom fóre, v závislosti od toho, či bol tento delikt spáchaný verejne, alebo iba vo svedomí, avšak bez vedomia verejnosti. Delikvent mal byť v nadväznosti na to nielen vyhnaný z Cirkvi, ale taktiež s ním nemal nik jesť, piť alebo ho prijať do svojho domu (*excommunicatio maior*), čo vo viacerých ohľadoch evokuje staroveký rímsky trest *interdictum aquae et ignis*.³³¹

³²⁸ Z filologického hľadiska má uvedené starogrécke slovo niekoľko významov, predovšetkým však: a) prinesený obetný dar zasvätený výlučne božstvu; b) prekliatie. Grécky termín *αναθεματιζειν* znamená doslovne „vylúčiť z ľudského používania“. V cirkevnej terminológii sa ním označuje exkomunikácia. Grécky jazyk pritom disponuje osobitným termínom aj na prekliatie, konkrétne *αρασμαι*. Porov. Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov. Prešov: Petra, 1999, s. 21²⁰. Kliatba bola známym inštitútom spomínaným už v ustanoveniach Starého Zákona. Porov. Joz 6,17n.; Lv 27,29 a 1Sam 15, 9. Slovo *ανάθεμα* teda v cirkevnoprávnej praxi znamenalo, že dotýčaný bol verejne prekliaty a vylúčený z Cirkvi, teda vydaný napospas vlastnej skaze. Porov. MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 143. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal v článku VLADÁR, V.: Exkomunikácia a trest vyhnanstva v starovekom Ríme. In ANTALOVÁ, B. – SOLIAR, L. (eds.): *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve. Zborník príspevkov z 12. konferencie právnych romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 111 – 134.

³²⁹ Porov. Mt 18,17 a 1Kor 5,3 – 5.

³³⁰ Porov. Gl. ord. ad X 5,39,10.

³³¹ Bližšie k tejto problematike pozri KELLY, G. P.: *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

4.3 Procesnoprávne maximy

I keď väčšina právnikov priznáva najväčšie zásluhy na rozvoji trestného procesu rímskemu právu a možno len súhlasiť s tým, že neboli malé, v rámci rímsko-kánonického procesu (*processus Romanus canonicus*), ktorý bol v období 12. až 13. storočia adoptovaný pre potreby *ius commune* ako celok a nastolil štandardy pre moderné procesné právo, v skutočnosti dominovali kánonickoprávne prvky.³³² Ten vznikol najmä na základe rozsiahleho používania rímskeho práva cirkevnými súdmi a predstavoval výsledok syntézy rímskoprávných (čiastočne i germánskoprávných, predovšetkým longobardských) a kánonickoprávných prvkov.³³³ Práve rímsko-kánonický proces sa stal v stredovekej spoločnosti významným činiteľom, ktorý prekonával dovtedajšie súdne obyčaje národných práv a svojou

³³² Matéria rímskeho a kánonického práva, ktorá bola vedecky interpretovaná vtedajšou jurisprudenciou, sa na vyššie charakterizovanom pozadí totiž postupne stávala celoeurópskym spoločným právom, teda *ius commune*. Porov. HARTMANN, W. – PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 245. Už od druhej polovice 13. storočia sa tak vo viacerých prameňoch čoraz častejšie vyskytujú odkazy na uvedený pojem, pod ktorým mali autori obvykle na myslí rímsko-kánonické normy, princípy a dôležité procesnoprávne zásady bežne používané súdmi na celom kresťanskom Západe. Porov. RUFFINI, F.: *L'actio spoliū – studio storico-giuridico*. Torino: Fratelli Bocca, 1889, s. 272 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 51.

³³³ Svoje vyjadrenie v elaborovanej podobe našiel predovšetkým v diele *Speculum iudiciale*, spísanom okolo roku 1271 neskorším biskupom z Mende, Viliamom Durantisom († 1296). Práve jeho spis sa stal čoskoro štandardom pre všetky ďalšie procesnoprávne pojednania a týmto postavením disponoval najneskôr do konca stredoveku. Porov. KANTOROWICZ, H.: *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: University Press, 1938, s. 123 a EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 93. Durantis mal uvedené dielo dokončiť, ešte keď slúžil ako sudca, pričom revidovať ho mal počas zastávania úradu biskupa. Práve *Speculum iudiciale* mu napokon malo podľa viacerých bádateľov zaistiť jedno z najdôležitejších miest medzi právnymi učencami všetkých čias. Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 58. K detailnému pojednaniu o rímsko-kánonickom procese a jeho vplyvoch na stredovekú i novovekú právnu kultúru bližšie pozri NÖRR, K. W.: *Römanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft Abteilung Rechtswissenschaft. Berlin – Heidelberg: Springer, 2012 a LITEWSKI, W.: *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicariū*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.

dokonalosťou a precíznosťou napokon značne ovplyvnil podobu procesného práva takmer všetkých kontinentálnych právnych systémov (vrátane anglo-amerického).³³⁴ Do svetského súdnictva sa pritom vo väčšine krajín dostal ešte pred recepciou rímskeho práva a významne prispel k rozšíreniu kánonickoprávneho vplyvu v práve súkromnom.³³⁵ Inovatívny bol najmä zavedením zásady rovnosti strán pred zákonom, prezumpcie neviny, apelačných oprávnení a prioritným sledovaním polepšujúceho účelu trestu vrátane skúmania otázok zavinenia a úmyslu páchatela. Práve v procesnom práve sa okrem toho prejavilo aj inkorporovanie princípu kánonickej ekvity (*aequitas canonica*), ktorá sudcom umožňovala prispôbiť procesné pravidlá okolnostiam konkrétnej situácie.³³⁶ Predovšetkým jeho praktické uplatňovanie výrazným spôsobom prispelo i k tzv. recepčnej vlne rímskeho práva v Európe v období 14. až 16. storočia, vďaka ktorej boli do sekulárnych právnych systémov z oboch klasických právnych systémov preberané najdôležitejšie inštitúty, pojmy a definície, ako aj jednotlivé normy a systematické rozdeleniu celku na časti.³³⁷

Pokiaľ ide o dôvody prevahy kánonického práva v rámci rímsko-kánonického procesu, tie nachádzame v skutočnosti, že rímskoprávna justiniánska kodifikácia, ktorá v období vrcholného stredoveku v právnicktvе dominovala, obsiahla len malý počet procesnoprávných noriem, pričom aj zahrnuté smernice nedosahovali potrebnú kvalitu a poväčšine neboli vhodné pre praktické využitie.³³⁸ Čo sa týka trestného procesného práva, netreba taktiež zabúdať na už spomenutú skutočnosť, že táto oblasť rímskeho práva mala ďaleko od kvalít súkromného práva. Z toho dôvodu bolo

³³⁴ Porov. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 156.

³³⁵ Porov. HOBZA, A. – TUREČEK, J.: *Úvod do cirkevného práva*. Praha: Nákladem vlastním, 1929, s. 161 a WESENBERG, G. – WESENER, G.: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtsentwicklung*. Vierte, verbesserte und ergänzte Auflage. Wien – Köln: Böhlau Verlag, 1985, s. 18.

³³⁶ Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 60.

³³⁷ Napriek tomu je však potrebné podotknúť, že uvedená recepcia i prerecepcia rímskeho práva bola výsledkom pomalého a pokračujúceho historického procesu, ktorý v prvom rade rozvinuli absolventi veľkých univerzitných centier v Itálii a Francúzsku, uvádzajúci normy a idey *ius commune* do právnej vedy i praxe. Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 219.

³³⁸ Porov. BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 152.

na kánonistoch, aby na rímskoprávných vratkých základoch vystavali nové právo, obohatené o kresťanské teologického náhľady a náuku a konštituovali ho prioritne pre potreby vtedajších cirkevných súdov, ktoré v danom čase rozhodovali prevažnú väčšinu právnych káuz. Rovnako to bolo aj s viacerými procesnými maximami nachádzajúcimi sa už v prameňoch rímskeho práva, ktoré v prvom rade akceptovali a potom prepracovali do podoby smerujúcej až k súčasným moderným štandardom. Ako prvý príklad môžeme spomenúť zrejme najznámejšiu zásadu *ne bis in idem*, ktorú možno nájsť vyjadrenú už vo výroku právnika Gaia († 180) a zachytenú v Digestach, respektíve v dekrete cisárov Diokleciána (284 – 305) a Maximiána (286 – 305) zahrnutým v justiniánskom Kódexe.³³⁹ Dôvody raného rozvinutia tejto zásady nachádzame prioritne v súdnom privilegii kléru byť súdený len pred cirkevným súdom. Keď totiž v prípade vážnejšieho previnenia požadovala svetská moc možnosť potrestania duchovného aj sekulárnym trestom, predstavitelia Cirkvi to odmietali s argumentom, že nik nemá byť za ten istý delikt trestaný dvakrát.³⁴⁰ Výborné predpoklady na presadenie tohto princípu napokon pripravilo už jeho jasné vyjadrenie vo Svätom Písme.³⁴¹ Viacerí kánonisti vrátane Graciána a Rajmunda

³³⁹ *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur*. Gai. D 50,17,57. Porov. Cod. Iust. 9,2,9.

³⁴⁰ V takom prípade boli klerici degradovaní a ak im hrozili prísne svetské tresty, poväčšine sa väznili v biskupskom alebo kláštornom väzení (*carcer*). Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 208. Väčšina autorov v tomto ohľade odkazuje na konflikt medzi anglickým kráľom Henrichom II. (1154 – 1189) a arcibiskupom z Canterbury, Thomasom Becketom († 1170). Kráľ totiž v tomto prípade argumentoval tým, že zločinní duchovní majú akceptovaním súdneho privilegia kléru možnosť vyhnúť sa prísnejším trestom a vyviaznúť len s miernymi cirkevnými trestami. Kráľovi právnici pritom argumentovali, že v takomto prípade nepôjde o dvojité potrestanie za ten istý trestný čin, ale len o oddelenie procesu od trestu. Zatiaľ čo proces tak mohol byť vedený na cirkevnom súde, vynesenie rozsudku vrátane potrestania páchatela malo byť v kompetencii súdu sekulárneho. Bližšie k tejto problematike pozri FRAHER, R.: *The Becket Dispute and Two Decretist Traditions*. In *Journal of Medieval History*. Vol. 4 (1978), s. 347 – 368 a HELMHOLZ, R. H.: *The Oxford History of the Laws of England*. Vol. 1. *The Canon Law and Ecclesiastical Jurisdiction from 597 to the 1640s*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s.114n. Na uvedenom pozadí a v záujme predchádzania ďalším konfliktom so svetskou mocou napokon Štvrtý lateránsky koncil (r. 1215) cirkevným sudcom zakázal zbytočne rozširovať svoju jurisdikciu nad zákony a obyčaje príslušného kráľovstva, v záujme nepoškodzovania svetskej spravodlivosti pod zámienkou cirkevných slobôd. Porov. Concilium Lateranense quartum, can. 42.

³⁴¹ Porov. Nah 1,9.

z Peňafortu († 1275) preto zdôraznili, že ak dvakrát nesúdi v tej istej veci Boh, prečo by tak mal robiť človek.³⁴² To isté napokon konštatoval aj najslávnejší stredoveký proceduralista Viliam Durantis slovami, že nik nemôže byť obžalovaný za ten istý zločin, pokiaľ už bol raz oslobodený.³⁴³ Uvedené pravidlo bolo v kánonistami rozvinutej podobe napokon všeobecne akceptované aj civilistami a potom prenesené do moderného trestného práva prostredníctvom slávnych právnikov 16. storočia ako Július Clarus († 1575) a Prospero Farinacci († 1618).³⁴⁴

Ako ďalší v poradí spomenieme princíp legality, koncipovaný ako *nulum crimen sine lege*. I ten má svoje rímskoprávne základy, na ktoré nadviazal napríklad aj cirkevný Otec Ambróz pri ospravedlnení Abraháma spod cudzoložstva s Agar.³⁴⁵ Jeho akceptovanie v klasickom kánonickom práve je zrejme aj zo zbierky *Liber extra*, ktorá v jednej z dekretálií obsiahla pravidlo o regulovaní budúceho, nie minulého správania.³⁴⁶ Rímske právo však poznalo z tejto maximy výnimku spočívajúcu v možnosti potrestať páchatela aj v prípade absencie formálne ustanovenej sankcie v písanom zákone alebo obyčaji. Pri týchto tzv. *crimina extraordinaria* sudcovia rozhodovali o vhodných trestoch (*poena extraordinaria*) len na základe

³⁴² Porov. X 5,1,6.

³⁴³ Napriek tomu sa však z tejto zásady pripúšťali isté výnimky, z ktorých typickou bolo, že oslobodenie vo vnútornom fóre nevylučuje obžalovanie jednotlivca vo fóre vonkajšom. Porov. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 290n.

³⁴⁴ Porov. BLACKSTONE, W.: *Commentaries on the Laws of England*. Vol. 4. Chicago: University of Chicago Press, 1979, s. 335; SIGLER, J. A.: *Double Jeopardy: The Development of a Legal and Social Policy*. Ithaca: Cornell University Press, 1969, s. 3n; Fifth Amendment to the United States Constitution; Green v. United States, 355 U.S. 184, 187 – 188 (1957); Benton v. Maryland, 395 U.S. 784, 796 (1969) a U.S. v. Halper, 490 U.S. 435, 440 (1989).

³⁴⁵ *Leges et constitutiones futuris certum est dare formam negotiis, non ad facta praeterita revocari, nisi nominatim etiam de praeterito tempore adhuc pendentibus negotiis cautum sit*. Cod. Iust. 1,14,7. Veľmi zjednodušene povedané, Ambróz argumentoval tým, že Abrahám tento skutok spáchal ešte pred Mojžišovým zákonom a Novým Zákonom, ktoré cudzoložstvo zakazovali, a z toho dôvodu nemohol byť považovaný za vinného z jeho spáchania. Porov. Gn 16. Bližšie k tejto problematike pozri HALL, J.: *Nulla poena sine lege*. In *Yale Law Journal*. Vol. 47 (1937), s. 165n a SCHREIBER, H.-L.: *Gesetz und Richter: Zur geschichtlichen Entwicklung des Satzes nullum crimen, nulla poena sine lege*. Frankfurt am Main: Metzner, 1976, s. 18n.

³⁴⁶ Porov. X 1,2,13.

ich diskrečnej moci (*arbitrium*), zväžiac všetky okolnosti zločinu.³⁴⁷ Podobnú výnimku si v nadväznosti na to vyhradila aj Cirkev a na jej základe bolo možné súdiť aj za zločiny nezahrnuté v žiadnom písanom zákone alebo obyčaji, ak by zločin zakazoval Božský alebo prirodzený zákon.³⁴⁸ Tá však nepoprela nevyhnutnosť zásadného uplatňovania princípu *nullum crimen sine lege* na cirkevných súdoch, čo dopomohlo jeho definitívnemu presadeniu v časoch osvietenstva aj vo svetskom práve.³⁴⁹ Podobným spôsobom možno zmyšľať aj o odsúdení páchatela v prípade, ak existoval dôležitý nepriamy dôkaz jeho viny (*probatio indirecta*), ale absentoval dôkaz plný (*probatio plena*). Za týchto okolností mohol sudca prostredníctvom svojej *discretio* pristúpiť k podmienenému prepusteniu osoby, ale taktiež k uloženiu miernejšieho trestu.³⁵⁰ Rýdzo kánonickoprávny pôvod má potom aj ďalšia moderná trestnoprávna zásada prezumpcie nevinu.³⁵¹ Aj tu

³⁴⁷ Bližšie k tejto problematike pozri MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in eta di diritto commune*. Milano: Giuffrè, 1998, s. 208n.

³⁴⁸ Toto pravidlo je obsiahnuté aj v platnom kánonickom práve, pričom jeho existencia sa považšine ospravedlňuje vyvolaným pohoršením medzi veriacimi, ktoré je potrebné odstrániť potrestaním páchatela. Porov. cann. 2222 CIC 1917 a 1399 CIC 1983. Za týchto okolností tak dostáva prednosť tradičná vrcholnostredoveká zásada, na ktorej bol vystavaný i inkvizitný proces, a to, že zločiny nemajú zostať nepotrestané. Za jej autora sa vo všeobecnosti považuje pápež Inocent III., pričom vyjadriť ju mal takto: *Publicae utilitatis intersit ne crimina remeant impunita*. HAGENEDER, O. et al.: *Das Register Innozens III. 2 Pontifikatsjahr, 1199*. Rome – Vienna: A. A. Strnad, 1979. K analýze dopadu tohto výroku na ďalší vývoj trestného procesu bližšie pozri FRAHER, R. M.: *The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: Rei publicae interest ne crimina remaneant impunita*. In *University of Illinois Law Review* (1984), s. 577 – 595. V prípade sexuálnych trestných činov sa napríklad, v súlade so *stylus curiae* jednotlivých súdov, zaužívalo ukladanie trestu bičovania, keďže aj Ježiš Kristus trpel za hriechy tela všetkých ľudí práve týmto spôsobom. Fenoménom *stylus curiae* som sa zaoberal v článkoch VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* ako inšpiračný zdroj v histórii a súčasnosti. In SALÁK, P. – MRÁZKOVÁ, L. (eds.): *Ius honorarium – římské magistratury a jejich činnost. Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 78 – 117.

³⁴⁹ Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 207 – 208.

³⁵⁰ Tento stav napokon v trestnom práve pretrval až do 18. až 19. storočia Porov. MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in eta di diritto commune*. Milano: Giuffrè, 1998, s. 211.

³⁵¹ Jej kánonickoprávne základy nachádzame už v spomenutom falzifikáte známom ako Pseudo-izidoriánske dekretálie (*Collectio pseudo-Isidoriana*), zostavenom v rozmedzí rokov 847 až 852 na ochranu franských duchovných proti protiprávnym zásahom predstaviteľov svetskej moci. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal VLADÁR, V.:

dominovali na prvom mieste biblické argumenty, keďže i samotný Boh dal Adamovi šancu reagovať na obvinenie týkajúce sa jedenia plodov zo stromu života.³⁵² Zatiaľ čo v systéme ordálií totiž obžalovaný dokazoval svoju nevinu, kánonistické *ordines iudicarii* požadovali už v 12. storočí na odsúdenie obžalovaného predloženie jasných a usvedčujúcich dôkazov.³⁵³ Ako posledný princíp spomenieme právo vyhnúť sa obvineniu seba samého (*nemo tenetur prodere seipsum*), ktorý je pevnou súčasťou moderného trestného procesného práva dodnes. Aj ten má pôvod v stredovekom *ius commune*, rozpracovanom predovšetkým klasickými kánonistami obdobia vrcholného stredoveku.³⁵⁴

Pseudo-izidoriánske dekretálie v systéme prameňov kánonického práva. In *Zborník príspevkov z Vedeckej konferencie doktorandov a študentov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Trnavská univerzita, 2007, s. 32 – 58. Uvedený princíp sa však dokazoval i za pomoci biblických argumentov. Pováčšine sa pritom odkazovalo na konanie Ježiša Krista, ktorý nikde v Písme neoznačil Judáša za zradcu, avšak povedal len: „Jeden z vás ma zradí.“ Porov. Mt 26, 21; Mk 14, 18 a Jn 13, 21. Bližšie k tejto problematike pozri EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 99, 103, 106 – 107, 109, 114 – 118, 127, 135 – 136, 152 a 157 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 251³³.

³⁵² Boh Otec sa totiž, keď malo dôjsť k vyšetreniu kauzy jedenia zakázaného ovocia zo Stromu života, Adama, napriek svojej vševedomosti, opýtal: „Adam, kde si?“ s cieľom poskytnúť mu možnosť brániť sa. Celkom prirodzene sa argumentovalo, že ak dal obžalovanému možnosť brániť seba samého Boh, to isté musia urobiť aj ľudia. Porov. Gn 3,9 – 12. Kánonistická jurisprudencia pritom rozvinula princíp prezumpcie nevinu v 13. storočí nielen na argumentoch Svätého Písma, ale taktiež prirodzeného práva (*ius naturale*). Bližšie k tejto problematike pozri PENNINGTON, K.: *Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim*. In *Jurist: Studies in Church law and Ministry*. Vol. 63 (2003), s. 106 – 124.

³⁵³ I keď sa tento princíp napokon nedočkal v stredovekej jurisprudencii všeobecného teoretickoprávneho rozpracovania, prežil i raný novovek a napokon sa definitívne presadil v kontinentálnom i anglo-americkom práve 19. storočia. Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 216. Na tomto mieste je potrebné spomenúť taktiež výslovný zákaz ordálií Cirkvou, dosiahnutý nepriamo, zakázaním účasti kléru na nich. Porov. Concilium Lateranense quartum, can. 18. Bližšie k tejto problematike pozri BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals*. In *Speculum*. Vol. 36 (1961), s. 613 – 636.

³⁵⁴ Viliam Durantis tento princíp výslovne akceptoval v už spomenutom *Speculum iudiciale*. Pováčšine sa pritom argumentovalo tým, že nik nie je povinný odhaliť vlastnú hanbu, a teda stať sa dôvodom vlastnej obžaloby. Porov. Panormitanus, Com. ad X 2,20,37. Z toho dôvodu konštatovala i zbierka *Liber extra*, že nik nemá byť nútený obžalovať

4.4 Vplyvy na sekulárne právo

Ako je zrejmé z predchádzajúceho výkladu, kánonické právo po celé stáročia rozsiahle ovplyvňovalo sekulárne trestné právo, a to ako v oblasti hmotného, tak aj procesného práva. Tieto vplyvy sú v ňom zrejmé dodnes, pričom s určitosťou nemožno hovoriť o nepatrných stopách, ktoré sa časom stratia, tak, ako mizne vplyv Katolíckej cirkvi na ľudskú societu. Jedným z najdôležitejších faktorov bola v tomto ohľade najmä jej schopnosť navrhované modernizačné zmeny vo vtedajšej spoločnosti reálne presadiť, čo sa prejavilo napríklad v individualizácii trestnej zodpovednosti, ktorou došlo k nahradeniu starších náhľadov preferujúcich kolektívnu zodpovednosť. Praktickým dôsledkom bolo odmietnutie legitímneho zabíjania v zmysle krvnej pomsty vykonávanej na všetkých príbuzných páchatela a presadenie riadneho trestného procesu vedeného len proti páchatelovi.³⁵⁵ So značným úspechom sa stretli i spomenuté kánonickoprávne teórie o subjektívnej vine, ktoré reflektovali všetci teoretici svetského trestného práva raného novoveku.³⁵⁶ Praktickosť kánonistov a schopnosť nastavenia vysokých procesných štandardov reálne chrániacich vtedajšiu spoločnosť sa prejavila aj v skutočnosti, že napriek presadenej zásade kánonického práva, že zločiny spáchané v mysli sa netrestajú, zároveň pripustili za istých okolností aj sankcionovanie pokusu.³⁵⁷ Napríklad italský sudca Albertus Gandinus († 1310), za zohľadnenia záverov slávneho romanistu Odofreda († 1265), konkrétne rozlišoval medzi vopred uváženým úmyslom (*dolus praemediatus*), samotným konaním a dokonaním trestného činu.

samého seba, pričom uvedená premisa sa stala pevnou súčasťou trestného procesného práva už od raného novoveku . Porov. X 2,20,37.

³⁵⁵ Niektorí bádatelia však správne poukazujú na to, že isté formy kolektívnej zodpovednosti prežili naďalej, uvádzajúc medzi príkladmi najmä kánonickoprávny trest vo forme územného interdikt. Bližšie k tejto problematike pozri CLARK, P. D.: *The Interdict in the Thirteenth Century: A Question of Collective Guilt*. Oxford: Oxford University Press, 2007 a KREHBIEL, E. B.: *The Interdict: Its History and its Operation with Especial Attention to the Time of Pope Innocent III, 1198 – 1216*. Michigan: American Historical Association, 1909.

³⁵⁶ Z nich možno spomenúť najmä už spomenutého Julia Clara, ale aj Tiberia Deciana († 1582) a Andreu Tiraquella († 1558). Bližšie k ich osobnostiam i dielam pozri STOLLEIS, M. (ed.): *Juristen: ein biographisches Lexikon: von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 2001.

³⁵⁷ Porov. CLARKSON, C. M. V.: *Understanding Criminal Law*. London: Sweet & Maxwell, 1995, s. 18.

Prepracovanosť jeho teórií je zrejماً taktiež v dôkladnom posudzovaní, či si páchatel negatívny následok trestného konania želal alebo nie. Vo svojich úvahách napokon dospel k záveru, že ak želaný bol, ale zločinec nebol schopný ho dosiahnuť, mal byť potrestaný. Na druhej strane, ak následok želaný nebol, k jeho potrestaniu dôjsť nemalo. Je teda zrejماً, že pod kánonickoprávnymi vplyvmi bola pre vtedajších sudcov rozhodujúcou individualizovaná vina konkrétneho páchatela v subjektívnom zmysle, ktorá dominovala na úkor kritérií objektívnych.³⁵⁸

I keď inkvizitčný proces sa vo vnímaní súčasnej sekularizovanej spoločnosti predpojato spája predovšetkým s krajne negatívnymi úsudkami, aj jeho premisy významným spôsobom ovplyvnili vývoj trestného práva, pričom jeho pečať v ňom zostáva zachovaná dodnes.³⁵⁹ Kánonisti aj pri jeho konštituovaní vychádzali prioritne z rímskoprávnych základov, reflektujúc hlavné zásady rímskoprávneho kogničného procesu (*processus cognitivus*), sledujúc zároveň už spomenutú slávnu maximu, že trestné činy nesmú zostať nepotrestané. Takýmto spôsobom skonštruovali osobitný procesný postup, keď predstavitelia verejnej moci vystupovali voči páchatelovi nie na základe obžaloby, ako to bolo v prípade akuzačného procesu (*processus accusatus*), ale *ex officio*. Okrem Cirkvi si jeho prednosti rýchlo uvedomili aj sekulárne autority disponujúce centrálnou vládou v rámci príslušného regiónu, respektíve kráľovstva, a to najmä národní králi, ktorí sa obdobne snažili o udržanie a posilnenie vlastnej moci, čoho jasným vyjadrením bola schopnosť postihovať zločiny a starať sa o poriadok v štáte.³⁶⁰ Najmä na tomto pozadí nadobudol inkvizitčný proces počas celého vrcholného i neskorého stredoveku vrátane raného novoveku prevalenciu a až neskôr sa začal väčšej obľube opätovne tešiť proces akuzačný. Ako konkrétny príklad by sme v tomto ohľade mohli spomenúť Francúzsko, ktorého sever bol typický akceptovaním písaného práva („pays de droit écrit“), za-

³⁵⁸ Blížšie k tejto problematike pozri PIHLAJAMÁKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 216 – 217.

³⁵⁹ Osobitne možno v tomto ohľade spomenúť napríklad postup správcov daní voči daňovníkom pri zisťovaní prípadných nedoplatkov atď. Porov. Zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok).

³⁶⁰ Porov. KADLEC, J.: *Církevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 86 – 88 a BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 153.

tiaľ čo juh bol charakteristický používaním práva obyčajového („pays de droit coutumier“).³⁶¹ V južnom Francúzsku tak napríklad spočiatku súdy nemohli konať *ex officio*, okrem prípadov vraždy, svätokrádeže, lúpeže a pár ďalších prípadov. V priebehu 13. až 14. storočia sa však zoznam týchto zločinov rozšíril tak, že súdy mohli postupovať inkvizícnymi metódami prakticky kedykoľvek.³⁶² Podobný vývoj bol napokon zaznamenaný aj v severných častiach Francúzska, a to i napriek tomu, že išlo o zmenu pozvoľnú a pomalšiu. Celkový vývoj napokon dospel k tomu, že v neskorom 15. a ranom 16. storočí získal inkvizíčný proces prevahu v celom Francúzsku. Prakticky rovnako to vyzeralo aj v Nemecku, čoho najvýstižnejším príkladom je *Constitutio criminalis Bambergensis* z roku 1507.³⁶³

4.5 Záver

Ako už bolo naznačené, výskumy progresívnejších vedcov zaoberajúcich sa trestným právom poukázali jednoznačne na enormný príspevok kánonického práva, a to najmä klasického obdobia, nielen pri ustáľovaní verejného charakteru trestných sankcií v zmysle ich odlíšenia od iných druhov práva, ale neustále poukazujú na vplyvy ďalšie. Pohľad na vtedajšie kánonickoprávne pramene zase ilustruje to, že trestné právo nebolo pre nich len akýmsi obligátnym predmetom výskumu, ale mnohí kánonisti sa orientovali prakticky len týmto smerom, o čom vypovedajú viaceré príručky či komentáre obsahujúce normy *ius commune* iba z tejto oblasti. Keďže v období rozkvetu právnej vedy sa výkvet intelektuálnej elity sústredil práve na rozvoj kánonického práva, určite neprekvapuje, že to boli práve kánonisti, ktorí stvorili väčšinu trestnoprávných inovácií dodnes charakterizujúcich moderné trestné právo. Začiatky týchto procesov nachádzame ešte v teologickom rozlišovaní medzi hriechom, sankcionovaným pokáním, a deliktom, spájaným s trestnoprávnymi následkami. Naznačené úzke prepojenie medzi kánonickým právom a teológiou obdobne neprekvapuje, keďže od doktorov obojeho práva sa bežne vyžadovalo i absolvovanie istej

³⁶¹ Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 91, 102 a 106.

³⁶² Porov. CARBASSE, J.-M.: *Introduction historique au droit pénal*. Paris: Presses Universitaires de France, 1990, s. 133.

³⁶³ Bližšie k tejto problematike pozri SCHMIDT, E.: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, s. 122n.

teologickej prípravy, čo je z dnešného hľadiska čosi nepredstaviteľné.³⁶⁴ K rozvoju trestného práva viedla i snaha Katolíckej cirkvi o potlačenie starších pohanských inštitútov, čoho príkladom je nahradenie ordalií tzv. zákonnou teóriou dôkazu (*theoria legitimae probationis*). Keďže preláti bežne zastávali dôležité pozície v štátnej správe, mali výbornú možnosť presadzovania kresťanských zásad a kánonickoprávnych postulátov do života aj prostredníctvom ich účasti na tvorbe svetského zákonodarstva. Takýmto spôsobom napríklad došlo k zmierneniu prehnanej prísnosti stredovekého trestného práva, v ktorom bol trest smrti bežne ustanovovaný i za ľahšie delikty. S cieľom aplikovať uvedené hmotnoprávne premisy v rámci Cirkvi kánonisti zase rozvinuli, respektíve na rímskoprávných základoch rozpracovali, viaceré dôležité procesnoprávne normy a maximy, ktoré obdobne zostávajú pevnou súčasťou moderného trestného práva.³⁶⁵

Ako sme taktiež uviedli, k uvedeným kánonickoprávnym vplyvom na svetskú spoločnosť mohlo ideálne dôjsť práve v období stredoveku, keď Katolícka cirkev disponovala najsilnejším postavením vo svojej histórii. Ako už bolo napokon spomenuté, právni historici dokonca konštatovali, že prakticky ani nie je možné naformulovať definíciu štátu, ktorá by sa v období vrcholného stredoveku nehodila na Katolícku cirkev.³⁶⁶ Jej občianstvo bolo pritom udeľované krstom a sekulárna *res publica* fakticky disponovala

³⁶⁴ Porov. HARTMANN, W. – PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 125 a 245.

³⁶⁵ I keď viaceré kontinentálne systémy boli v oblasti trestného procesu v posledných dvoch storočiach zbavené väčšiny inkvizičných rysov, ich súčasťou naďalej zostávajú prakticky všetky klasické kánonickoprávne procesné maximy, pričom výnimkou nie je v tomto ohľade ani systém „common law“. V uvedenom kontexte možno spomenúť napríklad zásadu dnes známu ako „double jeopardy“, ktorá je len svojskou variáciou na tradičný rímsko-kánonický princíp *ne bis in idem*. Porov. PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: *Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law*. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 203 a 222 – 223. Obdobne možno zmýšľať o tejto zásade aj vo vzťahu k americkej ochrane týchto práv. Bližšie k tejto problematike pozri HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 308.

³⁶⁶ Bližšie k tejto problematike pozri BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 553.

tým istým korpusom občanov ako jej duchovný náprotivok.³⁶⁷ Pokiaľ išlo o trestné právo, jurisdikciu nad zločinními Cirkev požadovala v prvom rade z dôvodu ich kvalifikovania ako hriechy, ktoré patrili bez akýchkoľvek pochybností do pastoračnej starostlivosti o duše. I keď viaceré kauzy patriace dnes do kompetencie súdov sekulárnych spadali do agendy cirkevných súdov, cirkevné tribunály uznávali aj v období vrcholného stredoveku pri viacerých zmiešaných kauzách výlučnú kompetenciu svetských súdov.³⁶⁸ Až s rastom sebavedomia a profilovania sa národných štátov a v súvislosti so stúpajúcou dominanciou ústrednej kráľovskej moci začalo na tomto pozadí dochádzať medzi oboma právne dokonalými spoločnosťami (*societates iuridice perfectae*) k zvyšovaniu napätia a početným konfliktom.³⁶⁹ Najmä na ich základe boli v jednotlivých krajinách v období neskorého stredoveku, ale predovšetkým novoveku (výrazne od čias reformácie) niektoré kauzy (najmä zmiešaného charakteru) postupne od cirkevných súdov odnímané v prospech súdov svetských.³⁷⁰ Sekulárne sudy po celej Európe navyše začali (spočiatku najmä v Anglicku a neskôr i na kontinente) čoraz rezolútnejšie požadovať i právo definovania hraníc cirkevnej jurisdikcie, čo cirkevné authority celkom prirodzene odmietali. Dohody týkajúce sa vymedzenia jurisdikčných hraníc medzi cirkevnými a svetskými súdmi sa preto od obdobia neskorého stredoveku rôznili od jedného regiónu k druhému. Aj napriek tomu však rozsah jurisdikcie cirkevných súdov zostával naďalej značne široký, a to aj pri rozhodovaní otázok dotýkajúcich sa prakticky každého člena vtedajšej spoločnosti.³⁷¹

³⁶⁷ Porov. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 23 a BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 65.

³⁶⁸ Okrem záležitostí testamentov Cirkev zásadne akceptovala napríklad aj kompetenciu svetských súdov v kauzách týkajúcich sa majetkových sporov medzi manželmi, ktoré vyvstali najmä v súvislosti s venom a darmi ženícha neveste. Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 72 – 73 a 97.

³⁶⁹ Osobité námietky boli vznášané predovšetkým voči pápežským snahám o rozširovanie agendy cirkevných súdov v záležitostiach *ratio peccati*. Porov. EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002, s. 161.

³⁷⁰ Porov. HOBZA, A. – TUREČEK, J.: *Úvod do cirkevného práva*. Praha: Všeherd, 1936, s. 141 a 146.

³⁷¹ V tejto súvislosti možno osobitne spomenúť predovšetkým oblasť manželstva, rodiny a sexuálneho správania, ktoré zostali vo viacerých krajinách súčasťou agendy cirkevného súdnictva až do 19. storočia. Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 72

Klasickí kánonisti preukazovali vo svojich normách, zásadách či návrhoch nielen akademickú dokonalosť, ale taktiež praktického ducha. Často pritom volili alternatívne prístupy, ktoré sa mohli prejavíť aj v uprednostnení objektívnych prístupov k páchatelovi na úkor prístupov subjektívnych, a to najmä vtedy, keď bolo páchatela potrebné potrestať kvôli vyvolanému verejnému pohoršeniu.³⁷² Uvedený postup bol učencami neskorších storočí často kritizovaný, pričom kritike boli podrobené i viaceré tradičné kánonistické metódy, z ktorých možno spomenúť napríklad neskonštruovanie jasných a zrozumiteľných definícií na spôsob dnešnej právnej teórie. V tomto prípade sa však zabúda na to, že tento prístup mal základy v rímskom práve, ktorého autority definície odmietali kvôli ich nebezpečnosti, keďže tie nebolo možné len málokedy vyvrátiť.³⁷³ Pri uvedených kritikách sa poväčšine zabúda najmä na to, že ideálom kánonistov bolo komplexne zvážiť (sčasti podľa vzoru vnútorného fóra) konkrétny prípad do najmenších detailov a nevytvárať všeobecné teórie, ktorých dôsledná

a BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 4 a 72. Postupný ústup Katolíckej cirkvi z niekdajších pozícií však začal už v 16. storočí, keď sa ekumenický Tridentný koncil (1545 – 1563) sústredil prakticky výlučne na vnútorné cirkevné záležitosti, iba s veľmi výnimočnými snahami o ingerenciu do svetskoprávnej oblasti. I napriek tomu sa však v jeho dekrétach ešte hovorilo o trestoch pokuty, väzenia či konfiškácie majetku. Porov. Concilium Tridentinum, sessio 25, Decretum de reformatione c. 3.

³⁷² V tomto ohľade možno uviesť napríklad prezumovanie úmyslu zo samotných slov, ktoré prichádzalo do úvahy napríklad pri zločine rúhania sa, radením k tým najväznejším vôbec. Porov. HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 282. Tento prístup pretrváva v kánonickom práve dodnes a zrejme je najmä z akceptovania tzv. všeobecnej normy, obsiahnutej v kánone 1399 platného Kódexu. Tá umožňuje potrestať páchatela spravodlivým trestom, keď to vyžaduje zvláštna závažnosť porušenia a naliehajúca nevyhnutnosť smerujúca k vyhnutiu sa alebo náprave pohoršení, a to aj za vonkajšie porušenie Božského alebo rýdzo ľudského zákona, ktoré nie je vyjadrené v platnom práve Katolíckej cirkvi. V origináli: *Praeter casus hac vel aliis legibus statutos, divinae vel canonicae legis externa violatio tunc tantum potest iusta quidem poena puniri, cum specialis violationis gravitas punitionem postulat, et necessitas urget scandala praeveniendi vel reparandi*. Can. 1399 CIC 1983. Porov. can. 2222 CIC 1917.

³⁷³ *Omnis definitio in iure periculosa est, parum est enim ut non subverti possit*. Iav. D 50,17,202. Bližšie k súčasnému vnímaniu tejto zásady pozri napríklad FORGÓ, N.: *Omnis definitio in iure civili periculosa est. Parum est enim ut non subverti posset*. Alte Fragen und altertümliche Antworten zur (modernen) juristischen Methode. In THEIR, A. – PFEIFER, G. – GRZIMEK, Ph. (eds.): *Kontinuitäten und Zäsuren in der Europäischen Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999, s. 23 – 47.

aplikácia by mohla v konečnom dôsledku viesť až k nespravodlivosti. Ich individualistický prístup bol pritom postavený na premise posúdenia každého páchatela ako človeka, ktorý síce porušil zákon a uškodil societe, ale zároveň zostáva človekom s nesmrteľnou dušou hodnou spásy. A práve v tom je nielen hlavný rozdiel, ale i dôsledok trvania na najdôležitejšej zásade kánonického práva *suprema lex salus animarum*. Čo sa týka platného trestného kánonického práva, to zostávalo po celé stáročia vystavané na normách, princípoch a premisách klasických kánonistov, ktoré boli sčasti modernizované zapracovaním návrhov a schém Prvého vatikánskeho koncilu (1869 – 1870) do prvého Kódexu kánonického práva z roku 1917. Platný Kódex kánonického práva z roku 1983 obsahuje trestnoprávne normy tých istých historických základov, ktoré boli Otcami Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965) sčasti modifikované smerom k zníženiu ich počtu a zmierneniu trestov. Nedávna rekodifikácia tohto právneho odvetvia sa však opätovne priklonila nielen k pridaniu nových skutkových podstát deliktov, ale tiež k prísneniu trestov za trestné činy existujúce.³⁷⁴

³⁷⁴ Porov. Pascite gregem Dei. In *L'osservatore romano* (1. 6. 2021).

5 RÍMSKO-KÁNONICKÉ VPLYVY NA SLOVENSKÉ VEREJNÉ PRÁVO A NÁVRHY DE LEGE FERENDA

V rámci riešenia vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“ riešeného v rokoch 2017 až 2022 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave pristúpil zodpovedný riešiteľ spolu so spoluriešiteľmi v poslednom roku riešenia k vypracovaniu a predloženiu legislatívnych návrhov príslušným orgánom verejnej správy, konkrétne Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky, Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky a Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky, k čomu došlo 22. júna 2022. Podstatou samotného vedeckého projektu bolo pritom skúmanie vzájomných vzťahov medzi rímskym právom a kánonickým právom na jednej strane a verejným právom platným na území Slovenskej republiky na strane druhej. Podobne ako všetky ostatné právne poriadky kontinentálneho právneho systému, aj slovenské verejné právo totiž minimálne ideovo vychádza z klasických právnych systémov, ktoré významným spôsobom ovplyvnili európsky právny vývoj a zanechali v ňom nezmazateľnú a stále aktuálnu stopu. Jednotlivé národné práva totiž nachádzali v uvedených právnych systémoch predovšetkým použiteľné koncepty, princípy, normy a prepracovanú právnickú terminológiu, ktoré predznamenali ich ďalší vývoj a vo viacerých ohľadoch ho predznamenávajú dodnes.³⁷⁵ V rámci každého právneho systému zastáva nezastupiteľnú úlohu verejné právo, ktoré v spoločnosti chráni tie najdôležitejšie hodnoty. Úspešnosť ich realizácie potom vo viacerých ohľadoch určuje kvalitu života každého občana a prispieva k formovaniu zdravej a fungujúcej society. Na uvedenom pozadí sa objavujú stále nové iniciatívy o skvalitnenie verejnoprávnej úpravy, a to predovšetkým v oblasti trestného a správneho práva, ktoré však často nevedú k želaným výsledkom.

S ohľadom na doterajšie snahy o novelizácie trestnoprávných a administratívno-právných noriem možno konštatovať, že slovenský zákonodarca prakticky vždy vychádzal z právnych úprav a novelizácií uplatňovaných

³⁷⁵ Porov. URFUS, V.: *Historické základy novodobého práva súkromého*. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 8, 30 – 31 a 35.

v okolitých štátoch, ktoré mohli byť na jednej strane úspešné v jednej krajine, ale táto skutočnosť im nezabezpečovala úspešnosť u nás. Aj z toho dôvodu sa viaceré z uvedených opatrení napokon ukázali ako neefektívne a nevedli k želaným výsledkom. Neustála dynamika verejného práva pritom hľadá neustále nové výzvy, ktoré by smerovali ku skvalitneniu právnej úpravy a viedli k reálnemu zlepšeniu právneho prostredia na našom území. Najmä preto je potrebné hľadať inšpiráciu v normách, ktoré pretrvali celé stáročia a dodnes disponujú potenciálom vplyvov *de lege lata* i *de lege ferenda*.³⁷⁶

Rímske právo a kánonické právo možno označiť za tvorcov základných princípov fungovania právnych systémov európskych krajín. Rímske právo ako právo „par excellence“ súkromné je vo všeobecnosti považované za základ väčšiny občianskoprávných inštitútov, pričom jeho úloha na poli verejného práva bola výrazne zaznávaná a opomínaná.³⁷⁷ Paradoxne to však nebolo rímske verejné právo, ktoré nastavilo štandardy vývoja európskeho verejného práva. Aj v tomto prípade to bolo totiž právo súkromné, ktorého zásady boli vo svojskej podobe transformované aj do verejnoprávných noriem. Nemáme na mysli len právo hmotné, keďže viaceré rímskoprávne prístupy formovali aj inštitúty práva procesného. V tomto ohľade je potrebné spomenúť najmä slávny rímsko-kánonický proces (*processus Romanus canonicus*), ktorý tvoril najdôležitejšiu a najvplyvnejšiu súčasť prvého európskeho všeobecného právneho systému vo forme *ius commune*, uplatňovaného vo viacerých európskych krajinách až do 19. storočia, niekde ešte dlhšie.³⁷⁸ Pokiaľ ide o kánonické právo, to sa odjakživa vyznačovalo verejnoprávnym charakterom svojich noriem, ktoré v sebe kombinujú monarchistické, aristokratické i demokratické elementy, vhodne zlúčené v cirkevnej organizácii.³⁷⁹ Najmä z toho dôvodu bolo možné predpokladať, že by to mohli byť práve normy historického rímsko-kánonického, respektíve platného kánonického práva, ktoré by mohli reálne napomôcť riešeniu viacerých problémov v súčasnom verejnom hmotnom, respektíve procesnom

³⁷⁶ Porov. HOLLÄNDER, P.: *Základy všeobecné štátovedy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 213 – 217.

³⁷⁷ Porov. BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 112.

³⁷⁸ Porov. LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2007, s. 922 – 923.

³⁷⁹ Porov. BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 205.

práve. Okrem samotných nadčasových noriem oboch klasických právnych systémov možno v spomenutých prameňoch nájsť i viaceré právne princípy (*regulae iuris*), na základe ktorých sa v minulosti riešili jednoduchým a adekvátnym spôsobom neraz i zložité právne kauzy.³⁸⁰

Najmä na uvedenom pozadí bolo možné predpokladať, že analýzou pozitívneho práva a jeho detailným porovnaním s rímskoprávnymi a kánonickoprávnymi inštitútmi hmotného i procesného práva možno dospieť k dôležitým záverom, ktoré budú aplikovateľné či už pri riešení aktuálnych problémov, ale taktiež z hľadiska *de lege ferenda*. Riešenia a podnety vychádzajúce z historického rímsko-kánonického, respektíve pozitívneho kánonického práva tak disponujú potenciálom reálne pozitívne ovplyvniť rozvoj verejného práva na území Slovenska, čo môže potom slúžiť ako inšpirácia pre ďalších európskych zákonodarcov. Za týchto okolností možno hovoriť o multiplikačnom efekte dosiahnutých výsledkov projektu. Predpoklady pre takýto scenár nachádzame opätovne v skutočnosti, že väčšina inštitútov európskeho práva je vystavaná na zásadách a princípoch rímskeho a kánonického práva a návrat k nim by predstavoval návrat k samotným koreňom európskej právnej kultúry.³⁸¹ Takýmto spôsobom by bolo navyše možné nastoliť v niektorých aspektoch verejného práva nové smery vývoja, ktoré by boli nápomocné pri dosahovaní zmiernosti v spoločnosti.³⁸² Aj samotné *ius commune* kombinujúce oba klasické právne systémy napokon povstalo v neskorom stredoveku a ranom novoveku ako „mierotvorné právo“, ktoré umožňovalo súdom urovnávať spory medzi procesnými stranami definitívnym spôsobom a zároveň predchádzať vzniku budúcich konfliktov.³⁸³ Kánonickoprávne apely na morálnu stránku noriem zase prispievajú k prirodzenému rešpektu adresátov k právu, na základe čoho nie je potrebné tak často používať verejnoprávne donucovacie prostriedky.

³⁸⁰ Bližšie k tejto problematike pozri KINCL, J.: *Dicta et regulae iuris aneb právnické mudrosloví latinské*. Praha: Karolinum, 1990.

³⁸¹ Porov. BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995, s. 94 a 100 – 101.

³⁸² Porov. WILLIAMS, K. S.: *Textbook on Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 397n.

³⁸³ Porov. HARTMANN, W. – PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX. History of Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 11.

5.1 Správne právo

Prvou oblasťou, na ktorú sa riešitelia projektu zamerali, bolo správne právo Slovenskej republiky. S cieľom ho skvalitniť pripravili konkrétne štyri návrhy pochádzajúce od spoluriešiteľov doc. JUDr. Martina Gregora, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, JUDr. Lubice Masárovej, PhD. z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, prof. JUDr. Matúša Nemca, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a od doc. JUDr. Stanislava Pribyla, Ph.D., Th.D., J.C.D. z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Prvý návrh od **doc. Gregora**, ktorý bol predložený Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky, sa týkal potenciálneho presadenia práva páchatela trestného činu požiadať o azyl na posvätnom mieste aj v slovenskom trestnom práve. Pobyt páchatela v chráme sa totiž stával prekážkou výkonu trestu už v staroveku a toto právo sa zaručovalo v biblickom práve starovekého Izraela, práve antického Grécka, ako aj v rímskom práve. Súčasná právna veda si pod pojmom „azyl“ pritom predstavuje najmä ochranu cudzinca pred prenasledovaním z dôvodov podľa osobitných predpisov. V čl. 53 Ústavy SR č. 460/1992 Zb. je toto exkluzívne základné právo vyhradené najmä takým cudzincom (cudzím štátnym príslušníkom a apatridom), ktorí sú prenasledovaní „za uplatňovanie politických práv a slobôd“. Podobné chápanie azylu však celkom nekorešponduje s jeho dejinným vývojom, kde síce tiež išlo o ochranu prenasledovaných, ale v celkom inom kontexte. Azyl totiž predstavoval z hľadiska svetského práva exemptné miesto, ktoré prepožičiavalo osobe tam sa zdržujúcej nedotknuteľnosť vo vzťahu k štátnemu donúteniu (teda voči nej vedenému trestnému stíhaniu), ale rovnako aj voči súkromnej pomste a akejkolvek inej svojpomoci.

Doc. Gregor potom poukázal na to, že právo azylu bolo pôvodne určené najmä pre ľudí, ktorí sa cítili byť nespravodlivo prenasledovaní svetskou mocou, čo však už veľmi skoro začali zneužívať rôzni pofidérni páchatelia trestných činov. Napriek tomu však zastáva názor o nezastupiteľnom význame tohto inštitútu v dejinách trestného práva. V tomto ohľade pritom nešlo len o určitý korektív spravodlivosti, respektíve o možnosť odložiť hrdelný trest do času, kým sa situácia pre odsúdeného nevyvinie priaznivejšie. Cirkevný azyl predstavoval najmä v antike dôležitý nástroj pre obmedzenie krvnej pomsty a bezduchého uplatňovania odvety (*lex talionis*), keď sa etablovalo a jasne vymedzilo miesto, ktoré vykonávateľ krvnej po-

msty nemohol znesvätiť. Kým z modernej perspektívy sa teda cirkevný azyl môže javiť skôr ako „neharmonický“ prvok narušujúci všemocnosť trestného stíhania štátu, v minulosti bol práve jej integrujúcou zložkou, ktorá napomáhala k posilneniu moci štátu v trestných kauzách na úkor pomsty súkromných osôb. Doc. Gregor svoje úvahy pritom postavil na skutočnosti, že napríklad v judikatúre súčasných nemeckých súdov je „Kirchenasyl“ pomerne často pertraktovaným javom, a to najmä v súvislosti s utečenec-kou krízou.³⁸⁴ Predovšetkým z toho dôvodu je toho názoru, že by bolo užitočné zohľadniť tento inštitút aj vo verejnom práve Slovenskej republiky.

Na tomto základe doc. Gregor navrhol prijatie zákona, ktorý by doplnil zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, a to takto:

Národná rada Slovenskej republiky sa uzniesla na tomto zákone:

Čl. I

Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností sa dopĺňa takto:

§ 6 sa dopĺňa o nový ods. 3, ktorý znie:

„Na zabezpečenie posvätnosti pôdy cirkví a náboženských spoločností sa zaručuje ich nedotknuteľnosť okrem prípadov ohrozenia života, zdravia, majetku alebo prípadov živeľnej pohromy. Pôda cirkví a náboženských spoločností tvorí priestor vymedzený nehnuteľným majetkom, ktorý cirkev alebo náboženská spoločnosť vlastní, spravuje, má v nájme alebo kde plní svoje poslanie. Vstup orgánov činných v trestnom konaní na cirkevnú pôdu povoľuje miestny predstavený podľa vnútorných predpisov dotknutej registrovanej cirkvi a náboženskej spoločnosti.“

K možnej dôvodovej správe potom prijatie takejto zmeny argumentačne hájil tak, že podľa vzoru ustanovenia § 4 ods. 3 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov sa posvätná nedotknuteľnosť priestorov registrovaných cirkví a náboženských spoločností javí ako mimoriadny prejav úcty k náboženskej slobode jednotlivca i spoločnosti. Uplatňovanie akademických slobôd totiž neprinieslo v právnom poriadku Slovenskej republiky žiadne výraznejšie teoretické alebo aplikačné problémy, pričom tie sú prejavom

³⁸⁴ VG Greifswald, Gerichtsbeschied vom 31. Mai 2016; VG München, Urteil vom 28. Juli 2016 a AG Coburg, Beschluss vom 5. August 2016 etc.

úcty k slobode akademického prostredia. Z toho dôvodu navrhované ustanovenie zaručuje v rovnakom duchu totožné výsady i pôde registrovaných cirkví a náboženských spoločností, ktoré na účely humanitárnej podpory môžu poskytovať tzv. cirkevný azyl. Každý zásah orgánov činných v trestnom konaní na pôde cirkvi a náboženskej spoločnosti by mal byť preto primeraný a prispôsobený osobitnej povahe registrovaných cirkví a náboženských spoločností.

Spoluriešiteľka **dr. Masárová** pripravila návrh predložený Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky, ako aj Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky, ktorý sa týkal posilnenia dobrých vzťahov medzi štátom na jednej strane a cirkvami a náboženskými spoločnosťami na strane druhej v súvislosti s opatreniami proti šíreniu pandémie vírusu COVID-19. V ňom v prvom rade zdôraznila potrebu rešpektovať normotvornú právomoc štátu, ale i cirkví a náboženských spoločností a z neho plynúcu nutnosť vytvorenia vhodnej platformy pre vzájomný dialóg pri prijímaní opatrení zasahujúcich do náboženskej slobody v takom rozsahu, ako sa to dialo od vypuknutia pandémie. Opatrenia Slovenskej republiky totiž významným spôsobom zasiahli do spôsobu realizácie jednotlivých náboženských úkonov, ktoré cirkvi i náboženské spoločnosti považujú za svoju vnútornú záležitosť. Najmä z toho dôvodu zastala názor o potrebe vytvorenia vhodného procedurálneho rámca pre dialóg medzi štátom a cirkvami a náboženskými spoločnosťami pri prijímaní takýchto opatrení. Podľa jej názoru by bolo ideálne legislatívne zakotviť možnosť účasti zástupcov registrovaných cirkví a náboženských spoločností v poradných orgánoch, ktoré takéto oprávnenia pripravujú. Samozrejme, na prvom mieste by bolo potrebné pristúpiť k ústavnej analýze na úrovni štátu, či takáto možnosť vôbec prichádza do úvahy. Rovnako by bolo potrebné získať stanovisko príslušných cirkevných autorít kvôli zohľadneniu ich vnútorných právnych predpisov.

Záveru dr. Masárová *de lege ferenda* konkretizovala v nasledujúcich odporúčaniach:

- vykonať ústavnoprávnu analýzu na úrovni štátu, či je možné legislatívne zakotvenie obligatórnej/fakultatívnej účasti zástupcov registrovaných cirkví a náboženských spoločností v poradných orgánoch a pracovných skupinách pripravujúcich legislatívne návrhy zasahujúce do náboženskej slobody – ak je uvedené prípustné, bolo by vhodné vypracovať možné alternatívy rozsahu a spôsobu ich účasti;

- v prípade pozitívnych záverov analýzy oslovit kompetentné authority registrovaných cirkví a náboženských spoločností, aby sa k uvede-
ným alternatívam účasti vyjadrili po tom, čo posúdia ich súlad s ich
vnútornými právnymi predpismi;
- v prípade, ak priama účasť zástupcov registrovaných cirkví a nábo-
ženských spoločností nie je v štátom zriadených komisiách a porad-
ných orgánoch právne prípustná (či už z dôvodov na strane právne-
ho poriadku štátu, alebo vnútorných cirkevných noriem), je potrebné
analyzovať možnosti vytvorenia procedurálnych postupov a platfor-
miem pre vzájomnú spoluprácu a konzultácie zástupcov štátu s re-
prezentantmi registrovaných cirkví a náboženských spoločností pri
prijímaní opatrení zásadným spôsobom zasahujúcich do nábožen-
skej slobody. Rovnako tak by uvedené postupy a platformy mali byť
využitie na vzájomný dialóg o tom, akou formou cirkvi a náboženské
spoločnosti môžu napomáhať pri presadzovaní opatrení štátu v si-
tuáciách ako počas pandémie COVID-19.

Prof. Nemec vo svojom detailne vypracovanom legislatívnom návrhu predloženom Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky v prvom rade poukázal na to, že systém finančného zabezpečenia registrovaných cirkví a náboženských spoločností v Slovenskej republike je od účinnosti zákona č. 370/2019 Z. z. nastavený stále prioritne na štátnej dotácii, ktorá je nárokovateľná zo strany registrovaných cirkví alebo náboženských spoločností. Podľa jeho názoru však tento systém konzervuje okrem iného aj ľudskú mentalitu členov cirkví, ktorá si najmä v dôsledku dlhodobého, vyše 100-ročného systému štátnej podpory cirkví na území Slovenska úplne prirodzene zvykla na to, že materiálna (finančná) podpora cirkví je legitímnym bremenom štátu a pamätá si, že v určitom období (1948 – 1989) štát otvorene kládol prekážky podpore cirkví zo strany jednotlivých veriacich. Navyše súčasný stav, t. j. stav, ktorý nastal prijatím zákona č. 370/2019 Z. z., pravdepodobne spôsobuje vo svojich dôsledkoch porušovanie článku 20, ods. 1 Základnej zmluvy medzi SR a Svätou stolicou, ktorý predpokladá uzavretie medzinárodnej zmluvy o finančnom zabezpečení Katolíckej cirkvi.

Riešenie celej situácie prof. Nemec nachádza v presadení modelu daňovej asignácie (ako sa to uskutočňuje v Taliansku od roku 1990, na základe zmlúv z roku 1984), podporený (doplnený) inštitútom štátneho príspevku

(„kongruou“), ako sa to uplatňovalo dočasne napríklad v Španielsku od roku 1979. V oboch štátoch totiž vlády uzavreli (v Taliansku najprv s Katolíckou cirkvou a potom aj s inými cirkvami a náboženskými spoločnosťami a v Španielsku s Katolíckou cirkvou) zmluvy, ktorých obsahom bol model daňovej asignácie, t. j. poukázania určitého percenta z celkovej dane z príjmu fyzických osôb alebo súkromných právnických osôb (v Taliansku vo výške 0,8 %, v Španielsku pôvodne 0,5 %, neskôr 0,7 %) na potreby cirkví a náboženských spoločností taxatívne vymedzené v zmluve, a to predovšetkým na platy duchovných. Podľa jeho názoru tento systém podporuje slobodné rozhodovanie daňovníka o tom, komu chce dané percento poukázať. Keďže nejde o vysoké percento, nejde o enormnú a nepredvídateľnú záťaž pre štátny rozpočet, pričom jej hlavnou výhodou je to, že z psychologického hľadiska nepredstavuje subjektívny dôvod pre opustenie cirkvi či náboženskej spoločnosti tak, ako je to v prípade modelu cirkevnej dane v Nemecku (asi 220 000 katolíkov a ten istý počet luteránov opustilo svoju cirkev v roku 2020; za päť rokov dozadu ide priemerne ročne o 200 000 katolíkov a 230 000 luteránov). Ďalšiu výhodu daňovej asignácie prof. Nemeč nachádza v odpolitizovaní tohto problému, t. j. o pridelení peňazí cirkvám nebudú rozhodovať arbitrárne politickí, respektíve štátni predstavitelia podľa svojich ideologických alebo náboženských preferencií, ale daňovníci podľa svojej vôle.

Prof. Nemeč potom zdôraznil, že významným účinkom by bolo tiež upokojenie napätej atmosféry v spoločnosti vyvolávanej antagonistickými postojmi ľudí k tejto otázke, ktoré sú takmer neprekonateľné a prejavujú sa aj na politickej úrovni. Okrem toho by odpadla zásadná výčitka, že na potreby cirkví a náboženských spoločností musia prispievať zo svojich daní všetci. V záujme spravodlivosti však treba podotknúť, že všetci daňovníci sa nedobrovoľne skladajú na všetky oblasti, ktoré financuje štátny rozpočet a priamo nesúvisia s úlohami štátu – napríklad šport, rôzne kultúrne aktivity, podpora mimovládnych organizácií cez dotácie vlády a jednotlivých ministerstiev a podpora iných neštátnych a mimovládnych subjektov, ktoré neplnia úlohy štátu a pod. Polarizácia spoločnosti by sa tým výrazne znížila, keďže otázka financovania cirkví a náboženských spoločností by nebola predmetom najmä predvolebných diskusií.

Mechanizmus systému daňovej asignácie prof. Nemeč potom odporučil nastaviť takto: Daňovník (fyzická osoba alebo súkromná právnická osoba) by buď vyznačil v daňovom priznaní, alebo oznámil zamestnávateľovi, kto-

rý odvádza daň, respektíve robí na požiadanie daňovníka jeho daňové priznanie, že si želá asignovať (poukázať) v prospech konkrétnej registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti zákonom ustanovené percento dane zo svojho príjmu. Názvy registrovaných cirkví a náboženských spoločností by boli uvedené v tlačive daňového priznania tak, ako sú uvedené v prílohe zákona č. 308/1991 Zb., ale na inom, osobitnom riadku než na tom, ktorý túto možnosť poskytuje v súčasnosti. Daňovník by sa totiž musel rozhodnúť, či využije asignáciu v prospech registrovaných cirkví (riadok XX daňového priznania), alebo asignáciu v prospech iných verejnoprospešných subjektov (riadok XY daňového priznania). Daňová správa by potom distribuovala sumu poukázanej dane v prospech ústredia jednotlivých registrovaných cirkví alebo náboženských spoločností. Tie by boli povinné na podklade sumy získanej z daňovej asignácie zakomponovať uvedenú sumu do svojich rozpočtov. Použitie výnosu z asignácie by bolo taxatívne určené zákonom, a preto by cirkvi mohli použiť výnos len na zákonom vymedzené účely. Účelom použitia by mali byť (napríklad):

- platy duchovných, respektíve „celková cena práce“ (rozhodujúca časť výnosu),
- prevádzka ústredí cirkví a farských úradov (menšia časť výnosu),
- údržba cirkevných budov, predovšetkým kostolov (najmenšia časť výnosu).

Výška asignovanej dane by mohla byť 2 až 3 % z celkovej dane z príjmu. Znamenalo by to napríklad, že v prípade Rímskokatolíckej cirkvi by ročný výnos pri priemernom plate v roku 2021 (asi 1 100 EUR), pri odhadovanom počte členov Rímskokatolíckej cirkvi na úrovni 60 % z obyvateľstva SR, pri sadzbe dane 20 % a pri 2,5-miliónovej úrovni zamestnanosti (z tohto počtu rátame s tým, že je 60 % členmi Rímskokatolíckej cirkvi) predstavoval tento výsledok:

Prípád č. 1:

V prípade asignovanej dane vo výške 2 % by bola situácia pre Rímskokatolícku cirkev približne takáto:

- celková ročná asignácia (ak by asignovali všetci katolíci): 54 miliónov EUR (približne);
- celková ročná asignácia (ak by asignovalo 50 % katolíkov): 27 miliónov EUR (približne);

- celková ročná asignácia (ak by asignovalo 30 % katolíkov): asi 18 miliónov EUR (približne).

Prípád č. 2:

V prípade asignovanej dane vo výške 3 % by bola situácia pre Rímskokatolícku cirkev približne takáto:

- celková ročná asignácia (ak by asignovali všetci katolíci): 81 miliónov (približne)
- celková ročná asignácia (ak by asignovalo 50 % katolíkov): 40,5 milióna (približne)
- celková ročná asignácia (ak by asignovalo 30 % katolíkov): asi 27 miliónov (približne)

Dotácia pre Rímskokatolícku cirkev zo štátneho rozpočtu bola pritom v roku 2021 vo výške asi 35 miliónov EUR.

Prof. Nemeč vychádzal pri svojich prepočtoch z predpokladu, že na asignácii by sa podieľali v podstate len členovia cirkví v prospech „svojej“ cirkvi, nečlenovia cirkví len v štatisticky zanedbateľnej miere. Pri asignovanej dani v sadzbe 2 % by mali mať problém zabezpečiť (nielen) platy duchovným na terajšej úrovni všetky cirkvi či náboženské spoločnosti: veľké (tie sú 3), stredné cirkvi (tie sú 2) aj malé cirkvi (tých je 13). Pri asignovanej dani v sadzbe 3 % by uvedený systém vyžadoval korekcie, predovšetkým v prípade malých registrovaných cirkví či náboženských spoločností. Tu by nastúpil tzv. doplňovací mechanizmus v podobe „kongruy“ a zisku z iných príjmov cirkví alebo náboženských spoločností, ale len na účely plátov duchovných v riadnej službe. Znamenalo by to, že by štát zákonom (A) garantoval minimálnu výšku príjmu duchovných cirkví či náboženských spoločností, ktorí sú v riadnej službe cirkvi (pastorácia, pôsobenie na cirkevnej škole, v seminári, na bohosloveckej fakulte atď.). Tento doplňovací mechanizmus by sa uplatnil v prípade, ak by po preukázaní korektného rozpočtovania asignovanej dane v určitej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti a primeraného počtu duchovných vo vzťahu k počtu veriacich (ktorý by nebol neodôvodnene vysoký) jej duchovní ustanovenú minimálnu výšku príjmu nedosiahli ani po doplnení príjmu duchovného z iných vlastných zdrojov danej cirkvi či náboženskej spoločnosti. Tento doplňovací mechanizmus by bol pravdepodobne najkomplikovanejšou otázkou legislatívnej úpravy. Riešením by mohlo byť, aby ústredie každej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti predložilo najneskôr do polovice ka-

lendárneho roka údaj o tom, akú sumu peňazí potrebuje na zabezpečenie plátov duchovných v nasledujúcom roku, aby dosiahli minimálnu úroveň podľa uvedeného zákona (A). Vláda by súčasne pripravila návrh štátneho rozpočtu tak, že by v ňom bola vyčlenená suma rezervy pre doplnenie plátov duchovných registrovaných cirkví, ktorá by predstavovala 15 až 20 % zo sumy celkového výnosu asignovanej dane za predchádzajúci rok. Ak by po zistení výnosu z asignovanej dane nemala určitá cirkev či náboženská spoločnosť dosť peňazí na doplnenie platu duchovných do minimálnej výšky podľa zákona (A), štát by poskytol danej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti peniaze z tejto rezervy na tento účel, čo by daná cirkev či náboženská spoločnosť musela riadne vyúčtovať.

Ako zdôraznil prof. Nemeč, systém finančného zabezpečenia registrovaných cirkví a náboženských spoločností prostredníctvom zákonnej úpravy daňovej asignácie by v záujme rešpektovania medzinárodnoprávných záväzkov Slovenskej republiky, prijatých uzavretím Základnej zmluvy so Svätou stolicou (článok 20, ods. 1) vyžadoval uzavretie zmluvy (a jej ratifikáciu v NR SR), proponovanej v článku 20, ods. 1 uvedenej Zmluvy. Zmluva by mala mať podobnú povahu, ako zmluva uzavretá medzi štátom a Katolíckou cirkvou v Taliansku z roku 1984, neskôr aj s inými cirkvami a náboženskými spoločnosťami; takisto aj v Španielsku. Analogicky by bolo potrebné uzavrieť (a schváliť v NR SR) aj dohodu s nekatolíckymi cirkvami, keďže ju predpokladá článok 20, ods. 1 Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Z hľadiska práva Európskej únie by zákonné zavedenie systému asignovanej dane v prospech registrovanej cirkvi či náboženskej spoločnosti nebolo v rozpore s ním, keďže tieto záležitosti sú v kompetencii členských štátov Európskej únie. Predložená normatívna právna úprava by zároveň vyžadovala novelizáciu zákona č. 370/2019 Z. z. v tom smere, že by obsahoval v podstate len úpravu mechanizmu tvorby a rezervy a doplnenia minimálnej výšky príjmov duchovných (zákon A). Pre štátny rozpočet by normatívna úprava asignovanej dane v prospech cirkví a náboženských spoločností nepredstavovala zvýšenie rozpočtových prostriedkov.

Problematiku správneho práva analyzoval aj **doc. Příbyl**, ktorého legislatívny návrh bol predložený Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky. Ten v prvom rade poukázal na to, že v Českej republike došlo zákonom z roku 2002 k zníženiu početného cenzu potrebného pre registráciu cirkví a náboženských spoločností z 10 000 len na 300 žiadateľov. I keď sa-

motný proces je náročný, nové subjekty ho neváhajú podstupovať, a preto medzitým došlo v Českej republike k zdvojnásobeniu celkového počtu registrovaných subjektov. Žiadna z 21 nových cirkví či náboženských spoločností však nemôže vstúpiť do verejnoprávneho priestoru prostredníctvom priznania oprávnenia vykonávať tzv. zvláštne práva, pretože k tomu by musela predložiť 10 000 podpisov k novo podanej žiadosti. Nové cirkvi, respektíve náboženské spoločnosti, preto pôsobia len v súkromnoprávnej sfére. Doc. Příbyl potom porovnaním situácie v Slovenskej republike poukázal na to, že u nás sa nielenže vychádzalo z vysokého cenzu žiadateľov vo výške 20 000, ale navyše došlo k sprísneniu podmienok väzby žiadateľov na ich vzťah k príslušnej cirkvi či náboženskej spoločnosti po skúsenostiach s dvomi registráciami evidentne obchádzajúcimi zmysel zákona. Ďalšou novelou z roku 2017 slovenský zákonodarca ešte zvýšil cenzus až na 50 000, čím prakticky akúkoľvek ďalšiu registráciu znemožnil.

Čo sa týka samotného legislatívneho návrhu *de lege ferenda*, doc. Příbyl v prvom rade vyzdvihol tradičný rímsko-kánonický princíp, na základe ktorého zákon nemôže stanoviť povinnosti, ktoré sú pre adresátov jeho noriem nespĺniteľné. Rovnako nemá zmysel ani zákon, ktorý síce stanoví oprávnenia, avšak zákonodarca vopred vie, že ich prakticky nie je možné využiť. Podľa Tomáša Akvinského je zákon *ordinatio rationis ad bonum commune*, teda „usporiadaním rozumu k všeobecnému dobru“,³⁸⁵ čo predznamenáva nielen vnútornú racionalitu zákonných noriem, ale tiež ich praktickú užitočnosť umožňujúcu dosiahnuť zákonom predpokladaný cieľ. Novelizovaný zákon o cirkvách a náboženských spoločnostiach síce stanovil cieľ umožniť registráciu cirkví či náboženských spoločností, avšak ustanovil také podmienky, z ktorých vyplýva, že mu o dosiahnutie tohto cieľa vôbec nešlo. Nemožno sa preto čudovať, že na Slovensku sa ozývajú hlasy, ktoré by za racionálne považovali inšpiráciu právnymi úpravami krajín, v ktorých ja zavedená dvojstupňová registrácia cirkví a náboženských spoločností, ktoré tak disponujú postavením na rozmedzí súkromného a verejného práva. Slovenská konfesnoprávna veda si preto všima tiež český zákon o cirkvách a predpokladá inšpirovanie sa ním nielen pokiaľ ide o jeho znenie, ale taktiež potrebné kvality pri sledovaní a naplňaní cieľa zákona. Vychádzajúc z týchto predpokladov doc. Příbyl ponúkol ako alternatívne riešenie k súčasnému systému registrácie cirkví zavedenie

³⁸⁵ Porov. Sum. theol. 1 – 2, q. 90, a. 4.

tzv. dvojstupňovej registrácie, v rámci ktorej by cirkvi či náboženské spoločnosti v prvom stupni získali pri počte napríklad 300 alebo 500 členov právnu subjektivitu na úrovni súčasných občianskych združení a po uplynutí lehoty napríklad desiatich rokov a po splnení niektorých ďalších podmienok (napríklad členská základňa 10 000 veriacich, pravidelné predkladanie výročnej správy a správy o hospodárení) by mohli dosiahnuť status dnešných registrovaných cirkví a náboženských spoločností.

5.2 Trestné právo

Druhou oblasťou riešenia existujúcich problémov či zlepšovania celkovej právnej situácie v Slovenskej republike je trestné právo. Prezentované tri návrhy pochádzajú od spoluriešiteľov projektu, konkrétne od doc. JUDr. Miloša Deseta, PhD. z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, potom od JUDr. Stanislava Miháliku, PhD. z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a napokon od JUDr. Igora Slováka z Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ak by sme zašli do detailov, odborník na trestné právo **doc. Deset** vo svojom návrhu predloženom Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky prezentoval ideu, aby si poškodený v trestnom konaní okrem nároku na náhradu škody spôsobenú trestným činom mohol uplatniť aj nárok na úhradu nákladov spojených s vymáhaním tejto škody (uplatňovaním svojho nároku). Mohlo by ísť napríklad o trovy právnej pomoci zo strany jeho splnomocnenca, ktorým môže byť aj advokát.

V trestnoprávnom odbore etablovaný spoluriešiteľ **dr. Mihálik** predstavil obdobne návrh smerujúci ku skvalitneniu slovenského trestného práva. V rámci svojho návrhu predloženého Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky najskôr konštatoval známu premisu, že Trestný zákon je základným prameňom trestného práva hmotného. Z hľadiska cieľov projektu sa potom zamerl na riešenie dvoch základných problémov: prvým je legislatívne vymedzenie základných zásad trestného práva hmotného; druhým zakomponovanie inštitútu hrubej nedbanlivosti do Trestného zákona. V oboch prípadoch pritom zohľadňoval rímskoprávne a kánonicoprávne východiská. Opis prvého problému začal konštatovaním, že základné zásady trestného práva hmotného nie sú vymedzené v rámci Trestného zákona explicitne, napríklad v rámci jedného súhrnného ustanovenia, ako je

to v prípade ustanovenia § 2 Trestného poriadku (zákon č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok v znení neskorších predpisov). Keďže základné zásady pôsobia nielen ako významné interpretačné pravidlá, ale aj ako východiská pre samotnú normotvorbu, na podklade rímskeho práva a kánonického práva sa zamerlal na ich pozitívnoprávne zakotvenie (a s tým súvisiaci obsah). Za ideálne označil ich parciálne vymedzenie v rámci všeobecnej časti Trestného zákona.

Ako druhú v poradí potom analyzoval problematiku zavinenia v zmysle účinného Trestného zákona. Na podklade východísk rímskeho práva sa konkrétne zamerlal na možnosť zakotvenia konceptu hrubej nedbanlivosti do Trestného zákona, a to vo vzťahu k vybraným skutkovým podstatám trestných činov. Tým predovšetkým sledoval v plnej miere rešpektovanie a realizovanie zásady subsidiarity trestnej represie, a to, že Trestný zákon postihuje len najzávažnejšie zásahy do práv a právom chránených záujmov. Prostredníctvom hrubej nedbanlivosti (ako kvantitatívnej formy nedbanlivostného zavinenia) by potom bolo podľa jeho názoru možné na uvedené náležite prihliadať.

Čo sa týka jeho konkrétnych návrhov *de lege ferenda*, vo vzťahu k základným zásadám predniesol dr. Mihálik myšlienku zakotvenia dvoch zásad (v rámci základov trestnej zodpovednosti), ktoré sú pre trestné právo hmotné imanentné, respektíve ktoré je možné vyjadriť dostatočne abstraktne, aby nespôsobovali pre aplikačnú prax problémy, respektíve aby bol ich význam primárne vnímaný v kontexte interpretačných pravidiel plne dotvárateľných aplikačnou praxou:

„§ 7c Trestného zákona:

- (1) Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie.
- (2) Trestnú zodpovednosť páchatela a trestnoprávne dôsledky s tým spojené možno uplatňovať len v prípadoch spoločensky závažných, pri ktorých nepostačuje uplatnenie zodpovednosti podľa iného právneho predpisu.“

Pokiaľ ide o potenciálne zakomponovanie hrubej nedbanlivosti, dr. Mihálik navrhol prezentovať základné legislatívne úpravy vo všeobecnej časti Trestného zákona, pričom výber trestných činov, pri ktorých by sa pre vyvodenie trestnej zodpovednosti vyžadovala hrubá nedbanlivosť, by mal

podľa jeho názoru stanoví zákonodarca (napríklad za zohľadnenia praxe iných štátov):

„§ 16 ods. 2 Trestného zákona (doterajšie znenie § 16 sa označí ako ods. 1):

(2) Trestný čin je spáchaný z hrubej nedbanlivosti, pokiaľ prístup páchatela k požiadavkám náležitej opatrnosti svedčí o zrejmej bezohľadnosti páchatela k záujmom chráneným týmto zákonom.“

Navrhané riešenie napokon zdôvodnil viacerými argumentmi. V prvom rade uviedol, že legislatívna zmena je podmienená prebiehajúcou diskusiou o možnostiach zakotvenia základných zásad trestného práva hmotného do Trestného zákona, pričom on sa priklonil k riešeniu, ktorým je parciálne zakotvenie týchto zásad, v konkrétnom prípade v súvislosti so zásadou zákonnosti a zásadou subsidiarity trestnej represie. V nastolenom rámci by mali byť potom tieto zásady vnímané ako základné interpretačné a aplikačné pravidlá, rovnako ako normotvorné východiská, pričom takýmto pomerne abstraktným zakotvením by nebol narušený ich rámec z hľadiska súvzťažností. Ak by sa totiž zákonodarca rozhodol pre zakotvenie základných zásad do Trestného zákona, bolo by to možné vnímať ako minimálny štandard, ktorý by však mohol byť nesporne rozšírený (keďže základné zásady sú už v dnešnej dobe z normatívneho textu Trestného zákona priamo či nepriamo extrahovateľné).

Pri druhom návrhu týkajúcom sa zakotvenia inštitútu hrubej nedbanlivosti do Trestného zákona dr. Mihálik argumentoval v prvom rade tým, že prax iných štátov ukázala (aj s ohľadom na historické konotácie), že takýto prístup má svoj význam, osobitne pokiaľ hovoríme o rešpektovaní zásady subsidiarity trestnej represie (postavenie trestného práva ako prvku *ultima ratio*). Hrubá nedbanlivosť totiž predstavuje kvantitatívnu formu nedbanlivosti, ktorá sa v podmienkach legislatívneho nastavenia kreuje na koncepte zrejmej bezohľadnosti páchatela k požiadavkám náležitej opatrnosti. Takáto legislatívna zmena by si vyžadovala aj modifikáciu § 10 Trestného zákona (keďže aj v prípade hrubej nedbanlivosti, bez ohľadu na výšku hornej hranice trestnej sadzby, by išlo o prečin), rovnako tak § 17 Trestného zákona (pričom uvedené pravidlo by bolo upravené do toho znenia tak, že pre trestnú zodpovednosť sa vyžaduje úmysel, pokiaľ nie je uvedené, že postačuje nedbanlivosť alebo hrubá nedbanlivosť). Z celkového hľadiska

napokon dr. Mihálik konštatoval, že predmetná zmena by mala sledovať základný cieľ trestného práva, ktorým je postihovanie najzávažnejších zášahov do chránených záujmov. Do úvahy potom prichádza napríklad trestný čin porušovania povinnosti pri správe cudzieho majetku v zmysle § 238 alebo trestné činy proti životnému prostrediu.

Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky bol predložený aj legislatívny návrh **dr. Slováka**, ktorý poukázal v prvom rade na nadužívanie inštitútu mimoriadneho zníženia trestu podľa § 39 Trestného zákona, a to prevažne mimo jeho účelu (toto tvrdenie oprel okrem iného aj o Závery zhodnotenia využívania ustanovenia § 39 ods. 1, ods. 2, ods. 3 Trestného zákona pri ukladaní trestov v roku 2019 a prvom polroku 2020 Generálnou prokuratúrou Slovenskej republiky³⁸⁶). Možnosť využívania predmetného inštitútu mimo účelu je navyše podporovaná aj aktuálnou judikatúrou Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (napríklad R 51/2014), ktorá je podľa jeho názoru v priamom rozpore s legislatívnym textom, ako aj staršou judikatúrou reflektujúcou požiadavku mimoriadnosti pri jeho používaní (R 49/1978). Dôvody pre nadmerné užívanie inštitútu mimoriadneho zníženia trestu nachádza v prísnych (niekedy až neprimerane) trestných sadzbách stanovených pri niektorých zločinoch. Z toho dôvodu rozhodujúci súd často ani nemá inú možnosť, ako v súlade s požiadavkou individualizácie trestu zabezpečujúcou spravodlivé odsúdenie páchatela využiť predmetný inštitút a „drakonický“ trest zmierniť práve prostredníctvom ustanovenia § 39 Trestného zákona.

Vo svojom návrhu *de lege ferenda* dr. Slovák v prvom rade zdôraznil pravidlo, že v právnom štáte nie je možné svojvoľne vykladať a aplikovať právne normy mimo ich jazykového znenia a účelu. Pokiaľ totiž súdy majú mať možnosť v individuálnych prípadoch zohľadniť prizmu spravodlivosti pri evidentnej tvrdomosti zákona, musia mať pre uvedený postup vytvorené adekvátne legislatívne podmienky. Dr. Slovák sa preto domnieva, že inštitút mimoriadneho zníženia trestu, hoci nepochybne predstavujúci akýsi moderačný prvok, v jeho súčasnom znení nie je inštitútom, pomocou ktorého je možné zohľadniť prísnosť trestnej sankcie (napríklad u účastníka drogovej trestnej činnosti, ktorý svojím konaním dopomohol organizovanej skupine k preprave balíka a hrozí mu trest odňatia slobody s dol-

³⁸⁶ Dostupné online na: <https://www.genpro.gov.sk/dokumenty/zhodnotenie-vyuzivania-ustanovenia-39-ods-1-ods-2-ods-3-trestneho-zakona-pri-ukladani-trest-3ad3.html>.

nou hranicou 15 rokov) či okolnosti trestného konania (napríklad jeho neprimeranú dĺžku nespôsobenú obvineným). Ak súd má na tieto okolnosti prihliadať a zohľadniť ich v konkrétnom rozhodnutí, potrebuje tomu zodpovedajúcu právnu normu, ktorá pri súčasnom znení § 39 Trestného zákona neexistuje. Na to, aby sa ním predmetný paragraf mohol stať, je nevyhnutná jeho novelizácia, a to v tom zmysle, aby súd mohol zohľadniť aj okolnosti trestného stíhania či využiť rozumnú mieru zachovania spravodlivosti v rozhodovaní. Ako však uviedol, na tomto mieste nemožno nespomenúť pôvodcu skúmaného javu – prísnosť trestných sadzieb. Zákonodarcu by mal z toho dôvodu prehodnotiť niektoré trestné sadzby ustanovené za trestné činy uvedené v osobitnej časti Trestného zákona. Optimálnemu nastaveniu trestných sadzieb však musí predchádzať odborná interdisciplinárna diskusia a čo je najpodstatnejšie – vedecký výskum. Dobrým príkladom pre Slovenskú republiku je susedná Česká republika a jej Inštitút pro kriminológiu a sociálnu prevenciu. Ako totiž dr. Slovák zdôraznil v závere svojho návrhu, určovanie výmery trestných sadzieb by malo byť výsledkom systematickej práce podloženej dátami a relevantným vedeckým výskumom (predovšetkým kriminologickým, penologickým či psychologickým) a nie náhodnou „hrou čísel“.

5.3 Občianske a rodinné právo

I keď oblasť občianskeho a rodinného práva v zásade spadá do oblasti práva súkromného, je všeobecne známe, že rímske právo poznalo i tzv. súkromnoprávne delikty, pričom kánonické právo principiálne radilo záležitosti manželstva a rodiny k právu verejnemu. Riešiteľ Mgr. et Mgr. Peter Mach, PhD. z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a zodpovedný riešiteľ projektu prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD. z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave z toho dôvodu pristúpili k hľadaniu potenciálnych zlepšení slovenského práva i v týchto oblastiach. **Dr. Mach** vo svojom návrhu predloženom Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej republiky najskôr poukázal na podstatný rozdiel, ktorý je zreteľný pri podrobnejšom pohľade na rímske právo a dnešnú právnu úpravu protiprávných konaní, ako je krádež alebo osobná urážka. Antika totiž do značnej miery vychádzala v ústrety poškodenému, ktorému nebola obvyčajne priznávaná len prostá náhrada preukázanej škody, ale aj vyššie odškodnenie,

čo sprvu, pri tranzícii právnej paradigmy, azda súviselo so snahou uchlá-
choliť ho, a tým predísť fyzickej odplate. Slovenský právny poriadok však
akoby úzkostlivo dbal na tom, aby ktorákoľvek osoba (s výnimkou samot-
nej Slovenskej republiky)³⁸⁷ nezískala nič, takpovediac, nezaslúžene, a pre-
to aj pri náhrade škody (či lepšie povedané ujmy) nepočíta s možnosťou, že
by sa obeti (poškodenému) priznalo viac, než je zistená skutočná škoda.

Ako potom dr. Mach zdôraznil, napriek niektorým výhodám je zrejmé,
že akýkoľvek trest uložený páchatelovi stráca presunom do práva verejně-
ho priame prepojenie na záujmy poškodeného, a tomu tak zostáva len náh-
rada priamej majetkovej škody, teda obyčajne náklady na opravu veci (na-
príklad vylámaných vstupných dverí), trhová (všeobecnú) hodnotu veci
zničenej či ukradnutej, či tabuľkovú náhradu za škodu na zdraví. Pokojný
život a súkromná sféra poškodeného sú však spravidla okrem samotného
zmenšenia majetku zasiahnuté už samotným vedomím, že páchatel poru-
šil jeho vlastnícke či iné práva. Poškodený predsa neprišiel len o majetok,
ale aj o pocit bezpečia a súkromia, v neposlednom rade tiež riešenie ta-
kejto škody vyžaduje vynaloženie času a životnej energie. Je na zváženie,
či je tento moment podľa mienky poškodených dostatočne vyvážený ve-
domím, že páchatel bol potrestaný, najčastejšie peňažnou pokutou (prie-
stupok) alebo odňatím slobody, aspoň podmiennečným (trestný čin). Pri
hľadaní odpovede by bolo vhodné urobiť príslušný sociologický výskum
a riadne ho vyhodnotiť, ako aj prezistiť vnímanie dostatočnosti trestu pri
rozličných skutkových a vzťahových konšteláciách.

Aj napriek absencii dôkladného výskumu v tomto smere dr. Mach pra-
coval s hypotézou, že aj po objasnení deliktu, potrestaní páchatela a nahra-
dení škody páchatelom poväčšine v poškodených zostáva nespokojnosť,
pocit krivdy a nespravodlivosti. Okrem toho si treba uvedomiť, že poško-
dený je pri štatistickom pohľade v nepríjemnej nevýhode, keďže v dneš-
nom stave vecí sa reálne nedá objasniť každý takýto delikt. A aj keď sa časť
z nich objasniť podarí, nie vždy je usvedčený páchatel solventný a nahradí
škody. Preto je pri štatistickom nazeraní poškodený (na ktorého majetok
sa opakovane dejú útoky, ako je to dnes bežné napríklad pri rekreačných
chatách) v podstate v celkovej strate, ktorú mu nemá kto nahradiť.³⁸⁸ A po-
kiaľ uvažujeme o majetkovej kriminalite typu krádeže či podvodu, pácha-

³⁸⁷ Bližšie k tejto problematike pozri §§ 135, 456 a 462 Občianskeho zákonníka.

³⁸⁸ Na protiargument, že rozumný hospodár má aj poistenie pre prípad škôd vzniknutých
protiprávnym činom, je treba odpovedať, že aj príslušné poistené je potom len vynúte-

teľ sa v tomto zmysle dostáva zasa do určitej výhody, pretože ak je usvedčený hoci aj pri polovici svojich protiprávnych činov, dá sa predpokladať, že pri zvyšku si bez akejkoľvek sankcie môže výnos z protiprávnej činnosti ponechať. Tento výnos môže dokonca vyvážiť aj dopady prípadnej sankcie, ktorá môže mať napríklad povahu (len) podmieneného trestu. Najmä z toho dôvodu je vhodné hľadať cesty, ako upraviť trestnú politiku štátu tak, aby zostal okrem verejného trestu určitý priestor aj na ďalšie sankcie súkromnoprávne. Ako najvhodnejšie sa preto dr. Machovi javí použitie súkromných sankcií majetkového charakteru, ktoré majú svoj základ v rímskoprávnom deliktovej práve.³⁸⁹

Jeho legislatívny návrh pozostáva z nasledujúcej zmeny zákona umožňujúcej priznanie náhrady škody vo výške presahujúcej škodu preukázanú.

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov sa dopĺňa o § 450a, ktorý spolu s nadpisom znie:

Zvýšenie náhrady

§ 450a

(1) Súd môže z dôvodov hodných osobitného zreteľa na návrh poškodeného priznať náhradu škody vo výške presahujúcej preukázanú škodu podľa § 442 ods. 1. Zvýšenie možno vykonať iba vtedy, ak bola škoda spôsobená úmyselne.

(2) Náhradu možno zvýšiť najviac na dvojnásobok preukázanej výšky škody. Vykonávací predpis ustanoví sumu, do výšky ktorej môže súd zvýšiť náhradu aj nad dvojnásobok preukázanej výšky škody, alebo ak výšku škody nemožno určiť.

(3) Súd pri zvýšení náhrady škody prihliada na osobné a majetkové pomery osoby, ktorá škodu spôsobila; prihliadne aj na pomery osoby, ktorá bola poškodená, a na odhadovanú mieru zásahu do jej oprávnených záujmov.

(4) Rovnaké zásady sa použijú, ak je rozhodovanie o výške náhrady škody zverené inému orgánu než súdu.

Aj zodpovedný riešiteľ projektu **prof. Vladár** pripravil svoj legislatívny návrh, ktorý bol predložený Ministerstvu spravodlivosti Slovenskej repub-

ným výdavkom. To isté platí o kamerových systémoch a iných bezpečnostných opatreniach.

³⁸⁹ Podľa platnej právnej úpravy sa uplatňujú ako sankcie v súkromnom práve v podstate len úrok z omeškania (eventuálne poplatok z omeškania) a v prípade zmluvných záväzkov ešte zmluvná pokuta.

liky. V ňom v prvom rade poukázal na rovnoprávnosť statusu a účinkov manželstva uzavretého pred orgánom registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti s občianskou formou, čo potvrdzuje okrem vnútroštátneho práva i Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou z roku 2001, ako aj na ňu nadväzujúca Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami z roku 2002.³⁹⁰ Tá sa však okrem tejto dôležitej otázky vyrovnala aj s témou zániku manželstva, konkrétne špecifikujúc účinky rozhodnutia Katolíckej cirkvi vo vzťahu k nulite manželstva, respektíve jeho rozviazaniu. Článok 10 tejto zmluvy konkrétne obsahuje dikciu, podľa ktorej kánonickoprávne rozhodnutie o nulite alebo rozviazaní manželstva sa oznámi na žiadosť jednej zo strán Slovenskej republiky a tá má ďalej konať v súlade s platným štátnym právnym poriadkom.³⁹¹ Celkom prirodzene, tak, ako je pre moderné právo typické, slovenský štátny poriadok akceptuje rozvod ako riadny dôvod zániku manželstva, k čomu môže dôjsť na základe rozhodnutia štátneho súdu, ak sú vzťahy medzi manželmi tak vážne narušené a trvalo rozvrátené, že manželstvo nemôže plniť svoj účel a od manželov nemožno očakávať obnovenie manželského spolužitia.³⁹² Ako zdôraznil zodpovedný riešiteľ, Slovenská republika aj napriek predmetnému medzinárodnému záväzku doteraz nepristúpila k priznaniu štátoprávnych účinkov kánonickoprávnym rozhodnutiam kompetentných autorít Katolíckej cirkvi. Celkom prirodzene, vo vzťahu k manželstvám posudzovaným cirkevnými

³⁹⁰ Porov. čl. 10, ods. 1 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou vyhlásenej pod číslom 326/2001 Z. z. ako oznámenie Ministerstva zahraničných vecí a čl. 10, ods. 1 Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami publikovaná pod č. 250/2002 Z. z. Bližšie k tejto problematike pozri ČEPLÍKOVÁ, M.: *Konfesné právo v Slovenskej republike. Vybrané kapitoly z histórie a súčasnosti*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2011, s. 196.

³⁹¹ Predmetný článok znie: (1) Manželstvo uzavreté podľa kánonického práva, ktoré spĺňa aj podmienky uzavretia manželstva ustanovené právnym poriadkom Slovenskej republiky platným ku dňu podpísania tejto zmluvy, má na území Slovenskej republiky rovnaké právne postavenie a účinky ako manželstvo uzavreté občianskou formou. Štátnu evidenciu manželstiev uzavretých podľa kánonického práva a ich zápis v matrike do knihy manželstiev upravuje právny poriadok Slovenskej republiky. (2) Rozhodnutie katolíckej cirkvi o nulite manželstva alebo o rozviazaní manželstva sa oznámi na žiadosť jednej zo strán Slovenskej republiky. Slovenská republika bude ďalej konať v tejto veci podľa svojho právneho poriadku. Čl. 10 ods. 2 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou vyhlásenej pod číslom 326/2001 Z. z. ako oznámenie Ministerstva zahraničných vecí.

³⁹² Porov. § 23, ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine.

súdmi by bolo potrebné zohľadniť nielen nulitu a rozviazanie manželstva, ale eventúálne tiež jeho splatnenie za použitia jednoduchej konvalidácie či sanácie v základe. Čo sa týka postoja ostatných registrovaných cirkví a náboženských spoločenstiev k zániku manželstiev, takmer všetky z nich (vychádzajúc predovšetkým z protestantskej tradície) akceptujú v tejto oblasti kompetencie štátu, a preto principiálne odkazujú na právny poriadok Slovenskej republiky.³⁹³

V samotnom návrhu *de lege ferenda* prof. Vladár v prvom rade poukázal na dôležité úlohy cirkví a náboženských spoločností, ktoré odjakživa v spoločnosti zastávali a stále zastávajú, pričom tie sa okrem iných oblastí prejavujú aj v rodinnom práve. Pokiaľ ide o rodinu, i štátny zákonodarcia akceptuje funkciu náboženstva pri jej posilňovaní, čo je dôležité s ohľadom na jej tradičné akceptovanie ako základnej bunky spoločnosti. Rovnaký prístup napokon zastáva vierouka väčšiny cirkví a náboženských spoločností, najmä biblická zásada o nerozlučiteľnosti, aj vo vzťahu k manželstvu, ktoré vedie k založeniu rodiny novej. Pokiaľ ide o spôsob jeho uzavierania, v Európe si zachovali obligatórnu civilnú formu len krajiny napoleónsko-bismarckovskej tradície, ku ktorým však Slovenská republika nepatrí. Skôr naopak, s ohľadom na vysokú religiozitu a výborné skúsenosti s pôsobením jednotlivých cirkví a náboženských spoločností vylučujúce reflexiu akýchkoľvek historických proticirkevných afektov naznačuje, že alternatívna forma uzavierania manželstva zostane zachovaná. Na tomto základe sa tak môže každý slobodne rozhodnúť, či uzavrie manželstvo pred orgánom štátu alebo registrovanej cirkvi či náboženskej spoločnosti, čo možno označiť za jeden zo základných znakov plného rešpektovania slobody svedomia a náboženského vyznania v našej krajine. Odkazy noriem štátneho práva na jednotlivé predpisy cirkví a náboženských spoločností možno zase označiť za prejav rešpektu k ich právu slobodne spravovať svoje záležitosti.³⁹⁴

³⁹³ Aj pokiaľ ide o cirkevné rozviazanie manželstva, dohoda požaduje jeho súlad so slovenským právnym poriadkom. Porov. čl. 10, ods. 2 Dohody medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami publikovaná pod č. 250/2002 Z. z. Obsahovým posunom platného zákona o rodine je ustanovenie čl. 4 a § 30, ods. 1 prijaté v súlade s medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky, na základe ktorých majú rodičia právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením. Porov. čl. 4 a § 30, ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine.

³⁹⁴ Porov. čl. 16, ods. 2 ústavného zákona č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd.

Najmä na tomto základe podľa názoru zodpovedného riešiteľa by mohlo ideálnu možnosť ako *de lege ferenda* zlepšiť súčasnú konfesnoprávnu situáciu v tejto oblasti predstavovať plné a automatické akceptovanie rozsudkov nulity manželstva cirkevných súdov, respektíve rozviazania či rozluky manželstva kompetentnými cirkevnými predstaviteľmi.³⁹⁵ Je predsa zrejmé, že ak sa veriaci obrátia na cirkevný súd, určite pre nich z hľadiska vnútorného fóra znamená jeho rozhodnutie viac ako rozhodnutie súdu štátneho. V prípade nulity možno navyše zdôrazniť, že ak sa už strany na cirkevný súd obrátia, je zrejmé, že nemajú záujem svoje manželstvo splatniť, a to či už prostredníctvom *convalidatio simplex* alebo *sanatio in radice*.³⁹⁶ Podľa názoru prof. Vladára je preto zbytočné nútiť tieto osoby, aby opätovne podstupovali opätovné konanie pred štátnym súdom, čo evokuje situáciu z čias nedávno minulých, keď bolo možné cirkevný sobáš uzavrieť až po uzavretí manželstva pred orgánom štátu. Z toho dôvodu by bolo vhodné do Civilného mimosporového poriadku, konkrétne za § 100 zaradiť ustanovenia umožňujúce súdu i tento postup, prípadne zväziť vynechanie súdu z tohto procesu a umožniť stranám obrátiť sa priamo na príslušnú štátnu matriku, podobne, ako je to pri uzavieraní manželstva.³⁹⁷ Ideálne by bolo reflektovať aj žiadosť manželov o manželskú rozluku, ktorá môže obdobne prebehnúť aj akceptovaním rozhodnutia svetského súdu o rozvode manželstva, akceptovaného cirkevnou autoritou. Aj účinky tohto inštitútu by totiž mohli disponovať istou reflexiou v oblasti štátneho práva a prejavovať sa napríklad aj v majetkovej oblasti a s tým súvisiacim inštitútom bezpodielového spoluvlastníctva manželov.

³⁹⁵ Porov. čl. 10, ods. 2 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou vyhlásenej pod číslom 326/2001 Z. z. ako oznámenie Ministerstva zahraničných vecí.

³⁹⁶ Porov. cann. 1156n a 1161n CIC 1983.

³⁹⁷ Porov. zákon č. 161/2015 Civilný mimosporový poriadok.

Bibliografia

PRAMENE A PREKLADY PRAMENŮV

Právne pramene

- GRATIAN, J.: *The Treatise on Laws with the Ordinary Gloss*. Washington: The Catholic University of America Press, 1993;
- QUINQUE COMPILATIONES ANTIQUAE, nec non COLLECTIO CANONUM LIPSIENSIS. Ad librorum manu scriptorum fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Friedberg. Graz: Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, 1956;
- HAGENEDER, O. et al.: *Das Register Innozens III. 2 Pontifikatsjahr, 1199*. Rome – Vienna: A. A. Strnad, 1979;
- CORPUS IURIS CANONICI. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg. Pars prior. Decretum Magistri Gratiani. Liepzig: Tauchnitz, 1879 – 1881;
- CORPUS IURIS CANONICI. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg. Pars secunda. Decretalium Collectiones. Liepzig: Tauchnitz, 1879 – 1881;
- HRDINA, I. A.: *Dokumenty Tridentského koncilu*. Praha: Krystal OP, 2015;
- TANNER, N. P. (ed.): *Decrees of the Ecumenical Councils. Volume One. Nicaea I to Lateran V*. Washington: Sheed & Ward – Georgetown University Press, 1990;
- TANNER, N. P. (ed.): *Decrees of the Ecumenical Councils. Volume Two. Trent to Vatican II*. Washington: Sheed & Ward – Georgetown University Press, 1990;
- CODEX IURIS CANONICI – KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Latinsko-slovenské vydanie. Bratislava: Spolok sv. Vojtecha, 1996;
- KÓDEX KÁNONOV VÝCHODNÝCH CIRKVI. Neoficiálny slovenský preklad. (dostupné na http://cirkevny_sud1.artisys.sk/wp-content/kkvce.pdf);
- PAZOUREK, M.: *Manuál pro Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium aneb Úvod do Kodexu kánonů východních církví*. Praha: Karolinum, 1998;
- HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007;
- BRUNS, C. G.: *Fontes iuris Romani antiqui. Vol. 1*. Tübingen: Mohr, 1909;

- KINCL, J.: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007;
- TOMKINS, F. J. – LEMON, G. L.: *The Commentaries of Gaius on the Roman Law*. London: Butterworths, 1869;
- THE THEODOSIAN CODE. A Translation with Commentary, Glossary, and Bibliography by Clyde Pharr. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2012;
- CORPUS IURIS CIVILIS – CODEX IUSTINIANUS. Ed. Paul Krüger. Berlin: Keip Verlag, 1998;
- CORPUS IURIS CIVILIS. Editio stereotypa tertia decima, Volumen primum. Institutiones recognovit Paulus Krueger, Digesta recognovit Theodorus Mommsen retractavit Paulus Krueger. Berlin: Weidmann, 1920;
- CORPUS IURIS CIVILIS. Volumen Primum. Novellae Institutiones recognovit Paulus Krueger, Digesta recognovit Theodorus Mommsen, retractavit Paulus Krueger. Hildesheim: Weidmann, 2000;
- THE DIGEST OF JUSTINIAN. Volume 1. Translation edited by Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997;
- THE DIGEST OF JUSTINIAN. Volume 2. Translation edited by Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998;
- CORPUS IURIS CIVILIS. *Justiniánske Inštitúcie*. Preložil Peter Blaho. Bratislava: Iura Edition, 2000;
- SKŘEJPEK, M.: *Prameny římského práva / Fontes iuris Romani*. Praha: Lexis Nexis CZ, 2004;
- Zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon;
- Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky;
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon;
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

Neprávne pramene

- SVĚTÉ PÍSMO. Řím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995;
- SVĚTÉ PÍSMO STARÉHO I NOVÉHO ZÁKONA. 9. vyd. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007;
- BIBLIA. SLOVENSKÝ EKUMENICKÝ PREKLAD. Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2008;

- JERUZALÉMSKÁ BIBLE. PÍSMO SVATÉ VYDANÉ JERUZALÉMSKOU BIBLICKOU ŠKOLOU. Praha: Krystal OP, 2009;
- Sväté Písmo. Jeruzalemská Biblia. Trnava: Dobrá kniha, 2017;
- SPISY APOŠTOLSKÝCH OTCŮ. 3 vyd. Praha: Kalich, 2004;
- APPIÁNOS: *Krize římské republiky*. Praha: Svoboda, 1989;
- ARISTOTELÉS: *Politika*. Praha: Petr Rezek, 1998;
- AUGUSTUS: *Meine Taten (Res Gestae Divi Augusti): Lateinisch-griechisch-deutsch*. Berlin: Walter de Gruyter, 2015;
- LIVIUS: *Dějiny I*. Praha: Svoboda, 1971;
- PLUTARCHOS: *Životopisy slávných Grékov a Římanov*. Preložili D. Škoviera a P. Kuličica. Bratislava: Kalligram, 2008;
- POLYBIOS: *Dějiny III (kniha VI. – XVIII)*. Přeložil P. Oliva. Praha: Baset, 2011;
- SUETONIUS TRANQUILLUS, G.: *Životopisy římských císařov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010;
- TACITUS. *Letopisy*. Praha: Svoboda, 1975;
- VARRO: *On the Latin Language. Volume I*. Cambridge: Harvard University Press, 1937;
- Die Attische Nächte des Aulus Gellius. Zweiter Band*. Leipzig: Fue Verlag, 1876;
- The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. Translation by E. Cary. Volume I. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1960;
- The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. Translation by E. Cary. Volume II. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1960.

LITERATÚRA

- ALLEN, S.: *The Evolution of Governments and Laws. Volume I*. Princeton: University Press, 1922;
- ARON-BELLER, K. – BLACK, Ch. (eds.): *The Roman Inquisition. Centre versus Peripheries*. Leiden – Boston: Brill, 2018;
- ASCHERI, M.: *Tribunali, giuristi e istituzioni dal medioevo all'età moderna*. Bologna: Il Mulino, 1995;
- ASCHERI, M.: *The Laws of Late Medieval Italy (1000 – 1500): Foundations for a European Legal System*. Leiden: Brill, 2013;

- ASTIN, A.: Censorship in the Late Republic. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Vol. 34 (1985), No. 2;
- ASTIN, A.: Regimen morum. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 78 (1988);
- ASTON, W. D.: Problems of Roman Criminal Law. In *Journal of the Society of Comparative Legislation*. Vol. 13 (1913), No. 2;
- AUGUSTINE, Ch.: *A Commentary on the New Code of Canon Law. Volume I. Introduction and General Rules (can. 1 – 86)*. St. Louis – London: Herder, 1918;
- BALDWIN, J. W.: The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals. In *Speculum*. Vol. 36 (1961);
- BARBOSA, A.: *Pastoralis solitudinis sive de officio, et potestate episcopi, pars tertia. Omnia ad praxim utriusque fori, interioris scilicet, et exterioris, et ad jurisdictionis explicationem exigenda continens*. Lugdunum: Petrus Borda, Joannes et Petrus Arnaud, 1698;
- BARRACLOUGH, G.: *Papal Provisions. Aspects of Church History Constitutional, Legal and Administrative in the Later Middle Ages*. Oxford: Blackwell, 1935;
- BARTOŠEK, M.: Administrativní problémy antického Říma II. In *Právněhistorické studie 23*. Praha: Academia, 1980;
- BARTOŠEK, M.: *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995;
- BECK, H.: *Karriere und Hierarchie: Die römische Aristokratie und die Anfänge des cursus honorum in der mittleren Republik*. Berlin: Akademie Verlag, 2005;
- BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005;
- BEHEIRI, N.: *Das regimen morum der Zensoren: Die Konstruktion des römischen Gemeinwesens*. Berlin: Duncker & Humblot, 2012;
- BELLOMO, M.: *The Common Legal Past of Europe, 1000-1800*. Washington: The Catholic University of America Press, 1995;
- BERGER, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society, 1968;
- BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983;
- BERNHÖFT, F.: *Staat und Recht der römischen Königszeit*. Stuttgart: Verlag von F. Enke, 1882;
- BIANCHINI, Mariagrazia. Sui rapporti fra „provocatio“ ed „intercessio“. In *Studi in onore di Gaetano Scherillo I*. Milano: Istituto editoriale Cisalpino, 1972;

- BLACKSTONE, W.: *Commentaries on the Laws of England*. Vol. 4. Chicago: University of Chicago Press, 1979;
- BOAK, A.: The Extraordinary Commands from 80 to 48 B. C. In *The American Historical Review*. Vol. 24 (1918), No. 1;
- BRTKO, R.: Význam a pôsobnosť rímskeho senátu. In *Hybné sily rozvoja regiónov*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu, 2012;
- BRTKO, R.: Delikty a trestné činy v klasickom a justinánskom práve. In BĚLOVSKÝ, P. – STLOUKALOVÁ, K. (eds.): *Caro amico – 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017;
- BRUNDAGE, J. A.: *Sex, Law and Christian Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1987;
- BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longmans, 1996;
- BRUNDAGE, J. A.: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press, 2008;
- BURDESE, A.: *Manuale di diritto pubblico romano*. 3a ed. Torino: UTET, 1987;
- BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946;
- CARBASSE, J.-M.: *Introduction historique au droit pénal*. Paris: Presses Universitaires de France, 1990;
- CASSANDRO, G.: Sulle origini del Sacro Regio Consiglio napoletano. In *Studi in onore di Riccardo Filangieri*. Vol. II. Napoli: L'Arte tipografica, 1959;
- CLANCHY, M.: *Abelard: A Medieval Life*. Oxford: Blackwell, 1997;
- CLARK, H. B.: *Biblical Law*. Portland: Binfords & Mort, 1943;
- CLARK, P. D.: *The Interdict in the Thirteenth Century: A Question of Collective Guilt*. Oxford: Oxford University Press, 2007;
- CLARKSON, C. M. V.: *Understanding Criminal Law*. London: Sweet & Maxwell, 1995;
- COLI, U.: Aspetto religiosa della regalità: Inaugurazione del re. In *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 17 (1951);
- CONDORELLI, O.: The *Ius Decretalium* and the Development of the Law of Succession in Medieval Europe. Some Examples from Denmark and Sweden (XII–XIII C.). In DI RENZO VILLATA, M. G. (ed.): *Succession Law, Practice and Society in Europe across the Centuries*. Berlin: Springer, 2018;
- CRNICA, A.: *Commentarium theoretico-practicum Codicis iuris canonici*. Vol. I. *Normae generalis et de personis*. Šibenik: Typis Typographiae „Kačić“, 1940;
- CRONIN, J. F.: *The Social Teaching of Pope John XXIII*. Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1963;

- CUSHING, K. G.: *Papacy and Law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca*. Oxford: Clarendon Press, 1998;
- ČEPLÍKOVÁ, M.: *Konfesné právo v Slovenskej republike. Vybrané kapitoly z histórie a súčasnosti*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2011;
- DAHM, G.: *Das Strafrecht Italiens im ausgehenden Mittelalter: Untersuchungen über die Beziehungen zwischen Theorie und Praxis im Strafrecht des Spätmittelalters, namentlich im XIV. Jahrhundert*. Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter, 1931;
- DANČIAKOVÁ, V.: Občianstvo – dôvod a východisko z krízy: Sociálna vojna v 91 – 88 p. n. l. In *Bratislavské právnické fórum 2021*. Inšpirácie rímskeho a kánonického práva v období krízy hodnotových princípov v práve. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2021;
- DAHLHEIM, W.: *Gewalt und Herrschaft: Das provinziale Herrschaftssystem der römischen Republik*. Berlin: Walter de Gruyter, 1977;
- DE FRANCISCI, P.: Per la storia dei „comitia centuriata“. In *Studi in onore di Vincenzo Arancio-Ruiz I*. Napoli: Jovene, 1953;
- DELLA VENERIA, C.: *L'inquisizione medioevale ed il processo inquisitorio*. Milano: Fratelli Bocca, 1939;
- DLUGOŠ, F.: *Koncily Katolíckej cirkvi*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtašáka, 2005;
- DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Druhý diel. Stredovek*. Bratislava: Dobrá kniha, 1997;
- DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Tretí diel. Obdobie reforiem*. Bratislava: Dobrá kniha, 1995;
- DOSTALÍK, P.: Čas jako právní skutečnost v římském ústavním právu. In *Acta Historico-iridica Pilsnensia 2007*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008;
- EHRHARDT, A.: *Politische Metaphysik von Solon bis Augustin*. Erster Band. Tübingen: Paul Siebeck, 1959;
- EMMELIUS, D.: *Das Pomerium: Geschriebene Grenze des antiken Rom*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2021;
- ENGELMANN, W.: *Die Schuldlehre der Postglossatoren und ihre Fortentwicklung: eine historisch-dogmatische Darstellung der kriminellen Schuldlehre der italienischen Juristen des Mittelalters seit Accursius*. Aalen: Scientia, 1965;
- EPSTEIN, S. A.: *Genoa & the Genoese, 958 – 1528*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2001;
- EVANS, G. R.: *Law and Theology in the Middle Ages*. London: Taylor And Francis, 2002;

- FORGÓ, N.: *Omnis definitio in iure civili periculosa est. Parum est enim ut non subverti possit*. Alte Fragen und altertümliche Antworten zur (modernen) juristischen Methode. In THEIR, A. – PFEIFER, G. – GRZIMEK, Ph. (eds.): *Kontinuitäten und Zäsuren in der Europäischen Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999;
- FRAHER, R.: The Becket Dispute and Two Decretist Traditions. In *Journal of Medieval History*. Vol. 4 (1978);
- FRAHER, R. M.: The Theoretical Justification for the New Criminal Law of the High Middle Ages: *Rei publicae interest ne crimina remaneant impunita*. In *University of Illinois Law Review* (1984);
- FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006;
- FREDA, D.: Rise and Fall of a Superior Court: the Sacro Regio Consiglio v. the Consiglio Collaterale. In *Forum historiae iuris*. Vol. 9 (2016);
- FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008;
- GAUGHAN, Judy E.: *Murder Was Not a Crime: Homicide and Power in the Roman Republic*. University of Texas Press, 2010;
- GIOFFREDI, C.: Il fondamento della tribunicia potestas e i procedimenti normativi dell'ordine plebeo: *sacrosanctum – lex sacrata*. In *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 11 (1945);
- GOMES, L.: *Regulae, ordinationes, et constitutiones Cancellariae Apostolicae*. Parisius: Apud Arnoldum Langelier in secunda columna aulae Palatii, 1547;
- GREGOR, M.: „Desivé“ tresty v rímskom práve. In *ComenIUS*. Roč. 3 (2018);
- GREGOR, M.: *Pontifex maximus: ústavné zakotvenie a právomoci najvyššieho kňaza v období Rímskej republiky*. In *Právny štát – medzi vedou a umením: Právne aspekty zriadenia Rímskej ríše a Katolíckej cirkvi*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018;
- GREGOR, M.: Aplikácia Kornéliovho zákona o vrahoch a travičoch (*lex Cornelia de sicariis et veneficis*). In *Právněhistorické studie*. Roč. 50 (2020), č. 1;
- GREGOR, M.: Pojem a druhy trestných činov v antickom Ríme. In VLADÁR, V. (ed.): *Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva. Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni*. Praha: Leges, 2020;
- GREGOR, M.: Procesné trestné činy v rímskom práve. In *Časopis pro právní vědu a praxi*. Roč. 28 (2020), č. 2;
- GREGOR, M.: Princípy anuity a kolegiality v rímskom práve a ich uplatniteľnosť pri správe verejných záležitostí v súčasnosti. In *Bratislavské právnické fórum 2021: Inšpirácie rímskeho a kánonického práva v období krízy hodnotových princípov v práve*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021;

- GROSSI, P.: *Ordine giuridico medievale*. Roma – Bari: Laterza, 1995;
- GUIRAUD, J.-B.: *Elogio dell'inquisizione*. Milano: Leonardo, 1994;
- HACKL, O.: *Die sogenannte servianische Heeresreform*. München: Uni-Druck, 1959;
- HALL, J.: *Nulla poena sine lege*. In *Yale Law Journal*. Vol. 47 (1937);
- HALPHEN, L.: *Études sur l'administration de Rome au Moyen Âge (751 – 1252)*. Genève: Librairie Slatkine, 1981;
- HARDY, E.: The Number of the Sullan Senate. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 6 (1916);
- HEUSS, A.: Zur Entwicklung des Imperiums der römischen Oberbeamten. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. Vol. 64 (1944);
- HÄGERSTRÖM, Axel. *Das magistratische ius in Zusammenhang mit dem römischen Sakralrecht*. Uppsala: Alqvist & Wiksell, 1929;
- HELMHOLZ, R. H.: *Marriage Litigation in Medieval England*. Cambridge: Cambridge University Press, 1974;
- HELMHOLZ, R. H.: *The Oxford History of the Laws of England. Vol. 1. The Canon Law and Ecclesiastical Jurisdiction from 597 to the 1640s*. Oxford: Oxford University Press, 2004;
- HELMHOLZ, R. H.: *The Spirit of Classical Canon Law*. Athens – London: The University of Georgia Press, 2010;
- HILLING, N.: *Procedure at the Roman Curia. A Concise and Practical Handbook*. New York: Joseph F. Wagner, 1909;
- HOBZA, A. – TUREČEK, J.: *Úvod do církevního práva*. Praha: Nákladem vlastním, 1929;
- HOBZA, A. – TUREČEK, J.: *Úvod do církevního práva*. Praha: Všehrad, 1936;
- HOLLÄNDER, P.: *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009;
- HOTZ, B.: Von der Dekretale zur Kanzleiregel: Prärogativen beim Benefizienwerb im 14. Jahrhundert. In BERTRAM, M. (ed.): *Stagnation oder Fortbildung? Aspekte des allgemeinen Kirchenrechts im 14. und 15. Jahrhundert*. Tübingen: Max Niemeyer, 2005;
- HOWARD, Ch.: *The Social Teaching of the Church*. Springs: Order of Preachers, 1986;
- HUMBERT, M.: Le tribunat de la plèbe et le tribunal du peuple: remarques sur l'histoire de la provocatio ad populum. In *Mélanges de l'École française de Rome*. Vol. 100 (1988);

- CHRISTES, J.: *Populus und res publica in Ciceros Schrift über den Staat*. In *Res Publica und Demokratie: Die Bedeutung von Cicero für das heutige Staatsverständnis*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2007;
- IVANČO, M.: *Apelačný systém v civilnom procese v retrospektíve a kontexte minulej právnej úpravy*. In *Banskobystrické právnické dni: Identifikácia únosnej miery autonómie právnych odvetví a súčasnej potreby ich synergie*. Banská Bystrica: Belianum, 2018;
- KADLEC, J.: *Církevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983;
- KANTOROWICZ, H.: *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: University Press, 1938;
- KARLOWA, O.: *Intra pomoerium und extra pomoerium: Ein Beitrag zum römischen Staatsrecht*. Heidelberg: Köster, 1896;
- KASAN, J.: *Prameny církevního práva. Dějinný vývoj*. Praha: Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952;
- KELLY, G. P.: *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006;
- KÉRY, L.: *Inquisitio – denunciatio – exceptio: Möglichkeiten der Verfahren seinleitung im Dekretalenrecht*. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*. Vol. 87 (2001);
- KÉRY, L.: *Gottesfurcht und irdische Strafen: Der Beitrag des mittelalterlichen Kirchenrechts zur Entstehung des öffentlichen Strafrechts*. Köln: Böhlau Verlag, 2006;
- KINCL J.: *Dějiny římského státního zřízení*. In *Světové dějiny státu a práva ve starověku*. Praha: Orbis, 1963;
- KINCL, J.: *Dicta et regulae iuris aneb právníké mudrosloví latinské*. Praha: Karolinum, 1990;
- KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup křesťanství. Dějiny prvních pěti století církve*. Praha: Návrat domů, 2009;
- KRÁL, J.: *Státní zřízení římské*. Upravil V. Groh. Praha: Jednota českých filologů, 1921;
- KREHBIEL, E. B.: *The Interdict: Its History and its Operation with Especial Attention to the Time of Pope Innocent III, 1198 – 1216*. Michigan: American Historical Association, 1909;
- KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 2. Raný kresťanský stredovek*. Levoča: Polypress, 2001;
- KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001;
- KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 4. Jeseň cirkevného stredoveku*. Levoča: Polypress, 2002;

- KUNKEL, W.: Magistratische Gewalt und Senats Herrschaft. In ANRW 1, 2 (TEMPORINI, H. [ed.]: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Band 1, 2. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1972);
- KUNKEL, W.: *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik. Zweiter Band*. München: C. H. Beck, 1995;
- KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldhlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1934;
- KUTTNER, S.: *Kanonistische Schuldhlehre von Gratian bis auf die Dekretalen Gregors IX systematisch auf Grund der handschriftlichen Quellen dargestellt*. Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1935;
- LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2007;
- LANGHAMMER, W.: *Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Städte*. Wiesbaden: Steiner Verlag, 1973;
- LAST, H.: The Servian reforms. In *Journal of Roman Studies*. Vol. 35 (1945), No. 1 – 2;
- LAYMANNUS, P.: *Commentariorum in librum primum decretalium repertorium seu compendiosa per alphabeticum ordinem descriptio*. Dilinga: Ignatius Mayer, 1664;
- LEVY, L. W.: *Treason against God: A History of the Offense of Blasphemy*. New York: Schocken Books, 1981;
- LINTOTT, A.: *Provocatio: From the Struggle of the Orders to the Principate*. In ANRW 1, 2 (TEMPORINI, H. [ed.]: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Band 1, 2. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1972);
- LITEWSKI, W.: *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicariii*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999;
- LUSCOMBE, D. E. (eds.): *Peter Abelard's Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 1979;
- MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001;
- MARASTONI, S.: *Servio Tullio e l'ideologia silana*. Roma: G. Bretschneider, 2009;
- MARENBO, J.: *The Philosophy of Peter Abelard*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997;
- MARKSCHIES, Ch.: *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha: Vyšehrad, 2005;
- MARSINA, R.: *Metodov boj*. Bratislava: Obzor, 1985;

- MAYER, T. F.: *The Roman Inquisition: A Papal Bureaucracy and its Laws in the Age of Galileo*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013;
- McINERNEY, L.: A 1555 Papal *Bulla* for Clare Abbey. In *Journal of the Royal Society of Antiquaries*. Vol. 141 (2011);
- MECCARELLI, M.: *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in età di diritto commune*. Milano: Giuffrè, 1998;
- MENDONÇA, A.: *Rotal Anthology. An Annotated Index of Rotal Decisions from 1971 to 1988*. Washington: Canon Law Society of America, 1992;
- MEYER, A.: L'amministrazione del patrimonio ecclesiastico. Un aspetto del diritto canonico poco studiato. In *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*. Vol. 46 (2016);
- MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967;
- MILETTI, M. N.: *Tra equità e dottrina. Il Sacro Regio Consiglio e le „decisiones“ di V. De Franchis*. Napoli: Jovene, 1995;
- MILETTI, M. N.: *Stylus judicandi. Le raccolte di „decisiones“ del Regno di Napoli in età moderna*. Napoli: Jovene, 1998;
- MLKVÝ, M.: *Senatusconsultum de Bacchanalibus*. In *Leges singulares*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020;
- MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008;
- MOMMSEN, T.: *Römisches Staatsrecht*. Dritter Band, 1. Abteilung. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1887;
- MORDEL, Š.: *Patrológia*. Spišské Podhradie: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2004;
- MORRIS, C.: *The Papal Monarchy. The Western Church from 1050 to 1250. Oxford History of the Christian Church*. Oxford: Clarendon Press, 1989;
- MÚCSKA, V.: *Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia*. Bratislava: Stimul, 2004;
- NEMEC, M.: *Štát, cirkev a právo v Rímskej ríši v prvých štyroch storočiach po Kristovi*. Bratislava: Iura Edition, 2005;
- NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava: Iura edition, 2006;
- NEMEC, M.: Teória dvoch mečov – významný prameň vzťahu cirkvi a svetskej moci v stredoveku. In *Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica: ročenka Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2010. 7*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2010;

- NÖRR, K. W.: *Römanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft Abteilung Rechtswissenschaft. Berlin – Heidelberg: Springer, 2012;
- OWEN, D. M.: *The Medieval Canon Law. Teaching, Literature and Transmission*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990;
- PAOLO, S. Di: Da *regulae* particolari a norme generali: verso un diritto amministrativo della Chiesa (XV–XVI sec.). In *Historia et ius*. Vol. 11 (2017);
- PAOLO, S. De: Verso la modernità giuridica della Chiesa. Giovanni Francesco Pavini (ca. 1424 – 1485): la stampa, le decisiones, le extravagantes e la disciplina amministrativa. In *Pubblicazioni online del DHI Roma*. Roma: Büro für Typographie und Buchgestaltung, 2018;
- PAYER, P. J.: *Sex and the New Medieval Literature and Confession, 1150–1300*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 2009;
- PEJŠKA, J.: *Církevní právo I. Ústavní právo církevní*. Semily: Nákladem vlastním, 1932;
- PELLOSO, C.: Are the Conspirators Purgers or Murderers? Shakespeare's Julius Caesar and Roman *Ius sacrum*. In CARPI, D. – OST, F. (eds.): *As You Law It – Negotiating Shakespeare*. Berlin: De Gruyter, 2018;
- PENNINGTON, K. – SOMERVILLE, R. (eds.): *Law, Church, and Society*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1977;
- PENNINGTON, K.: Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim. In *Jurist: Studies in Church law and Ministry*. Vol. 63 (2003);
- PESCIONE, R.: *Corti di Giustizia nell'Italia meridionale dal periodo normanno a l'epoca moderna*. Bologna: A. Forni, 2001;
- PESCHKE, K. H.: *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004;
- PIERGIOVANNI, V.: Genoese Civil Rota and Mercantile Customary Law. In *Atti della Società Ligure di Storia Patria*. Vol. 52 (1906);
- PIERGIOVANNI, V.: The Rise of the Genoese Civil Rota in the XVIth Century: The „*Decisiones de mercatura*“ Concerning Insurance. In PIORGIOVANNI, V. (ed.): *Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History*. Vol. 2. Berlin: Duncker & Humblot, 1987;
- PIHLAJAMÄKI, H. – KORPIOLA, M.: Medieval Canon Law: The Origins of Modern Criminal Law. In DUBBER, M. D. – HORNLE, T. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2016;
- PINA POLO, F.: *The Consul at Rome: The Civil Functions of the Consul in the Roman Republic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011;

- POHLMANN, H.: Die Quellen des Handelsrechts. In COING, H. (ed.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band I. Mittelalter (1100 – 1500). Die Gelehrten Rechte und die Gesetzgebung*. München: C. H. Beck, 1973;
- POKORNÝ, L.: Staroslověnské kající řády a penitenciály. In POKORNÝ, L. (ed.): *Odkaz soluňských bratří. Sborník k 1100. výročí úmrtí sv. Metoděje*. Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987;
- POLÁŠEK, F.: *Procesní právo*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, 2003;
- PRUDOVIČ, M.: *Ústava rímskej republiky*. Praha: Leges, 2021;
- PRÜMMER, D. M.: *Manuale iuris canonici in usum scholarium*. Brisgovia: Herder & Co., 1928;
- PUCHOVSKÝ, J.: *Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010;
- RADIN, M.: *Imperium*. In *Studi in onore di Salvatore Riccobono nel XL anno del suo insegnamento II*. Palermo: G. Castiglia, 1936;
- RAPP, F.: *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996;
- RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého (od Oty Velikého po Karla V.)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007;
- RATKOŠ, P. (ed.): *Pramene k dejinám Velkej Moravy*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964;
- RAVIER, A.: *Ignác z Loyoly zakládá Tovaryšstvo Ježišovo*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002;
- REBRO, K.: *Juliánova náuka o práve obyčajovom*. Bratislava: Právnická fakulta Slovenskej univerzity, 1944;
- REES, W.: *Die Strafgewalt der Kirche*. Berlin: Duncker & Humblot, 1993;
- RIVES, J. B.: Magic in Roman Law: The Reconstruction of a Crime. In *Classical Antiquity*, vol. 22, no. 2 (2003);
- ROBINSON, O. F.: *The Criminal Law of Ancient Rome*. Baltimore: The John Hopkins University, 1996;
- ROBINSON, O. F.: *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*. London – New York: Routledge, 2007;
- RUBINO, J.: *Untersuchungen über römische Verfassung und Geschichte*. Cassel: J. Krieger Verlag, 1839;

- RUDORFF, A. F.: *Römische Rechtsgeschichte*. Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1859;
- RUFFINI, F.: *L'actio spolii – studio storico-giuridico*. Torino: Fratelli Bocca, 1889;
- RYŠKOVÁ, M.: *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008;
- SAINT-PALAIS D'AUSSAC, F. de: *Le droit de dépouille (jus spolii)*. Paris: Éditions A. Picard, 1930;
- SAMSOUR, J.: *Církevní dějiny obecné*. Praha: Nakladatelství V. Kotrba, 1907;
- SÄGMÜLLER, J. B.: *Ecclesiastical Privileges*. New York City: Robert Appleton Company 1911;
- SCULLARD, H.: *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*. London: Thames & Hudson, 1981;
- SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001;
- SCHMIDT, E.: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965;
- SCHREIBER, H.-L.: *Gesetz und Richter: Zur geschichtlichen Entwicklung des Satzes nullum crimen, nulla poena sine lege*. Frankfurt am Main: Metzner, 1976;
- SCHULTZ, F.: *Principles of Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1936;
- SCHULZ, F.: *History of Roman Legal Science*. Oxford: Clarendon Press, 1946;
- SIGLER, J. A.: *Double Jeopardy: The Development of a Legal and Social Policy*. Ithaca: Cornell University Press, 1969;
- SKŘEJPEK, M.: *Ius et religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999;
- SKŘEJPEK, M.: *Lex et ius. Zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018;
- SMITH, Ch.: *The Religion of Archaic Rome*. In *A Companion to Roman Religion*. Oxford: Blackwell Publishing, 2007;
- SOAZICK, K.: *Consuetudo Legis: Writing Down Customs in the Roman Empire (2nd – 5th Century CE)*. In *Rechtsgeschichte – Legal History*. Vol. 24 (2016);
- SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského. I. díl (Obecné nauky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2011;
- STEMMLER, M.: *Equus romanus: Entstehungsbedingungen einer römischer Adelskategorie im Heer und in den Comitia centuriata*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1997;
- STOLLEIS, M. (ed.): *Juristen: ein biographisches Lexikon: von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 2001;

- SUCHÁNEK, D. – DRŠKA, V.: *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha: Grada, 2013;
- ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách. Cirkev v 49 pokoleniach*. Bratislava: Lúč, 1997;
- ŠPIRKO, J.: *Církevné dejiny II. Turčiansky Svätý Martin*: Neografia, 1943;
- ŠTENPIEN, E.: *Svetové dejiny štátu a práva*. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2013;
- TALBERT, R.: *The Senate of Imperial Rome*. Princeton: University Press, 1984;
- THOMMEN, L.: *Volkstribunat der späten römischen Republik*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1989;
- THOMSEN, R.: *King Servius Tullius: A Historical Synthesis*. Copenhagen: Gyldendal, 1980;
- TIBILETTI, G.: The „comitia“ during the decline of the Roman republic. In *Studia et documenta historiae et iuris*. Vol. 25 (1959);
- TOMKINS, S.: *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox globator, 2009;
- ULLMANN, W.: The significance of Innocent III's decretal *Vergentis*. In *Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras*. Vol. 1. Paris: Sirey, 1965;
- URFUS, V.: *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 2001;
- VAAN, M.: *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*. Leiden: Brill, 2008;
- VACANDARD, E.: *The Inquisition. A Critical and Historical Study of the Coercive Power of the Church*. New York: Longmans Green and co., 1908;
- VALLONE, G.: *Le „decisiones“ di Matteo d'Afflitto*. Lecce: Milella, 1988;
- VARCL, L.: Konsulát a diktatura. In *Listy filologické*. Roč. (1949), č. 1;
- VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha: Vyšehrad, 1996;
- VLADÁR, V.: Pseudo-izidoriánske dekretálie v systéme prameňov kánonického práva. In *Zborník príspevkov z Vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Trnavská univerzita, 2007;
- VLADÁR, V.: Exkomunikácia a trest vyhnanstva v starovekom Ríme. In ANTALOVÁ, B. – SOLIAR, L. (eds.): *Delicta privata a crimina publica v rímskom práve. Zborník príspevkov z 12. konferencie právnych romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010;
- VLADÁR, V.: Právne reflexie antického pojmu *ἐκκλησία* v zriadení ranej Katolíckej cirkvi. In *Právněhistorické studie*. Roč. 49 (2019), č. 2;
- VLADÁR, V.: Prísaha ako dôkaz v stredovekom inkvizíčnom procese. In *Acta Iuridica Olomucensia*. Vol. 14 (2019), No. 3;

- VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* ako inšpiračný zdroj v histórii a súčasnosti. In SA-LÁK, P. – MRÁZKOVÁ, L. (eds.): *Ius honorarium – římské magistratury a jejich činnost. Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2019;
- VLADÁR, V.: Vplyvy *usus forensis Rotae Romanae* na sekulárne súdnictvo v ranom novoveku. In *Všehrd*. Vol. 100 (2019);
- VLADÁR, V.: Pápežská teokracia vrcholného stredoveku a verejné právo. In *Forum iuris Europaeum*. Roč. 8 (2020), č. 1;
- VLADÁR, V.: *Stylus Romanae curiae* v kódexovom práve Katolíckej cirkvi. In *Studia theologica*. Roč. 22 (2020), č. 2;
- VLČEK, E. – SCHELLE, K. *Právní dějiny 3. Státy střední a východní Evropy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998;
- WALDSTEIN, W.: Zu Ulpian's Definition der Gerechtigkeit. In *Festschrift für Werner Flume zum 70. Geburtstag*. Köln: Schmidt, 1978;
- WALTER, Uwe. *Politische Ordnung in der römischen Republik*. Berlin: Walter de Gruyter, 2017;
- WELWEI, K.: Demokratische Verfassungselemente in Rom aus der Sicht des Polybios. In *Res publica reperta: Festschrift für Jochen Bleicken zum 75. Geburtstag*. Stuttgart: Steiner Verlag, 2002;
- WELVEI, K.: *Die griechische Polis: Verfassung und Gesellschaft in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2017;
- WENGER, L.: Hausgewalt und Staatsgewalt im römischen Altertum. In *Miscellanea Francesco Ehrle II: Scritti di storia e paleografia*. Roma: Biblioteca apostolica Vaticana, 1924;
- WERNZ, F. X. – VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus I. Normae generales*. Roma: Apud aedes Universitatis Gregorianae, 1938;
- WESENBERG, G.: *Praetor maximus*. In *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*. Vol. 65 (1947);
- WESENBERG, G. – WESENER, G.: *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte im Rahmen der europäischen Rechtentwicklung*. Vierte, verbesserte und ergänzte Auflage. Wien – Köln: Böhlau Verlag, 1985;
- WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain: Peeters Press, 1991;
- WILLIAMS, K. S.: *Textbook on Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2004;
- WILLIMAN, D.: The Right of Spoil of the Popes of Avignon 1316 – 1415. In *Transactions of the American Philosophical Society, New Series*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1988. Vol. 78, No. 6 (1988);

- WILLOCK, I. D.: A Civil Lawyer Looks at the Canon Law. In *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 11 (1962), No. 1;
- WILLOWEIT, D.: Programm eines Forschungsprojekts. In WILLOWEIT, D. (ed.): *Die Entstehung des öffentlichen Strafrechts: Bestandsaufnahme eines europäischen Forschungsproblems*. Köln: Böhlau Verlag, 1999;
- ŽELEZKOVOVÁ, G.: Otrokársky štát a právo. In *Všeobecné dejiny štátu a práva (1. a 2. časť)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999.

